

Kan beställas i bokform för 100 kr plus moms och porto.
Beställs av gunilla.gustafsson@sociology.gu.se

Om föräldrars tidspress – orsaker och förändringsmöjligheter

En analys baserad på
Statistiska centralbyråns tidsdata

JÖRGEN LARSSON

Forskningsrapport nr 139, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet

Vad är det som orsakar tidspressen, vår upplevelse av att tiden inte räcker till?

I den här rapporten är föräldrar i fokus eftersom de är värst drabbade av tidspress och eftersom deras tidspress riskerar att påverka barnen. Ett stort antal faktorer som har att göra med arbetsvillkor, familjeförhållanden, tidsanvändning, konsumtion och boende analyseras.

En slutsats är att småbarnsföräldrarnas ökade arbetstid och konsumtionsökningen under de senaste decennierna är viktiga orsaker till ökad tidspress. Rapporten diskuterar också vad individer, arbetsgivare och politiker skulle kunna göra för att minska tidspressen.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Göteborgs Universitet
Sociologiska institutionen
Box 720

405 30 Göteborg
www.sociology.gu.se

© Jörgen Larsson 2007

Kommentarer på rapporten tas gärna emot: jorgen.larsson@sociology.gu.se

Layout omslag: Sara Larsson

© foto: Sharon Dominick (framsida), Jacek Chabraszewski (baksida)

Tryck: Intellecta DocuSys AB, Västra Frölunda, 2007

ISSN 0072-5099

ISRN GU-SOC-FR-139-SE

Abstract

Title: Om föräldrars tidspress – orsaker och förändringsmöjligheter.
En analys baserad på Statistiska centralbyråns tidsdata.
(On parents' time pressure - causes and potentials for change.
An analysis based on Statistic Sweden's time data.)
Research report no. 139, Sociology dep. Göteborg University

Author: Jörgen Larsson

Language: Swedish

ISSN: 0072-5099, ISRN: GU-SOC-FR-139-SE

Keywords: Time pressure, time use, parents, Sweden.

This is a report from a research project financed by The Swedish Research Council Formas with the aim of developing knowledge about strategies for mastering families' time pressure. The analysis is based on data from time use surveys, carried out by Statistics Sweden in 2001. 47 percent of the respondents with children living at home often experience difficulties in managing everything that has to be done – the corresponding number for people without children is 31 percent. I have used linear regression analysis to identify which factors explain variations in parents' subjective time pressure.

The most important work related factor found in this study is the length of the working week, but longer commuting time also contributes to time pressure. Having a managerial or other highly qualified job also increases time pressure in private life. Surprisingly, this is also the case for jobs where the individual has influence over when to begin and end the working day. Among the family factors contributing to time pressure the number of children is the most important. Regularly taking care of someone outside one's own household, as well as having a partner who regularly works overtime, increases one's time pressure. Consumption and housing factors are also linked with higher time pressure: owning a house instead of renting an apartment as well as carrying out do-it-yourself-projects.

On average Swedish couples with pre-school children carry out ten hours more of paid work per week compared with 30 years ago. This, along with substantially higher consumption levels, constitutes a base for increasing time pressure.

Based on the results above, I discuss possible changes that could lower parents' time pressure. The main possibility is related to shorter hours for paid work. One version of this is less overtime. Another way is the legal right that Swedish parents have to cut their hours down to 30 with a subsequent loss in pay. Many parents want to do this but apparently there are social structures hindering them. Progressive employers could actively offer them a shorter workweek and politicians could introduce a partial compensation for the income loss. This would enhance social acceptance of working less hours. If some kind of "equality-bonus" was involved a positive gender effect could also be possible.

Förord

Samhällsdebatten har de senaste åren ofta berört problem som kan relateras till tidspress: stress, utbrändhet, sjukskrivningar, barnstress och långa dagisdagar. Som småbarnsförälder får jag, både från min egen och andra föräldrars vardag, dagliga påminnelser om den utmaning det innebär att kombinera förvärvsarbete och barn. Efter min civilekonomexamen arbetade jag under hela 90-talet som konsult vilket inte bara gav mig egna erfarenheter av en tidspressad arbets-situation utan också en viss inblick i de villkor på arbetsmarknaden som hänger samman med tidspress. I början av 2000-talet arbetade jag under några år med samtalscirklar, föredrag och projekt kring frågor som rörde tid och livskvalitet (www.tidsverkstaden.se). Jag skrev även en bok i ämnet tillsammans med min kollega (Warberg & Larsson 2005).

Mitt stora intresse för tid och hur tidspress kan undvikas gjorde att jag kände mig lockad att utforska detta område vetenskapligt. Jag kontaktade Christer Sanne, docent i samhällsplanering i Stockholm, och är evigt tacksam för att han var öppen nog att vilja skriva ihop en forskningsansökan med en vilt främmande människa. Vi fick finansiering och Christer är projektledare för det forskningsprojekt som denna rapport är en del i (projektets hemsida är: www.familjeliv-utan-tidsbrist.nu). Rapporten är en del i mitt avhandlingsarbete som beräknas bli klart 2010.

Jag vill passa på att tacka Christer Sanne för mängder med insiktsfulla synpunkter och för hans generositet som visar sig på så många sätt. Den andra person som i allra högsta grad har varit medskapande i arbetet med denna rapport är min handledare Anna-Karin Kollind, docent i familjesociologi på Göteborgs Universitet. Ditt engagemang och ditt skarpa intellekt gör dig till den bästa handledare jag kan tänka mig.

Min kontakt på Statistiska centralbyrån har varit Klas Rydenstam. Han har gett mig ovärderligt stöd för att få överblick över det omfattande datamaterialet. Jag vill också rikta ett varmt tack till kollegor på sociologiska institutionen som har gett värdefull hjälp; Tiiu Soidre för vägledning i de statistiska analysernas labrynter, Anna Hedenus och Ulla Björnberg för givande diskussioner och Tomas Berglund och Kristina Håkansson för mycket konstruktiva kommentarer på det seminarium då rapporten granskades. Det finns också många andra som gett mig värdefulla synpunkter, inte minst i samband med att jag har presenterat preliminära resultat på vetenskapliga konferenser i Frankrike, Spanien, Finland och Göteborg.

Rapporten tillägnas min kära mamma och pappa som har gett mig oaser av kärlek och stöd. Bättre start i livet kan man inte tänka sig. Och viktigast av allt – tack Sara, Ester, Vera och Hedda för att ni finns och ger mig så mycket glädje och mening.

Brännö i september 2007

Jörgen Larsson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	6
INLEDNING	10
1 - HUR KAN TIDSPRESS FÖRSTÅS OCH FÖRKLARAS?	12
INDUSTRIALISMENS TIDSORDNING	12
TIDSPRESS SOM RESULTAT AV SVÅRUPPNÅELIGA KRAV OCH FÖRVÄNTNINGAR	13
TIDSPRESS SOM RESULTAT AV KALKYLERADE VAL.....	20
2 – STUDIENS UPPLÄGGNING	22
METOD	23
OLIKA ASPEKTER OCH MÅTT PÅ TIDSMÄSSIG BELASTNING.....	24
MODELL.....	31
3 - VILKA GRUPPER ÄR MEST TIDSPRESSADE?	33
FÖRÄLDRAR.....	33
FÖRÄLDRAR MED LÅNG ARBETSTID.....	36
4 - VILKA FAKTORER SKAPAR TIDSPRESS HOS FÖRÄLDRAR?	38
ARBETSLIVSFAKTORER	40
FAMILJEFAKTORER.....	43
TIDSFAKTORER I PRIVATLIVET	46
KONSUMTIONS- OCH BOENDEFAKTORER	48
ÅLDER OCH KÖN	51
SUMMERING AV REGRESSIONSANALYSEN	51
VAD BEROR DEN ÖKADE TIDSPRESSEN PÅ?	53
5 – FÖRÄNDRINGAR FÖR MINSKAD TIDSPRESS	57
FÖRÄNDRINGAR I PRIVATLIVET FÖR MINSKAD TIDSPRESS.....	60
FÖRÄNDRINGAR I ARBETSLIVET FÖR MINSKAD TIDSPRESS	66
REFERENSER	77

Sammanfattning

Tidspress är ett ord i tiden. Problemet med att få tiden att räcka till är det fjärde vanligaste samtalsämnet vid arbetsplatsernas fikabord. Ambitionen med denna studie är att med hjälp av SCB:s tidsanvändningsdata från 2001 utforska föräldrars upplevelser av tidspress i privatlivet. Med begreppet tidspress syftar jag på en upplevelse av att inte hinna med och att ha för lite egentid och tid med barnen.

Bland de teoretiska utgångspunkterna finns Helga Nowotny (1994) som pekar på att bristen på tid står i proportion till överflödet av socialt formade förväntningar. Rollkonflikt är ett begrepp som kan bidra till förståelsen av tidspress. En tidsrelaterad rollkonflikt uppstår när de totala tidsmässiga förväntningarna och kraven från alla olika roller, bland annat förvärvsarbetsrollen och föräldrarollen, är oförenliga eller upplevs som alltför omfattande. Många pekar på höga krav i arbetslivet som den grundläggande orsaken bakom tidspressen (bl a Hochschild 1997). Andra lyfter fram krävande förväntningar som är förknippade med föräldrarollen. Ambitionen om att ge barnen konstant uppmärksamhet och stimulans är till exempel krävande för föräldrarna (Phau-Effinger 2006). Ett helt annat perspektiv på tidspress gör gällande att efterhand som människor får högre inkomster får de också per automatik mer tidspress (Burenstam Linder 1972). Att inhandla, använda och underhålla ägodelar tar helt enkelt tid.

Datamaterialet omfattar uppgifter från drygt 1500 föräldrar och visar att 47 procent av alla personer med hemmavarande barn under 18 år ofta har svårt att hinna med allt som behöver göras - motsvarande siffra för personer utan barn är 31 procent. Denna skillnad återspeglas också i den faktiska tidsanvändningen. Under en vanlig arbetsdag har föräldrar en timme mer uppbunden tid (förvärvs- och hemarbete, restid samt barntid) än personer utan barn. De föräldrar som har långa arbetsveckor är allra mest tidspressade – bland dem som arbetar 48 timmar eller mer har tre av fyra föräldrar ofta svårt att hinna med allt som behöver göras.

Vilka faktorer skapar tidspress hos föräldrar?

Variationen i tidspress är dock stor och jag har med hjälp av en regressionsanalys belyst faktorer, kopplade till arbets- och privatliv, som kan förklara varför vissa föräldrar upplever mer tidspress än andra. Regressionsanalysen visar vilken effekt en viss faktor har när alla andra faktorer hålls konstanta.

Den viktigaste arbetsfaktorn är arbetstidens längd, men även lång pendlings-tid ger ökad tidspress. Om man dessutom har ett högkvalificerat yrke bidrar det till ytterligare tidspress. Arbeten med flextid är också förknippade med högre tidspress, inte lägre som kunde förväntas. Min tolkning av varför arbeten med flextid och även högkvalificerade yrken bidrar till tidspress är att de är förknippade med höga prestationsförväntningar som spiller över på privatlivet.

När det gäller familjefaktorer spelar antalet barn en viktig roll för att förklara graden av tidspress. Tidspresseffekten av ett barn är betydligt större hos kvinnor än hos män. Min tolkning är att det delvis beror på att mammor oftast får ta huvudansvaret för barn och hem, men kanske också på att mammor har en mer omfattande ambition om att ge barnen mycket tid och uppmärksamhet.

Att ha yngre barn är mer tidspressande än att ha äldre barn för pappor – för mammor är det dock lika tidspressande att ha äldre barn som att ha yngre barn. En annan faktor som ökar tidspressen är att vara ensamstående. Denna effekt neutraliseras dock om man bara har barnen boende hos sig varannan vecka. Mina resultat visar också att tidspressen ökar för mammor om de har en partner som arbetar övertid. Att regelbundet hjälpa en anhörig är också en faktor som bidrar till tidspress. Och tvärtom så är mer tid till sömn och fysisk aktivitet förknippat med lägre tidspress.

Resultaten visar också att konsumtion och boende påverkar upplevelsen av tidspress. Den tidspressande belastning som det innebär att äga ett hus bidrar till tidspress, liksom att själv hålla på med ett byggprojekt. För män innebär dessutom ägande av till exempel fritidshus och båt ökad tidspress. För kvinnor finns det å andra sidan ett samband mellan högre disponibel hushållsinkomst och tidspress. Det finns naturligtvis många andra viktiga faktorer som jag inte har med i min analys bland annat eftersom de inte har gått att spegla med hjälp av det data-material som jag har använt.

En vanlig fråga är vad som kan ligga bakom en eventuell ökning av problemen med tidspress under de senaste decennierna. En möjlighet är naturligtvis att det bara är talet om tidspress, stress, balans, livspussel, etc som har ökat i samhället och att detta i sin tur har gjort att människor kopplar sina mer allmänna olustkänslor i livet till just tidsfrågan. Jag utgår dock från att detta inte är hela förklaringen.

Det är främst inom två områden som det har skett kraftiga förändringar de senaste decennierna. Det viktigaste området är troligtvis arbetstidens längd. Mödrars förvärvsarbetstid har ökat de senaste decennierna utan att det har kompenserats av kortare arbetstid bland pappor. Egna bearbetningar av arbetstidsstatistik från Statistiska centralbyrån visar att den sammanlagda arbetstiden för en småbarnsmamma och en småbarnspappa har ökat med cirka tio timmar per vecka de senaste trettio åren. När det gäller den privata konsumtionsnivån har det skett en mycket dramatisk ökning de senaste decennierna. Konsumtionsökningen och arbetstidsförlängningen utgör en påtaglig grund för en ökad tidspress.

Förändringar för minskad tidspress

Regressionsanalysen ger inga svar på hur tidspressen kan minska men jag resonerar ändå om detta. En viktig utgångspunkt är mitt intresse för förändringar som kan minska tidspressen utan att det sker på bekostnad av jämställdheten mellan könen. Jag vill också poängtera att de förändringar som jag beskriver syftar till att undvika tidspress och det finns naturligtvis många andra dimensioner av välbefinnande som inte alls berörs i den här rapporten. Resonemanget om förändringar görs i förhållande till de individuella anpassningsstrategier för att kombinera arbete och familj som sociologen Tyrkkö (1999) har identifierat, och till de råd som självhjälpsböcker ger för att undvika tidspress (sådana böcker har analyserats inom ramen för mitt avhandlingsarbete, se Larsson & Sanne 2005).

När det gäller förändringar i privatlivet för att minska tidspressen lyfts ofta en rättvis fördelning av hemarbetet upp. Detta råd verkar ha sin grund i 70-talets situation då mammor hade betydligt längre total arbetstid (hemarbete och

förvärvsarbets-tid), men så är inte längre fallet (Ahrne & Roman 1997, sid 27). När det gäller rådet att köpa hushållstjänster visar regressionsanalysen inte något stöd för att det skulle minska tidspressen, men om den insparade tiden inte läggs på förvärvsarbete utan på till exempel vila eller tid med barnen finns dock anledning att tro att tidspressen skulle minska. Regressionsanalysen visar däremot att tillräckligt med tid för sömn och fysisk aktivitet är förknippat med lägre tidspress.

En förändring som troligtvis skulle minska tidspressen är en tidsmässig uppdelning av barnansvaret mellan föräldrarna. Denna förändring förutsätter att det finns två föräldrar och innebär att var och en själv tar hand om barnen en större del av tiden. Om den ”frigjorda” tiden används till annat än förvärvsarbete finns en potential för minskad tidspress.

Fyra faktorer i regressionsanalysen visar på ett tydligt samband mellan ägande/varukonsumtion och tidspress. Tidspressen skulle troligtvis minska om man minskar sitt ägande och sin varukonsumtion och istället använder pengarna till tjänster. Ägande innebär inte bara en förväntan om att använda det man äger utan ägodelarna tar också tid och energi i anspråk för att införskaffas, underhållas, repareras, förvaras och avyttras. Möjliga praktiska tillämpningar är att bo i lägenhet istället för hus, att köpa hantverkstjänster istället för att fixa själv eller att hyra olika saker istället för att äga själv.

När det gäller privatlivsorienterade förändringar finns det dock stora begränsningar för till exempel politikernas möjligheter att bidra till förbättringar. Dessa möjligheter är dock större när det gäller arbetslivets villkor. Regressionsanalysen visar att med färre antal timmar till förvärvsarbete sjunker tidspressen avsevärt – det förefaller alltså vara ett effektivt sätt att minska tidspressen. En variant av detta är att minska oövertiden. Att regelbundet arbeta 48 timmar eller mer är fem gånger vanligare bland pappor än bland mammor. Detta innebär att en minskning av oövertiden inte bara skulle minska tidspressen utan också förbättra jämställdheten, eftersom många fler pappor då skulle få bättre möjligheter att ta ansvar för barn och hem. Här finns en viktig uppgift för arbetsgivare som vill föra en familjevänlig personalpolitik. Att långa arbetsveckor bara är hälften så vanligt bland föräldrar till små barn jämfört med föräldrar till äldre barn visar också att det här finns ett relativt stort individuellt handlingsutrymme.

Ett annat effektivt sätt att minska tidspressen är en ”något förkortad veckoarbets-tid” – här definierad som 30-37 timmar. Drygt var fjärde småbarnsmamma och sex procent av småbarnspapporna tillämpar denna strategi. En del av dem har utnyttjat den lag som ger alla föräldrar med barn under åtta år rätt att sänka arbetstiden ner till 75 procent, andra har deltidstjänster. 40 procent av alla heltidsarbetande småbarnsmammor skulle vilja sänka sin arbetstid även om det betyder sänkt lön; motsvarande siffra bland pappor är 15 procent. Att så många småbarnsföräldrar inte lyckas förkorta sin arbetsvecka trots att de vill och att de accepterar lönesänkningen visar att det finns starkt begränsande strukturer. Arbetsgivare kan agera för att underlätta för anställda som vill utnyttja denna rättighet. Det finns också en politisk möjlighet att utvidga föräldrars handlingsutrymme. En viss ekonomisk kompensation för lönebortfallet från staten skulle underlätta för dem som upplever att de annars inte har råd men det skulle framförallt ge en kraftfull signal om att detta är ett socialt accepterat bete-

ende. Med någon form av jämställdhetsbonus skulle man eventuellt kunna uppnå en jämställdhetseffekt liknande den som pappamånaderna ger.

Min slutsats är att det finns en stor potential för minskad tidspress genom både individuella och samhällsliga förändringar - och att dessa förändringar samtidigt skulle kunna förbättra jämställdheten mellan könen.

Inledning

Tidspress är ett ord i tiden. Problemet med att få tiden att räcka till är det fjärde vanligaste samtalsämnet vid arbetsplatsernas fikabord¹. Många undersökningar visar att upplevelser av att inte hinna med, stress på jobbet, obalans mellan arbete och privatliv etc. är mycket utbredda fenomen idag (RFV 2003, SCB 2003, TCO 2002). Samhällsdebatten har de senaste åren ofta berört problem som kan relateras till tidspress: stress, psykisk ohälsa, utbrändhet, sjukskrivningar, underbemanning, barnstress, långa dagisdagar, etc.

I Nationalencyklopedins ordbok finns en mängd ord som har beröringspunkter med tidspress (NE 2003). Att uppleva *brådska* och vara *jäktad* är äldre svenska ord för tidspress. Brådska (ursprungligen bråd) har använts sedan fornordisk tid och ordet jäkt sedan slutet på 1800-talet. Orden definieras på ett likartat sätt med att man känner sig pressad att handla i snabbt tempo på grund av tidspress. Substantivet *stress* började användas i dagligt tal under 50-talet i uttryck som: det moderna livets stress eller stress på arbetet². Verbet *att stressa* dök upp under 60-talet och de exempel på användningar som ges är: han riskerar att stressa ihjäl sig respektive att stressa till bussen. Det ord som jag har valt att använda i den här studien är tidspress. Det började användas på 50-talet för att beskriva tendenser i arbetslivet, till exempel att människor på en tidningsredaktion arbetar under ständig tidspress.

De senaste årens fokus på tidspress har också skapat nya uttryck som bara delvis är införlivade i vardagsspråket. Inom vissa delar av samhället är de dock etablerade. *Balans mellan arbete och privatliv* är ett uttryck som syftar på om individen upplever att arbetets krav möjliggör ett tillräckligt utrymme för privatlivet och tvärt om. TCO har introducerat begreppet *livspusslet* i ett projekt kring svårigheterna för föräldrar att hantera vardagens alla krav. *Vardagspusslet* är ett liknande ord som också används allt oftare idag.

Att det har tillkommit ett antal nya ord för negativa tidsupplevelser under de senaste 50-60 åren kan tyda på att förekomsten av dessa typer av upplevelser har blivit vanligare. En betraktelse av orden ger också intrycket att varaktigheten för tidspressen har förlängts. De äldsta orden syftar på ett temporärt tillstånd medan de nyare orden handlar om ett mer varaktigt tillstånd. Jäkt och brådska har man exempelvis för att hinna med bussen. De nya uttrycken livspusslet respektive balans mellan arbete och privatliv syftar på en mer varaktig upplevelse. Kanske kan dessa nya ord tyda på att en varaktig upplevelse av svårigheter att hinna med är en ny företeelse. Jag har valt att använda ordet tidspress eftersom det väl

¹ Undersökningen "Vad pratar vi om på jobbet" var beställd av TCO och utfördes av Statistiska centralbyrån under 2003. Undersökningen återfinns på www.tco.se. Allra mest talar människor om barn/skola, mat och hälsa/sjukdom.

² Stressbegreppet kan fackmässigt definieras med att det avser ansträngande omständigheter som framkallar påfrestningar både fysiskt och psykiskt; ofta i samband med högt arbetstempo och tidspress (Nationalencyklopedins ordbok 2003).

speglar de frågor i SCB:s enkät som den här studien bygger på (beskrivs närmare längre fram i rapporten).

Tidspress förknippas ofta med negativa upplevelser men det betyder inte att alla människor strävar efter att minska tidspressen. Tidspress kan också vara förknippat med något positivt. De aktiviteter som vi deltar i kan ge många fördelar, till exempel pengar och njutning. Tidspressen kan också ses som ett tecken på att man är aktiv och efterfrågad och den kan upplevas som att den ökar kreativiteten och handlingskraften. I den här studien inriktar jag mig dock på de negativa aspekterna av tidspress. Mitt fokus är också tidspress i formen av en varaktig upplevelse och jag antar att detta för de flesta är något önskat och dessutom något som är förknippat med negativa konsekvenser

Kan man ta för givet att tidspress har en verklig grund eller är det kanske bara ett resultat av allt tal om tidspress? Människors samtal, tidningsartiklar, opinionsundersökningar etc. handlar ofta om att inte hinna med, stress, psykisk ohälsa och andra frågor som är kopplade till tidspress. Det finns även många böcker som ger råd om hur man kan hantera sin tid för att undvika tidspress och stress. I en tidigare studie inom ramen för det här forskningsprojektet har ett antal svenska och utländska självhjälpsböcker analyserats i syfte att identifiera råd som ges för att minska tidspress (Larsson & Sanne 2005). En effekt av den vitt spridda fokuseringen på stress och tidspress kan vara att den bidrar till att människor kopplar sina mer allmänna olustkänslor i livet till just tidsfrågan. Det omfattande talet om tidspress kan alltså skapa ett meningssammanhang att tolka sina olustkänslor utifrån. Jag tror dock inte att det omfattande talet om tidspress isolerat har skapat upplevelserna av tidspress, utan snarare i viss mån förstärkt en upplevelse som hade funnits även utan allt tal om tidspress.

Denna studie är en del av forskningsprojektet *Familjeliv utan tidsbrist* vars övergripande syfte är att utveckla kunskap om möjligheterna att minska tidspressen hos föräldrar³. Det finns också en ambition att beakta jämställdhetsaspekten så att en minskad tidspress inte leder till mer traditionella könsrollsmönster.

Denna delstudie bygger på SCB:s tidsanvändningsdata som ger mycket detaljerad information om ungefär 1500 föräldrar. Med hjälp av detta material vill jag svara på följande frågor:

- Vilka skillnader i tidsanvändning och tidspress finns mellan olika grupper?
- Vilka faktorer, kopplade till arbets- och privatlivet, kan förklara varför vissa föräldrar upplever mer tidspress än andra?
- Vilka förändringar skulle kunna minska föräldrars tidspress?

³ Projektet är finansierat av den statliga forskningsstiftelsen Formas. Mer information om forskningsprojektet finns på www.familjeliv-utan-tidsbrist.nu

1 - Hur kan tidspress förstås och förklaras?

Det finns ett flertal förklaringsmodeller till fenomenet tidspress men ingen enskild förklaring är allmänt accepterad (Southerton & Tomlinson 2003, sid 3). Några tenderar att betona det individuella valet medan andra betonar sociala strukturer av olika slag. Den mest grundläggande strukturen handlar om att industrialismens tidsorganisering ser tiden som en knapp resurs. Andra relevanta strukturer handlar om förväntningar förknippade med olika sociala roller vilka sammantaget ger upphov till tidspress. De teorier och de empiriska studier som jag beskriver i det här kapitlet ligger till grund för en modell som beskrivs i nästa kapitel och som sedan prövas empiriskt längre fram i rapporten.

Industrialismens tidsordning

En av de mest grundläggande strukturerna som är relevanta för tidspress är den tidsordning som samhället organiseras efter och som upprätthålls genom den tidsuppfattning som vi socialiseras in i. Tidsordningen påverkar alla delar av samhället och är ofta något som tas för givet och som sällan ifrågasätts. På vardagsnivå kan föräldrars jäkt med att få på barnen kläderna på morgonen för att inte komma för sent till jobbet eller att vi väljer snabbast möjliga transportmedel för att inte ”slösa” tid sägas hänga samman med den tidsordning som kom att bli dominerande i samband med industrialiseringen.

Övergången från ett agrart samhälle till ett industrisamhälle förde med sig en förändrad tidsordning och tidsuppfattning. Johan Asplund menar att människor i det traditionella bondesamhället i regel hade gott om tid:

Visserligen arbetade man understundom hårt, men arbetet upplevdes knappast såsom konsumtion av tid ... Man fick gjort vad man fick gjort, och på det hela taget fick man gjort det man skulle (Asplund 1983 sid 116).

Det finns ingen anledning att romantisera äldre tiders hårda slit och ständiga oro för matbrist och sjukdomar men det var kanske ändå så att människor inte upplevde samma typ av starka och varaktiga tidspress som är relativt vanligt idag.

Flera forskare beskriver hur industrialismen gav tiden ett ekonomiskt värde och hur samhällets tidsorganisering förändrades i grunden (Thompson 1967; Nowotny 1994; Urry 1996; Adam 2004). I samband med industrialismen blev arbetstiden något som människor sålde på arbetsmarknaden och köparens (fabriksägarens eller godsherrens) ekonomiska framgång blev avhängig av hur mycket arbetaren producerade under den köpta tiden. I Marx teorier är tid ett abstrakt värde där tid genom arbete omvandlas till pengar. Tid blir en enhet som kan köpas och säljas på en marknad. Tiden blir kommodifierad eller förtingligad. Marx pekade på att i kapitalistiska samhällen har myndigheterna makt att begränsa arbetstiden men ingen möjlighet att begränsa arbetsintensiteten (Adam 2004). Organiseringen av arbetet gick ut på att höja arbetstempot så mycket som möjligt. Industrialismens tidsorganisering kan sammanfattas med uttrycket tid-är-

pengar som Benjamin Franklins myntade 1736 i boken *Necessary Hints to Those that would be Rich*.

I remember a notable Woman, who was fully sensible of the intrinsic Value of Time. Her husband was a shoemaker, and an excellent Craftsman, but never minded how the Minutes passed. In vain did she incalculat to him, That Time is Money (återgivet i Thompson 1967, sid 89).

Max Weber beskriver i boken *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda* hur puritanerna såg hårt arbete som ett synbart tecken på gudomlig utvaldhet vilket medförde en etik som innebar ”Att förlösa tid är alltså den första och i princip värsta av alla synder” (Weber 1934/1978, sid 74). Punktlighet blev en dygd i den protestantiska etiken och punktligheten krävde att människor kunde kalkylera och kontrollera sina framtida handlingar.

Thompson påpekar att den nya tidsordningen inte inympades i befolkningen per automatik utan att det krävdes “... fines; bells and clocks; money incentives; preachings and schoolings; the suppression of fairs and sports – new labour habits were formed, and a new time-discipline was imposed” (Thompson 1967, sid 90). När fabriksanställda inte levde upp till den nya tidsdisciplinen användes metoder som avskedanden, böter och stängningar av fabriksgrindar exakt när arbetsdagen skulle starta. Disciplineringen omfattade inte bara vuxna utan även barn. I folkskolan och söndagsskolan var ett av målen att socialisera barnen till en strikt tidsdisciplin.

Normen om att tiden bör nyttiggöras på bästa sätt kan ses som grunden för tidspress, eftersom den medför att ju fler aktiviteter som utförs desto mer efterlevs denna norm. Införandet av det löpande bandet och tayloristiska tidsstudier i arbetslivet kan ses som följder av denna norm. Helga Nowotny menar i sin bok *Time. The Modern and Postmodern experience* att tidspress idag omfattar alla delar av livet och att målet att göra mer av den tillgängliga tiden är en central princip både för tekniska ting och för mänskliga aktiviteter (Nowotny 1994, sid 97).

Även om alla i vårt samhälle är präglade av denna tidsordning tror jag att graden av hur mycket detta genomsyrar livets alla delar varierar mellan individer. Om man alltid ser tid som en resurs för att öka prestationen och maximera vad man åstadkommer både på jobbet och i privatlivet torde det vara svårt att undvika tidspressupplevelser. Om man istället är mer orienterad mot att ”fånga dagen” och ett lugnt tempo kanske tidspressen inte ligger lika nära till hands.

Tidspress som resultat av svåruppnåeliga krav och förväntningar

Inom ramen för en industriell tidsordning är tiden alltså en knapp resurs. Tidens absoluta begränsningar har poängterats i det tidsgeografiska synsätt som formulerats av Torsten Hägerstrand och utvecklats av bl a Kajsa Ellegård. Tidsgeografins grund är att människan är odelbar och att tid och rum är begränsande faktorer. Begreppet ”restriktioner” spelar en viktig roll, till exempel att aktiviteter tar tid och bara kan utföras på vissa platser eller inom vissa tidsintervall (se t ex Ellegård & Wihlborg 2001). Att tid skulle vara en knapp resurs har dock problematiserats

av en del forskare. Johan Asplund, som inspirerades av Hägerstrand, skriver till exempel:

En resurs är alltid en resurs för någonting. Man kan inte tala om resurser i något slags absolut mening. Om en resurs framstår som knapp eller ej avhänger därav, vad den skall användas till. Att dygnet innefattar 24 timmar, varken mer eller mindre, är nödvändigtvis sant. Men antag att jag under ett dygn är tvungen att utföra ett antal aktiviteter (inklusive sömn), vilkas sammanlagda tidsåtgång understiger 24 timmar. Antag att jag heller inte önskar utföra några ytterligare aktiviteter. I denna situation förfogar jag i en reell mening och alls inte egendomlig mening över en viss fri tid. Och så framt jag förfogar över fri tid inom dygnsintervallet, så kan de 24 timmar, vilka står till mitt förfogande, inte gärna betraktas som en knapp resurs ... Om det alltid och överallt rådde brist på tid och rum, så skulle detta betyda att tillvaron är principiellt och ofrånkomligt underdimensionerad. Fullt så bisarrt torde tillvaron inte vara inrättad. (Asplund 1983, sid 191-192)

Med Asplunds resonemang har man knappast tidspress om man har relativt lite som man måste göra och inte heller önskar utföra ytterligare aktiviteter. Asplunds resonemang ligger nära den tyske sociologen Niklas Luhmann som menar att tidspress handlar om för höga förväntningar.

Time as such is not scarce. The impression of the scarcity of time arises only from the overtaxing of experiences by expectations. Experiences and actions need time and can therefore be accommodated in a given span of time only in a limited fashion. The horizon of time and the structure of expectation must therefore be brought into line. (Luhmann 1968, sid 13).

Luhmann hävdar att tidspress inom organisationer leder till att inplanerade aktiviteter skyddas och prioriteras. Om detta överförs till den lilla organisation som familjen utgör leder tidspressen till att det som är inplanerat, till exempel förvärvsarbete och andra organiserade aktiviteter, får företräde framför till exempel vila, samtal och spontana aktiviteter. Tidspressen riskerar att institutionalisera att vissa högt värderade aktiviteter skjuts på framtiden. Inplanerad så kallad "kvalitetstid" med barnen kan ses som en strategi för att motverka den effekt av tidspress som Luhmanns beskriver.

Helga Nowotny beskriver hur höga förväntningar, till exempel när det gäller ett välstädat hem, att barnen ska delta i organiserade fritidsaktiviteter eller att själv ha många projekt på gång, är självklara attribut hos moderna människor. Hon pekar på att bristen på tid står i proportion till överflödet av socialt formade förväntningar. Hon hävdar också att tidspress inte bara hänger samman med för höga förväntningar utan också med vad hon kallar för kvaliteten på vårt eget agerande. (Nowotny 1994, sid 9). Att olika individer kan uppleva samma förväntningar väldigt olika kan bero på vilka förmågor och egenskaper man har. Kapacitet kan till exempel handla om att snabbt kunna laga en middag, utföra sina arbetsuppgifter eller att vara bra på att planera och prioritera.

Nowotnys syn på tidspress liknar Robert Karasek och Thöres Theorells krav-kontroll teori (1990). Enligt denna teori uppstår stress i arbetslivet när in-

dividen upplever höga krav och samtidigt har en låg grad av kontroll och socialt stöd. Krav handlar både om arbetsvolym och om svårighetsgrad. Kontroll handlar om individens handlingsutrymme för att påverka arbetets uppläggning. Teorin har fått starkt empiriskt stöd som förklaring till stressreaktioner i form av ökad produktion av skadliga stresshormoner. Det finns stora likheter mellan krav/kontroll-teorin och Nowotnys syn på tidspress. Karasek/Theorell använder begreppet krav medan Nowotny använder förväntningar. Båda två ställer krav/förväntningar i relation till något annat, Karasek i relation till kontroll/stöd och Nowotny i relation till kvalitet på agerandet.

Rollteori är en sociologisk teoribildning som är användbar för att analysera tidspress. En roll kan beskrivas som de förväntningar, normer och regler som är förknippade med en social position eller uppgift. En typ av tidspress kan sägas ha sin grund i rollkonflikter. Rollkonflikt innebär att en individs olika roller innehåller oförenliga element, dvs att en viss roll omfattar förväntningar som inte är förenliga med att leva upp till förväntningarna i en annan roll. Ett exempel på en tidsrelaterad rollkonflikt är om två roller medför att två olika aktiviteter behöver utföras exakt samtidigt. I en bredare bemärkelse kan rollkonflikt sägas uppstå när de totala tidsmässiga kraven från alla olika roller, bl a förvärvsarbetsrollen och föräldrarollen, upplevs som alltför omfattande (Barnett & Baruch 1985; Coverman 1989)⁴.

I hälsoorienterade studier av arbete och privatliv görs ofta kopplingar till sociologisk rollteori. Det har gjorts en hel del forskning om effekterna av att ha många roller. *Rollbristteorin* (även kallad rollstressteorin eller belastningshypotesen) innebär att ju fler roller desto större risk för rollkonflikter, stress och sänkt välbefinnande. *Rollexpansionsteorin* säger tvärtom att den som har flera roller kan få fördelar som större social integrering, bättre självförtroende och ekonomiskt oberoende, och att detta i sin tur ger en större kontroll över livssituationen vilket uppväger den belastning som det innebär att ha flera roller. Resultaten från en stor svensk studie av människors livsvillkor visar att den bästa förståelsen får man genom att kombinera de båda teorierna: ”flera livsuppgifter gynnar hälsa under förutsättning att den totala belastningen inte är för stor“ (Härenstam 2000, sid 60).

Susan Roxburgh är en av de få forskare som gjort kvantitativa studier för att identifiera vilka faktorer som korrelerar med upplevelse av tidspress (Roxburgh 2002). Hon utgår från rollteorin och prövar rollbrist- kontra rollexpansions-teorierna. Roxburghs studie har till stor del utgjort en modell för utformningen

⁴ En del forskare skiljer på rollkonflikt och rollöverlastning (role overload). Rollöverlastning har beskrivits som att ha för många rollrelaterade krav och för lite tid att leva upp till dem (Barnett & Baruch 1985). Coverman (1989) menar att skillnaden mellan begreppen kan beskrivas med att rollöverlastning bara leder till rollkonflikt då de krav som förknippas med en roll gör det svårt att leva upp till kraven i en annan roll. Hon menar att rollöverlastning i vissa fall kan lösas på något alternativt sätt (t ex att barnen börjar gå på förskola) men att detta inte är möjligt för rollkonflikter. Jag håller med om att det finns en teoretisk skillnad mellan begreppen. I teoretisk bemärkelse är rollöverlastning det lämpligaste begreppet i relation till fenomenet tidspress. Jag tycker dock att skillnaden är relativt liten, det handlar i båda fallen om subjektiva upplevelser av svårförenliga/oförenliga krav och förväntningar. Jag väljer att använda begreppet rollkonflikt.

av den studie som redovisas i denna rapport. Jag beskriver därför hennes studie relativt utförligt. Roxburghs studie är, enligt hennes egen utsago, den ditintills mest omfattande studien som gjorts av tidspress⁵.

Hennes studie från 1999 omfattar 734 heltidsarbetande nordamerikaner över 18 år som intervjuades per telefon. Valet av heltidsarbetande personer byggde på att tidigare studier visat att dessa betydligt oftare upplever tidspress än personer med deltidsarbete eller utan förvärvsarbete.

Roxburghs regressionsanalys visade i sammanfattning att *hemmavarande barn* markant ökar tidspressen. Samma gäller att ge *anhörighjälp* till någon utanför hemmet, ofta gäller det gamla föräldrar med eget boende. *Höga arbetskrav* och *låg grad av kontroll i arbetet* var faktorer som bidrog till tidspress (socialt stöd från partner hade ej någon effekt). Roxburgh hävdar på basis av detta att krav/kontrollteorin inte bara kan förklara stress i arbetslivet utan också tidspress i hela livssituationen. *Hög inkomst* visar sig också öka tidspressen (detta gäller trots att hon kontrollerade för antalet arbetstimmar och höga arbetskrav). Ovanstående faktorer visade sig bidra till tidspress på ett liknande sätt för både män och kvinnor.

Hög utbildningsnivå var däremot en faktor som visade sig bidra till tidspress enbart för kvinnor. Detsamma gällde för *hushållsarbete* (definierat som att ägna mer än 10 timmar per vecka åt hushållsarbete). Denna faktor var inte bara vanligare hos kvinnor utan den bidrog dessutom bara till tidspress för kvinnor, alltså inte för hushållsarbetande män. Roxburghs tolkning av detta är att de sysslor som kvinnor utför i mindre utsträckning har en tydlig början och slut (till exempel städning jämfört med husreparationer) och att möjligheterna att påverka när uppgifterna ska utföras är mindre (till exempel matlagning jämfört med att tvätta bilen). *Frivilligarbete* är en annan faktor som bidrog till tidspress för kvinnor, men däremot inte för män. Roxburgh tolkar detta med hjälp av rollbrist- och rollexpansionsteorierna. Hon beskriver rollbriststeorin med att varje roll kräver en del av en individs begränsade mängd energi. Resultaten ovan indikerar att för kvinnor ökar tidspressen för varje ytterligare roll: heltidsarbetande, mor, anhörighjälpare, hemarbetare och frivilligarbetare. För män innebar dock hemarbete och frivilligarbetare inte någon ökning av tidspressen. Rollexpansionsteorin innebär att varje ytterligare roll erbjuder nya resurser vilket gör att en ny roll kan öka välbefinnandet och Roxburgh menar att mäns hemarbete och frivilligarbetare ofta har en sådan karaktär att de bättre kan förstås utifrån detta perspektiv. Att reparera huset eller att vara ungdomsidrottsledare kan vara så intressanta och bekräftande aktiviteter att de inte upplevs som belastande, medan detta inte är fallet för aktiviteter som är vanligare för kvinnor, till exempel städning och engagemang i barnens skola.

Vid tolkningen av Roxburghs resultat är det viktigt att beakta kontexten. Hennes studie är gjord i USA och det finns centrala skillnader mellan USA och Sverige när det gäller områden som kan påverka upplevelsen av tidspress, till exempel barnomsorg, äldreomsorg, anställningstrygghet och jämställdhet.

⁵ Min studie omfattar dock fler undersökningsspersoner och fler tidspressfaktorer än Roxburghs analys.

Roxburgh ser tid som en dimension av välbefinnande. Tidspress sänker välbefinnandet bland annat genom att den försämrar kvaliteten på relationerna till familjemedlemmarna. I en annan kvantitativ studie studerar hon hur tidspress påverkar faktorer som är viktiga för utvecklandet av depression. Den visar att sannolikheten för att kvinnor och låginkomsttagare ska bli deprimerade är betydligt större om de upplever tidspress (Roxburgh 2003).

Sammanfattningsvis vill jag hävda att tiden är en resurs med absoluta begränsningar men att det bara leder till problem om kraven och förväntningar är så höga att de medför svårigheter att leva upp till dem under den tillgängliga tiden. Detta leder fram till frågan om vad i samhället och i människors liv som medför krav och förväntningar som kan leda till tidspress. Nedan beskrivs några områden som är särskilt centrala.

Krav och förväntningar i arbetslivet

Tidspress kopplas ofta samman med arbetslivets ökande krav med högre arbetstempo och förväntningar på flexibilitet och mobilitet. Dessa tankar återfinns ofta i analyser av de höga sjukskrivningstalen i Sverige, till exempel i en offentlig utredning som förklarar sjukfrånvaron i den offentliga sektorn med att "(b)esparingar och neddragningar av resurser i kombination med stress och oförändrat tungt arbete resulterar i ökad sjukfrånvaro." (SOU 2002:5, sid 59). I utredningen *Hälsa på lika villkor* framhålls att globalisering och teknisk utveckling skapar ett ökat förändringstryck inom både privat och offentlig verksamhet (SOU 2000:91, sid 52) Där poängteras också att företagen krymper antalet anställda till en kärna av prestationsinriktade högutbildade heltidsanställda för vilka kraven på övertid stadigt ökar. Utanför denna grupp finns allt fler personer som har tidsbegränsade anställningar. Denna uppdelning leder till stora prestationskrav och osäkerhet för alla, både inom och utom kärngruppen.

Detta anknyter till tanken att motiven för att arbeta mer och hårdare är en ökande konkurrens mellan arbetstagarna. Enligt denna tes är det inte i första hand arbetsgivarna som driver upp arbetskraven utan framförallt att en ökad osäkerhet och karriärsträvan får medarbetarna att i allt större utsträckning konkurrera med varandra (Rutherford 2001).

Den amerikanske sociologen Arlie R. Hochschilds bok *The Second Shift* (1989) fokuserar på så kallat "dubbelarbete". Den ansträngda situation med både förvärvsarbete (*first shift*) och huvuddelen av hemarbetet (*second shift*) är en viktig grund för tidspress. Dagens förvärvsarbetsroll är fortfarande i stor utsträckning utformad på basis av en situation där arbetstagaren har full "markservice" hemma – vilket naturligtvis medför problem för både män och kvinnor som vill kombinera arbete med ett aktivt föräldraskap.

I sin bok *The Time Bind* (1997) gick Hochschild ett steg vidare och ställde sig frågan varför de anställda vid ett stort amerikanskt företag inte använde sig av de så kallade *family friendly policies* som företaget erbjöd. Hennes svar på frågan fångas väl i bokens underrubrik *When Work becomes Home and Home becomes Work*, dvs att arbetet hade blivit den attraktiva platsen att vara på. På arbetet fick människor bekräftelse och där hade de sina vuxenrelationer, medan hemmet blev en plats präglad av hårt rationaliserat hushållsarbete och sociala krav. Företagens produk-

tionskrav krävde att de arbetade allt mer och det medförde att förhållandena hemma blev så komplicerade och krävande att de tenderade att fly familjelivet. Denna situation skapade behov av ett *third shift* för att underhålla ansträngda relationer till barn och partner. Hochschild menar att tidspressen resulterade i svagare känslomässiga band till barn och partner och ett behov att rymma från hemmets krav och därmed in i arbetet.

De extremt långa arbetsdagarna vid industrialismens begynnelse har minskat kraftigt i den rika delen av världen (medan de fortfarande är vanliga i den materiellt fattiga delen av världen). I Sverige avstannade dock den successiva arbetstidsförkortningen för 30 år sedan, därefter har offentlig och privat konsumtion prioriterats framför ytterligare arbetstidsförkortningar. För småbarnsföräldrar kan man istället tala om en arbetstidsförlängning. Tidigare arbetade många kvinnor deltid men nu arbetar även allt fler småbarnsmammor heltid. Småbarnsmammornas ökande grad av heltidsarbete har inte åtföljts av någon motsvarande minskning av pappornas arbetstid (Sanne 1995).

Det finns starka ideal och förväntningar kopplade till förvärvsarbete. Arbetet handlar inte bara om försörjning utan också om identitet och självförverkligande⁶. Mäns maskulinitet bygger delvis på arbete och karriär. För kvinnorörelsen har heltidsarbete blivit en symbol för frigörelse och jämställdhet. Dessa olika typer av ideal förknippade med arbete minskar möjligheterna att fritt reglera arbetsmängden i syfte att undvika tidspress.

Föreställningar om barns behov

Denna studie riktar speciell uppmärksamhet på föräldrars upplevelse av tidspress. Det är dock inte bara barns absoluta behov av omvårdnad som medför tidsmässiga krav på föräldrarna utan också föreställningar om vad som är bäst för barn. Barnpsykologen Baldur Kristjánsson har belyst detta i sin avhandling *Barn-
domen och den sociala moderniseringen* (2001), som bygger på intervjuer med 87 familjer i olika nordiska länder. Han hävdar att den starka ideologiska normen om att föräldrar bör vara mycket med sina barn är en grund för föräldrars upplevelse av tidspress. Denna norm kan enligt Kristjánsson delvis förstås som en kvarleva av ett konservativt ideal om kärnfamiljen där mamman är hemma med barnen. Men han pekar också på betydelsen av de vetenskapliga teorier om barns behov av tid med sina föräldrar, som till exempel John Bowlbys teori om att en trygg anknytning är central för barnets känslomässiga och kognitiva utveckling. Psykologen Anders Broberg lyfter fram att tid tillsammans är en förutsättning för att barnet ska etablera en trygg anknytning till föräldern (Broberg et al. 2006, sid 169). När till exempel denna anknytningsteori sprids till människors vardagstänkande kan den bidra till tidspress hos föräldrar som inte upplever sig ha tillräckligt med tid för sitt barn.

Pfau-Effinger pekar också på sambandet mellan synen på barn och de krav som denna syn implicit ställer på föräldrarnas tid. Föreställningen om att barns

⁶ Många gånger uttrycker politiker och andra opinionsbildare också normen att man bör förvärvsarbeta mer för att "hålla hjulen snurrande" och därigenom finansiera den offentliga välfärden. Ett exempel på detta är från en ledare Göteborgs-Posten "...vår gemensamma välfärd kräver att alla som kan arbeta gör det i mesta möjliga utsträckning" (Göteborgs-Posten 030903).

kognitiva och känslomässiga välbefinnande förutsätter konstant uppmärksamhet, stimulans och socialisation är naturligtvis krävande för föräldrarna, menar hon (Pfau-Effinger 2006, sid 147). I vardagligt tal kallar vi i Sverige ibland detta för att barn behöver uppleva att de är "sedda". Mängden av organiserade fritidsaktiviteter ligger också i linje med tanken att barn behöver stimulans. Barns aktiviteter utanför hemmet på fasta tider som förutsätter föräldrarnas deltagande kan naturligtvis bidra till tidspress.

Ett annat ideal som Kristjánsson (2001) finner i sin studie är att barn inte ska behöva känna av vuxenlivets höga tempo. Idealet är att barn ska få lugn och ro och inte "smittas" av de vuxnas tidspress. Svårigheter att leva upp till detta ideal kan bidra till missnöje med den tidsmässiga situationen.

Den kanadensiska familjesociologen Kerry J. Daly som analyserat önskemål om att ha mer familjetid menar att detta ideal dels bygger på en nostalgisk bild av det förgångna då familjen levde tillsammans på gården, dels på en dröm om en framtid då familjen ska uppnå en känsla av lugn och samhörighet (1996). Men han betonar inte bara betydelsen av denna sociala konstruktion utan hävdar också att föräldrarnas möjligheter att ge barnen en känsla av känslomässig samhörighet och socialisation förutsätter att de har en viss mängd tid tillsammans. Han menar att upplevelsen av tidspress delvis kan förstås som en följd av att föräldrar har mindre familjetid än vad de skulle vilja ha.

Daly lyfter också fram ett annat perspektiv, nämligen behovet av koordinering. För att få tid till nära relationer behöver vi vara på samma plats vid samma tidpunkt. Daly menar att svårigheterna med koordineringen ökar exponentiellt med antalet aktörer som är involverade. Det innebär en ökad tidspress för till exempel ombildade familjer som ofta omfattar många personer som bor på olika platser. Men Daly poängterar att en mer generell grund till koordineringssvårigheterna är att familjemedlemmarna idag har en stor individuell tidsautonomi och individuella tidscheman. Kraven från arbete och fritidsengagemang kan också göra att den ena dagen inte är den andra lik, vilket också orsakar stora koordineringsbehov.

Dalys bidrag till förståelsen av tidspressupplevelser ligger enligt min mening främst i att han lyfter sig över individperspektivet genom att peka på behovet av koordinering med de andra personer och institutioner som individen samspelar med i sin vardag.

Konsumtion och tidspress

Ett helt annat perspektiv på tidspress gör gällande att efterhand som människor får högre inkomster får de också per automatik mer tidspress. Att inhandla, använda och underhålla ägodelar tar tid. Ju mer ägande desto mindre tid till att använda respektive ägodel; fritidsutrustningarna, segelbåten och annat. Detta perspektiv finns i ekonomen Staffan Burenstam Linders bok *Den rastlösa välfärdsmänniskan* från 1972. Boken utkom först på engelska och det refereras fortfarande ofta till den internationellt.

Den amerikanske ekonomen och sociologiprofessorn Juliet B. Schors bok *The Overworked American* (1991) fick stort genomslag i USA i början av 90-talet. Schor ser i likhet med Burenstam Linder den ökande konsumtionen som en vik-

tig orsak till tidspressen. Hon hävdar att amerikanerna ökat sin årsarbetstid motsvarande en månad under 70- och 80-talet och att det tränger ut fritiden samt ger upphov till upplevelser av tidspress.

I uppföljaren *The Overspent American* (Schor 1998) utvecklar Schor sina tankar om hur konsumtionssamhället leder oss in i ett *ekorrhjul* präglad av *work-and-spend*. Hon menar att en av mekanismerna bakom ekorhjulet är att vi obemärkt vänjer oss vid konsumtionsökningar, men att konsumtionsänkningar uppfattas som näst intill omöjliga att genomföra. En förklaring är reklamindustrins successiva omvandling av konsumtionsönskemål till upplevda konsumtionsbehov. Schor menar att förklaringskraften i teorier om sociala jämförelser har förstärkts allt eftersom referensgruppen förefaller ha förändrats. Tidigare var referensgruppen i huvudsak de som bodde på samma gata – det handlade om *keeping up with the Joneses*. Idag tenderar människors referensgrupp snarare att vara de man träffar på arbetsplatsen och där är inkomstskillnaden från chefen och neråt betydligt större. Vi tillbringar också mycket av tiden framför TV:n. TV-programmen utspelar sig oftast i övre medelklassen vilket driver upp människors uppfattning av vad andra har och vad man behöver för att hänga med. Vi lever därmed i en värld som ger intryck av att de flesta har inkomst- och konsumtionsnivåer som ligger långt över genomsnittet. De nya referensgruppernas konsumtionsnormer blir dock omöjliga att leva upp till för majoriteten av befolkningen. Svårast är det naturligtvis för de med lägst inkomster. I Sverige lever 10 procent av alla barn i familjer som lever på mindre än halva genomsnittsinkomsten för familjer (Salonen 2003). Önskemålet om att leva upp till konsumtionsnormerna kan vara en viktig förklaring till att föräldrar ibland arbetar så mycket att det leder till kraftig tidspress.

Tidspress som resultat av kalkylerade val

Efter att ha beskrivit teorier om olika strukturer som kan bidra till upplevelsen av tidspress går jag nu över till att beskriva förklaringar som utgår från idén om kalkylerade val. Här antas att människor handlar strategiskt och instrumentellt - det handlingsalternativ med högst förväntad nytta väljs efter en medveten bedömning av konsekvenserna av olika alternativ. Ett exempel är Gary Becker och hans teori om rationell tidsallokering (Becker 1965). Enligt denna teori gör människor en rationell avvägning mellan konsumtion och fri tid för att maximera sin nytta. Konsumtion och fri tid ses som utbytbara, högre konsumtion kan erhållas genom att arbeta mer och därmed minskas den fria tiden. Med detta synsätt kan det vara ett rationellt val att arbeta mycket och acceptera en tidspress om man bedömer att det totala välbefinnandet blir högre då man med lönens hjälp kan höja värdet av fritiden. För en barnfamilj kan exempelvis mer arbetstid möjliggöra husköp eller utlandssemesterar.

En annan förklaring till tidspress är att förvärvsarbetet kan vara den aktivitet som ger oss mest välbefinnande och därför väljer vi att arbeta mycket. Vi fördrar helt enkelt att vara på jobbet framför att inte vara det. En lång arbetstid innebär dock att tiden för att leva upp till sina åtaganden i privatlivet blir kortare. Att frivilligt acceptera en lång arbetstid trots att det ger högre tidspress i privatlivet kan då ses som ett kalkylerat val som görs för att maximera välbefinnandet.

Att undvika tidspress prioriteras alltså ner i förhållande till viktigare mål. Huruvida kvinnor arbetar deltid eller heltid kan vara ett resultat av ett relativt fritt val. De positiva effekterna av heltidsarbete, bl a ekonomisk självständighet och möjligheter till personlig utveckling, kanske väger tyngre än de negativa effekterna i form av till exempel jäkt och dubbelarbete. Liknande resonemang kan gälla för pappor som väljer att bli aktiva föräldrar även om det ger högre tidspress. Det kan förstås som ett val som görs för att maximera det totala välbefinnandet.

Utifrån ovanstående förklaringsmodeller är tidspressen en negativ men kalkylerad bieffekt av val som totalt sett är positiva ur välbefinnandesynpunkt. En viktig fråga i analysen av föräldrars tidspress är vems välbefinnande som maximeras. Teorin ovan tolkas ofta med utgångspunkt i att individens eget välbefinnande ska maximeras. En förälder kan fråga sig om gjorda val syftar till att maximera det egna välbefinnandet eller familjemedlemmarnas sammanlagda välbefinnande. Det kan vara så att det välbefinnande som en förälder uppnår genom att till exempel satsa på karriär eller på tidskrävande fritidsengagemang främst kommer henne/honom tillgodo och inte partnern eller barnen. Det kan till och med försämra livskvaliteten för övriga familjemedlemmar. Men det kan också vara så att föräldern genom detta känner sig så stimulerad och bekräftad att hon/han fungerar bättre i sin roll som förälder eller partner, vilket kommer andra till godo.

Ovanstående resonemang accentuerar individens val och ansvar. Men kan verkligen den utbredda upplevelsen av tidspress i huvudsak ses som resultat av individers kalkylerade val gjorda utifrån en medvetenhet om alla konsekvenser med tidspressen som en kalkylerad bieffekt av val som maximerar välbefinnandet? Eller ska tidspressen istället kopplas till olika former av sociala strukturer som jag beskrivit tidigare. Tidspress ses då som en konsekvens av de livsformer som samhällets traditioner, regler, ideal, krav och normer leder till. Jag väljer att förstå tidspress som en samverkan mellan kalkylerade val och styrande strukturer. Då ses inte individen som maktlös men hennes livsvillkor är formade av olika strukturer och hennes handlingsutrymme för att förändra sitt liv och minska sin tidspress begränsas av dessa. Kunskap om dessa strukturer kan förhoppningsvis påvisa individens handlingsutrymme för att kringgå dem eller för att agera gemensamt för att förändra dem.

2 – Studiens uppläggning

Som ovanstående genomgång visar finns många tankar och teorier om tidspress. Det finns däremot relativt få empiriska studier och bara någon enstaka som syftar till att fånga vilka faktorer som har samband med upplevelsen av tidspress.

Denna studie bygger på data från Statistiska centralbyråns studie av svenskarnas tidsanvändning 2000/2001 (en likadan studie genomfördes 1990/91). Delar av materialet beskrivs i SCB-rapporten *Tid för vardagsliv* (2003). SCB:s studie *Barnens tid med föräldrarna* (2004) bygger också på samma datamaterial.

Datamaterialet kommer dels från en enkätbaserad intervju som gjordes vid ett hembesök⁷, dels från så kallade tidsdagböcker som undersökningspersonen fyllde i för en vardag och en helgdag. Enkätuppgifterna omfattar en stor mängd frågor, bl a om barn, boendeform, yrke, inkomst, utbildning och sociala nätverk. Dessutom belystes förhållanden som rörde undersökningspersonens eventuella partner.

I tidsdagboken beskrev undersökningspersonerna, med en noggrannhet på 10-minuter, vad de ägnade tiden åt. SCB kodade uppgifterna i över 100 olika typer av aktiviteter, till exempel övertidsarbete, brödbakning, lek med barn, rastning av hund, telefonsamtal och bokläsning. All tid har kodats; en kategori var till exempel vila, göra ingenting. I genomsnitt ägnade undersökningspersonerna sig åt 32 olika aktiviteter under det vardagsdygn som kartlades⁸. Ofta utförs flera olika aktiviteter samtidigt, till exempel matlagning och radiolyssnande. I dessa fall är det den aktivitet som undersökningspersonen uppgett som huvudaktivitet som har räknats.

SCB gjorde ett stratifierat urval baserat på ålder och kön från Registret över totalbefolkningen. Vid intervjutillfället kartlades om undersökningspersonen hade en partner; om så var fallet inkluderades hon/han också i urvalet. Svarsandelen var 57 procent⁹. Då mitt syfte är att belysa barnfamiljers situation har jag i första hand arbetet med ett delurval som enbart omfattar personer som har minst ett hemmavarande barn under 18 år (dvs ej myndiga). Detta urval gör att analyserna för föräldrar omfattar 1548 personer, varav 579 är män och 969 kvinnor. I vissa fall jämför jag med hela gruppen av personer i åldern 20-64 år som omfattar 3426 personer. Det är alltså ett mycket rikt material. Det omfattar inte bara många personer utan datamängden för varje individ är också ovanligt omfattande. Det är också värdefullt att materialet omfattar uppgifter om andra hushållsmedlemmar.

Det som gör att datamaterialet är mycket lämpat för att analysera tidspress är att det omfattar två frågor som fångar individens subjektiva upplevelse av att inte

⁷ I några fall ha den dock gjorts per telefon. Intervjuerna gjordes innan tidsdagböckerna fylldes i, instruktioner för ifyllnad av dessa gjordes i samband med intervjun.

⁸ De fyllde även i en tidsdagbok under en lördag/söndag, dessa tidsdagböcker har dock ej använts i denna studie.

⁹ En analys visar dock att bortfallet var ungefär lika stort bland män respektive kvinnor samt i olika åldersgrupper. Ett relativt stort bortfall som detta är dock en möjlig felkälla som bör beaktas när man tolkar resultaten.

ha tillräckligt med tid. Genom att ställa individens upplevelse av tidspress i relation till en mängd olika enkät- och tidsdata kan en omfattande analys av fenomenet tidspress göras. Sammantaget är min bedömning att materialet är väl lämpat för att besvara mina forskningsfrågor.

Istället för att i varje tabell hänvisa till källan så poängterar jag här att alla tabeller och sifferuppgifter i denna rapport är egna bearbetningar av data från Statistiska centralbyråns tidsanvändningstudie 2000/2001. Detta gäller i samtliga fall förutom där jag uppger en annan källa.

Metod

Arbetet med denna studie påbörjades redan innan jag ansökte om att få tillgång till SCB:s material. Jag studerade de resultat som SCB publicerat från studien (SCB 2003; 2004) och det frågeformulär som de hade använt. Med utgångspunkt från min tidigare studie om vetenskapliga perspektiv på tidspress (Larsson 2004), letade jag efter faktorer i SCB:s material som skulle vara relevanta för mina frågeställningar. Därefter formulerade jag ett antal hypoteser om olika faktorerers samband med tidspress.

Att sätta sig in i och lära känna de olika datafiler som materialet omfattade var ett krävande arbete¹⁰. Jag kunde efterhand börja konstruera faktorer som möjliggjorde hypotesprövning. Under arbetets gång har jag också provat nya hypoteser. När jag på denna väg har funnit intressanta samband har jag fått tolka och söka teoretiskt stöd för dem. Arbetet har alltså genomförts både deduktivt och induktivt. I analyserna har jag använt mig av SPSS som är ett dataprogram för statistisk analys.

Den första empiriska delen i rapporten beskriver tidsanvändning och tidspress hos olika kategorier av individer, baserade på kön, antal barn och förvärvsarbets-tid. Den andra empiriska delen handlar om vilka faktorer som bidrar till ökad tidspress hos föräldrar. Jag identifierar och prövar en mängd olika faktorer som är kopplade till arbete, familj, tidsfaktorer i privatlivet och konsumtion/bonende. Här använder jag en så kallad multipel regressionsanalys för att identifiera den isolerade effekten av respektive faktor. Koefficienterna i en multipel regressionsanalys visar effekten av en viss faktor när alla andra faktorer hålls konstanta.

I det efterföljande kapitlet utforskar jag möjliga förändringar för att minska tidspressen. Här resonerar jag om i vilken mån resultaten från regressionsanalysen kan användas för att beskriva effektiva vägar till minskad tidspress. Jag redovisar också vissa empiriska analyser av hur vanliga och hur attraktiva olika förändringar kan tänkas vara. När jag tolkar resultaten bygger jag i möjligaste mån på existerande teorier och tidigare empiriska resultat. I viss mån för jag egna logiska resonemang och i vissa fall skriver jag att tolkningen endast är egna spekulationer.

¹⁰ Materialet var framtaget för SCB:s egen användning och inte förberett för utomstående användning. Det var svårt att orientera sig i materialet bl a eftersom antalet variabler var mycket stort och svåröverblickbart. En annan svårighet bestod i att variablerna var uppdelade i olika filer som behövde sammanfogas.

Avslutningsvis kan det vara på sin plats att nämna att statistiska metoder med sina exakta siffror felaktigt kan ge sken av att beskriva absoluta sanningar som gäller i alla situationer och som är helt fria från värderingar. Det är viktigt att påpeka att resultaten gäller givet de förutsättningar och den modell som jag presenterar längre fram i rapporten. Min studie är också präglad av vilka frågeställningar som jag har valt att belysa och inte minst av hur jag har tolkat siffrorna. Jag har strävat efter stor öppenhet för att underlätta för en kritisk läsare att göra egna tolkningar.

Olika aspekter och mått på tidsmässig belastning

Föregående kapitel visar att tidspress är ett mångfacetterat begrepp som kan betyda många olika saker. Nedan beskriver jag några olika mekanismer och aspekter av tidspress och därefter vilken innebörd begreppet tidspress har i den här studien.

Den brittiska sociologen Dale Southerton har kommit fram till mycket intressanta resultat när det gäller vilka mekanismer som kan generera jäktupplevelser (Southerton 2003). Han menar att både akademiska analyser och den allmänna diskussionen om tidspress ofta är alltför endimensionella eftersom de bara ser till aktivitetsnivå, dvs till volym. Denna kritik drabbar bl a Schor (1991) och till viss del Hochschild (1997) som båda fokuserar på antal förvärvsarbets-timmar. Southerton menar att enbart ett volymperspektiv inte kan förklara tidspressen eftersom många människor med gott om fri tid ändå upplever tidspress. Southerton har intervjuat människor om deras upplevelser av jäkt dagen innan intervjun. Hans slutsatser är att det finns tre olika mekanismer som kan generera upplevelsen av jäkt: *volym*, *allokering* och *koordinering* (Southerton & Tomlinson 2003).

Volym syftar på den totala mängden aktiviteter. När man har en stor mängd aktiviteter som måste utföras innebär det att ytterligare aktiviteter inte får plats. Om vi exempelvis förvärvsarbetar mycket blir tiden för vila och återhämtning kort.

Allokering handlar om inom vilka tidsintervall som aktiviteter behöver utföras. Southerton finner att många jäktupplevelser har att göra med att man har mycket att göra under en viss del av dagen, till exempel när en förälder ska få iväg barnen på morgonen eller i slutet på arbetsdagen då man måste jäkta för att hinna klart något. Allokeringsmekanismen behöver däremot inte ha något att göra med att den totala volymen av aktiviteter är för stor, utan istället att mängden aktiviteter som allokerats till en viss tidsperiod är för omfattande.

Koordinering är den tredje mekanismen som kan generera jäktupplevelser. En variant av denna mekanism kan vara svårigheten att koordinera sitt eget tids-schema med andras scheman. När detta inte kan ske i tillräcklig utsträckning kan det leda till brist på tid för nära relationer. En annan variant av koordineringsmekanismen kan handla om att vi som individer behöver anpassa oss till fasta tider, som till exempel när arbete/skola börjar, när dagis stänger, när mötet ska börja eller när middagsgästerna kommer. En orsak till att fasta tider kan skapa problem är det som Southerton kallar för *avbrutna flöden*. Sådana kan ha många

olika orsaker, exempelvis protesterande barn, trafikstockningar, datorer som krånglar eller att andra människor är försenade. Etableringen av fasta tider är en paradox genom att de både kan minska och förvärra upplevelsen av tidspress. Ibland sätts fasta tider upp, till exempel familjemiddag varje dag klockan 18, för att undvika brist på tid med familjen. Men denna fasta tid kan också öka tidspressen genom att det kan bli svårt att hinna få klart sina arbetsuppgifter så man hinner hem i tid till familjemiddagen, eller att det blir svårt att koordinera fritidsaktiviteter så att de passar med den fasta tiden för familjemiddagen.

Aspekter på tidspress

Southerton intresserar sig för just jäktupplevelsen som jag ser som en av flera möjliga innebörder av begreppet tidspress. Jag ska nedan ge mig på att försöka definiera några olika aspekter av begreppet tidspress. De är naturligtvis intimt förknippade med varandra men ändå i viss utsträckning urskiljbara. Jag nämner först objektiva och därefter subjektiva aspekter av tidspress.

Objektiv tidsbrist

Torsten Hägerstrands tidsgeografi beskriver att det finns absoluta tidsrelaterade gränser eftersom människan är odelbar och därför bara kan vara på en plats vid ett visst givet tillfälle. Att befinna sig i en bil på väg till en tågstation 10 km bort innebär en objektiv tidsbrist om tåget avgår om 10 minuter. En annan form av objektiv tidsbrist kan gälla en person som fått besked om en obotlig sjukdom och endast har kort tid kvar att leva. Den här studien fokuserar dock på de subjektiva aspekterna av tidspress, på hur man upplever situationen vilket styrs mycket av egna och andras krav och förväntningar. Om man inte har en stark förväntan om att hinna med just en viss tågavgång uppstår knappast tidspress.

Fysiologiskt mätbar stress

Fysiologiskt mätbar stress syns till exempel genom höga halter av stresshormoner som kortisol, adrenalin och noradrenalin. Inom stressforskningen skiljer man på stress och stressfaktorer. Stressfaktorer avser sådant som kan förklara varför individer drabbas av stress, till exempel tidspress, problem i relationer eller privatekonomin. Den här forskningsrapporten utforskar stressfaktorn tidspress som i allvarliga fall kan leda till fysiologiskt mätbar stress.

Man kan också använda begrepp som tidsstress, relationsstress, ekonomisk stress, etc som i samma ord omfattar både orsak och konsekvens. Utifrån dessa begrepp kan man säga att den här forskningsrapporten utforskar tidsstress, dvs stress orsakad av tidsmässiga problem.

I vissa sammanhang används begreppet subjektiv stress för olika tidsrelaterade upplevelser och för upplevelser som kan botten i till exempel dåliga relationer eller dålig ekonomi. Jag reserverar dock stressbegreppet för ovan nämnda fysiologiskt mätbara stress. Anledningen till att jag inte använder begreppet subjektiv stress är att det är alltför brett för att vara användbart i den här studien. Istället skiljer jag på följande tre olika typer av subjektiva stressupplevelser.

Kortvarigt jäkt

Dale Southerton använde begreppet *barriedness* som ligger nära ordet jäkt och han beskriver det som en känsla av att vara uppjagad. Att vara jäktad känns i kroppen och pulsen stiger. Det är oftast något som varar under en kortare period, som till exempel när man försöker hinna med tåget i exemplet om objektiv tidsbrist ovan.

Varaktiga svårigheter att hinna med

Att uppleva svårigheter med att hinna med allt som behöver göras handlar om att mer eller mindre konstant känna att man behöver anstränga sig för att klara av allt som behöver göras, t ex arbetsuppgifterna på jobbet, köpa mat/kläder/presenter/etc, laga mat, städa, skjutsa barnen, etc. Denna tidspressaspekt är intimt förknippat med rollkonflikter och att de tidsmässiga förväntningarna från olika roller, till exempel förvärvsarbetsroll och föräldraroll, upplevs som alltför omfattande. Medan kortvarigt jäkt i första hand har att göra med det man håller på med för närvarande har den här aspekten också att göra med mängden av aktiviteter som behöver utföras i framtiden (det som ibland kallas "måsten" och "borden").

För lite egentid och barntid

En annan aspekt av tidspress handlar om att man inte är nöjd med hur man i praktiken använder sin tid; att man har för lite egentid och för lite tid med barnen. Ovanstående tidspressaspekt, att ha varaktiga svårigheter att hinna med, leder troligtvis ofta till att man också upplever att man har för lite egentid och barntid. Men även om dessa två aspekter ofta hänger samman så vill jag ändå hävda att det är två olika upplevelser. I det första fallet är det en varaktig känsla av att det är svårt att hinna med allt som behöver göras, i det andra fallet är det en känsla av att livet innehåller för lite egentid och barntid. Den första aspekten handlar om alla praktiska måsten i vardagen medan den andra handlar om en upplevelse att inte ha tillräckligt med tid till det som präglar ett gott liv.

Med egentid menar jag tid som man kan disponera helt som man själv vill, till exempel för att träffa vänner, motionera eller ägna sig åt fritidsintressen¹¹. I 1991 års tidsanvändningsstudie ställde SCB (1992) en tidspressfråga som inte ställdes i 2001 års studie. På basis av denna fråga kan man utläsa vad föräldrar skulle vilja ha mer tid till. De som hade svarat att de tvingades att avstå från saker på grund av tidsbrist fick följande följdfråga: "Om du hade bättre med tid på vardagarna, vad skulle du då i första hand ägna mer tid åt?" Deras svar var att de

¹¹ Helga Nowotny har skrivit om framväxten av idealet om egentid. Hon menar att den har sin grund i uppkomsten av den borgerliga familjen med uppdelningen mellan den offentliga tiden kopplad till arbetet och den privata tiden kopplad till familjen. Genom denna polarisering lärde sig människor att skilja på sin egen tid och andras tid. Nowotny menar också att önskemålet om denna nya tidskategori, egentid, har växt sig starkare genom det intensifierade arbetet, tidspressen och genom kvinnors lönearbete. Hon menar dessutom att den världsomspännande samtidigheten (möjliggjord av den moderna kommunikationsteknologin) som kopplar samman människor driver fram ett behov av att särskilja en viss egen tid för att därigenom uppleva en viss tidssuveränitet (Nowotny 1994, sid 13).

främst skulle vilja ha mer tid med barnen och mer fri tid¹². Fri tid är en samlingskategori för idrott/friluftsliv, föreningsverksamhet, underhållning/kultur, social samvaro och TV/radio/hobbies/läsning. Riksförsäkringsverket fick samma resultat – det var framförallt tid för barn/familj och egen fritid som föräldrarna i deras undersökning saknade när de upplever att de inte hade en bra balans (RFV 2003, sid 53).

Nedan beskriver jag de mått på tidsmässig belastning som jag använder i denna studie: tidspress och uppbunden tid.

Mått på tidspress

I den här studien använder jag begreppet tidspress som i Nationalencyklopedins ordbok definieras som ”svår brist på tid med tanke på något som måste utföras” (NE 2003). Enligt min syn på tidspress är formuleringen *måste utföras* central och betyder att man själv eller någon annan har en stark förväntan om att en viss aktivitet ska utföras eller att ett visst mål ska uppnås inom en begränsad tid. I datamaterialet från Statistiska centralbyrån finns en fråga om tidspress: ”Brukar du ha så mycket att göra på vardagarna att du har svårt att hinna med allt som behöver göras?”

Tabell 1. Svar på fråga om man brukar ha svårt att hinna med, 20 – 64 år. Procent.

Ja, ofta	39
Ja, ibland	30
Nej, sällan	17
Nej, aldrig	14
<hr/>	
Antal personer:	3426

39 procent av undersökningsspersonerna svarar *Ja, ofta*, på frågan om de brukar ha svårt att hinna med. Om man räknar med även de som svarar *Ja, ibland* så blir den totala siffran för andelen som har svårt att få tiden att räcka till hela 69 procent. Det är också intressant att det är hela 31 procent som uppger att de sällan eller aldrig har svårt att få tiden att räcka till. Dessa uppgifter ligger väl i linje med andra undersökningar. En SIFO-undersökning gav till exempel resultatet att drygt hälften av de intervjuade upplevde att en normal vardag var mycket eller ganska stressig (TCO 2001).

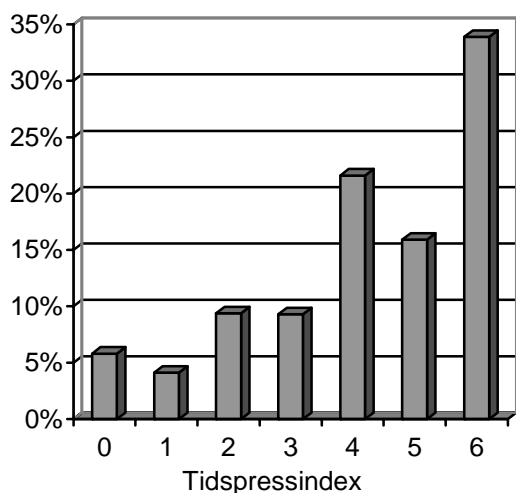
När jag i denna rapport ska beskriva hur vanligt det är att uppleva tidspress gör jag vissa förenklingar. I många fall använder jag bara svaret *Ja, ofta* och jag kallar då dessa för de *tidspressade*. Motivet för detta är att jag antar att det bara är de som svarar *Ja, ofta* som ser tidspress som ett rejält problem. Jag är ute efter att fånga tidspress när den uppkommer som ett starkt och varaktigt fenomen och då hävdar jag att det bara är *Ja, ofta* som speglar detta.

¹² Bland samboende mammor med barn under 8 år svarade 69 % att de tvingades avstå från saker pga tidsbrist (72 % bland pappor). Mer tid skulle de ägna åt följande (pappor inom parentes): fri tid 34 % (36 %), barn 15 % (24 %), hemarbete 11 % (8 %), studier 8 % (2 %), förvärvsarbete 0 % (1 %).

Utöver andelen av personerna som uppgivit att de ofta är tidspressade har jag skapat ett *tidspressindex*. Skälet är att en av de analysmetoder som jag använder, multipel regressionsanalys, förutsätter att den beroende variabeln är i form av en skala. Jag har därför konstruerat ett index baserat på följande två frågor som SCB ställde:

- ”Brukar du ha så mycket att göra på vardagarna att du har svårt att hinna med allt som behöver göras?”
- ”Finns det saker du skulle vilja göra vanliga vardagar som du tvingas avstå ifrån på grund av tidsbrist?”

De flesta har svarat likadant på båda frågorna¹³. Sambandet mellan dem är alltså mycket starkt vilket gör dem väl lämpade att ha som bas för ett index (de Vaus 2002, sid 184). Ett index kan skapas genom att summera värdena från olika variabler (Djurfeldt et al. 2003, sid 473). Jag skapade indexet genom att summera svaren från ovanstående två frågor (*Nej, aldrig* gavs värdet 0, *Nej, sällan* värde 1, *Ja, ibland* värde 2 och *Ja, ofta* värde 3). Undersökningspersonerna i mitt urval fördelar sig på en skala som ligger på mellan 0 och 6 (en person med tidspressindex sex har således svarat *Ja, ofta* på båda frågorna, en person med noll har svarat *Nej, aldrig* på båda frågorna). Medelvärdet för tidspressindexet var 3,6 för alla mellan 20 och 64 år och 4,2 för personer med hemmavarande barn under 18 år. Standardavvikelsen var 2,0 respektive 1,8. Nedanstående diagram visar fördelningen för föräldrar.

Figur 1. Fördelning avseende tidspressindex för föräldrar. Antal individer: 1541.

Hur kan tidspressmått tolkas?

För att kunna förstå innebörden i mina tidspressmått behöver man analysera vad undersökningspersonerna kan ha avsett när de besvarat frågorna. Hur människor tolkar frågorna är absolut inget som kan tas för givet. Jag ska här redovisa hur jag antar att undersökningspersonerna har tolkat de frågor som ligger till grund för tidspressmått.

¹³ Cronbachs Alpha mellan de två frågorna är hela 0,78.

Tidspressmåttan speglar negativ tidspress

Som jag har nämnt tidigare kan tidspress både vara något negativt och positivt. Man kan till exempel tänka sig att en viss nivå av tidspress kan generera kreativitet och även signalera status. Jag antar dock att tidspressmåttan främst mäter en oönskad, negativ dimension som bidrar till sänkt välbefinnande. Jag bygger antagandet på att de frågor som ligger till grund för tidspressmåttan fokuserar på negativa dimensioner genom uttryck som ”tvingas avstå ifrån” och ”svårt hinna med”. Mitt antagande bygger också på att jag tror att de negativa dimensionerna dominerar över de positiva dimensionerna i människors upplevelser av tidspress.

Tidspressmåttan speglar främst privatlivet

En viktig fråga gäller om måttan fångar tidspress i arbetslivet eller i privatlivet. I den extra fråga som SCB ställde i 1991 års tidsstudie när det gäller vad man tvingas avstå från på grund av tidsbrist nämner föräldrar nästan enbart aktiviteter i privatlivet. Bara en procent svarade att de skulle ägna mer tid åt förvärvsarbete. På basis av detta gör jag tolkningen att måttan framförallt fångar tidspress i relation till privatlivet¹⁴.

Tidspressmåttan ligger nära begreppet *work – life balance* eller balans mellan arbete och privatliv som man ofta uttrycker det i Sverige. Upplevelsen av tidspress kan ses som en indikator på *work - life balance*. Jag väljer dock att använda begreppet tidspress som mer renodlat syftar på en negativ tidsupplevelse utan att, som *work - life balance* riskerar att göra, antyda att det enbart har att göra med arbetslivets krav.

Tidspressmåttan speglar både svårigheter att hinna med och för lite egentid och barntid

Jag anser att tidspressmåttan framförallt speglar de två aspekterna: *varaktiga svårigheter att hinna med* och *för lite egentid och barntid* (men inte kortvarig jäkt, objektiv tidsbrist eller fysiologiskt mätbar stress). De två tidspressfrågor som jag använder syftar tydligt på var sin av dessa aspekter vilket gör att tidspressindexet speglar båda två. Dessutom svarar undersökningspersonerna oftast likadant på dessa frågor vilket innebär att om man har svårt att hinna med så upplever man också oftast att man har för lite fritid och barntid.

Förutom tidspressfrågorna omfattade SCB:s material också en fråga om man känt sig stressad under den dag då de fyllt i tidsdagboken. Jag antar att undersökningspersonerna har tolkat denna fråga som om de har haft någon jäktupplevelse. Svaren på stress/jäktfrågan har inget starkt samband med att svara att man var tidspressad¹⁵. Att det finns ett svagt samband betyder dock att om man upplever det ena så är sannolikheten högre att man också ska uppleva det andra.

¹⁴ Den andra tidspressfrågan som handlar om svårigheter att hinna med allt som behöver göras skulle kunna tolkas så att den också syftar på arbetslivet. Det höga sambandet mellan de två frågorna tyder dock på att de fångar samma fenomen, dvs tidspress i privatlivet.

¹⁵ Sambandet mellan stress/jäktfrågan och frågan om man brukar ha svårt att hinna med är bara på 0,18 (pearsons r). Ett skäl till det låga sambandet kan vara att vissa av undersökningspersonerna associerade stressfrågan till stress i vidare bemärkelse, t ex att de varit stressade pga relationsproblem. Ett annat skäl till det låga sambandet kan vara att de två frågorna syftar på olika

Det utbredda talet om tidspress i samhället skapar en risk att människor kopplar sina allmänna olustkänslor i livet till just tidspress. Detta kan leda till en över-skattning av fenomenets omfattning. Å andra sidan kan erfarenhet av tidspress under lång tid göra att man svarar att man inte har någon nämnvärd tidspress, eftersom det inte är värre nu än tidigare. När många upplever tidspress kan det också påverka genom att man i svaren syftar på att man inte har det värre än andra.

Detta gör att siffrorna om andelen tidspressade kan riskera att generellt sett bli ”för” höga eller ”för” låga. Det är dock viktigt att påpeka att för mina frågeställningar innebär dessa eventuella felskattningar inget avgörande problem. Till att börja med är det ju så att det är den subjektiva upplevelsen som jag vill fånga och man kan då ifrågasätta om siffrorna kan bli ”för” höga eller ”för” låga. Dessutom, om det är så att det till exempel finns en generell över-skattning så gör det bara att alla siffrorna i de bivariata analyserna blir något för höga. Det intressanta är dock skillnaderna mellan olika grupper, och olika förklaringsfaktorerers effekt, och en generell över-skattning påverkar inte detta.

Uppbunden tid

Förutom den subjektiva upplevelsen av tidspress använder jag mig också i viss mån av ett mer objektiva mått på tidsmässig belastning som jag kallar för *uppbunden tid*. Detta mått bygger på de tidsdagböcker som undersökningspersonerna har fyllt i. De typer av tidsanvändning som jag kategoriserar som uppbunden tid är förvärvsarbete, hemarbete samt barntid (dessutom ingår restid som är förknippat med dessa aktiviteter)¹⁶. Denna tidsanvändning kan ses som ett resultat av gjorda åtaganden i form av till exempel anställningskontrakt och ansvar för barn. Utöver uppbunden finns fri tid för till exempel sociala kontakter, TV-tittande, motion, läsning och tid för personliga behov som sömn, måltider och hygien.

I vissa studier av tidsanvändning ses tid med barn som en del av hemarbetet (t ex SCB 2003). Jag har dock valt att ha barntid som en egen kategori eftersom jag anser att det är tveksamt att kalla det för hemarbete. Den tid föräldrar spenderar med sina barn ses ofta inte som en plikt utan som en källa till glädje och självförverkligande (Pfau-Effinger 2006, sid 146). Med denna syn på barntid blir det olämpligt att slå samman den med nödvändigt hemarbete som städning, tvätt och diskning.

Syftet med måttet ”uppbunden tid” har varit att illustrera tidsanvändningen för en ”vanlig” arbetsdag. Därför har personer som har förvärvsarbetat/studerat mindre än fyra timmar den vardag de fyllde i dagboken exkluderats (detta gäller för alla tabeller som beskriver tidsanvändning, dock ej i de tabeller som beskriver

tidshorisonter, den ena frågan var om man upplevt stress under den dag då frågan ställdes, den andra om man generellt sett ”brukar” ha svårt att hinna med. Ytterligare ett skäl kan vara att de två frågorna ställdes vid olika tillfällen (det ena vid ett intervjutillfälle och den andra då tidsdagboken fylldes i).

¹⁶ SCB använder andra kategorier när de redovisar tidsanvändning. Min kategorisering syftar till att lyfta fram typer av tidsanvändning som är relevanta för att illustrera arbetande föräldrars vardag.

tidspressupplevelser). Att de inte har förvärvsarbetat kan till exempel bero på föräldraledighet, sjukdom, arbetslöshet eller att de haft en ledig dag.

Modell

Den modell som jag har prövat empiriskt i den här studien är utformad på basis av en del av de teorier och empiriska studier som beskrivs i föregående kapitel. I den första empiriska delen gör jag enkla bivariata analyser. Här beskriver jag vilka kategorier av individer som är mest tidspressade. Grupperna är baserade på kön, arbetstidens längd och antal barn.

I den andra empiriska delen gör jag en mer avancerad analys för att besvara frågan om vad som kan förklara varför vissa föräldrar upplever mer tidspress än andra. I urvalet av faktorer har jag inspirerats av Roxburghs studie. Förutom empiriska studier har även de beskrivna teorierna, populära föreställningar och egna reflektioner styrt vilka faktorer som jag har utforskat med hjälp av en regressionsanalys. Jag har delat in faktorerna i fyra grupper.

Den första gruppen är *arbetsfaktorer* och innefattar förvärvsarbetstidens längd, partners arbetstid, pendlingstid samt effekten av att ha ett arbete med flextid¹⁷. Jag kontrollerar också för vilken yrkeskategori man tillhör. Den andra gruppen är *familjefaktorer* som antal barn och barnens ålder. Jag har även jämfört att vara ensamförälder med att vara sambo/gift¹⁸. Dessutom har jag prövat om det är mindre tidspressande att ha barnen boende hos sig varannan vecka som en del separerade föräldrar har, jämfört med att ha barnen hos sig hela tiden. En annan familjelerad faktor är att ta hand om gamla och hjälpbehövande föräldrar. En tredje grupp är *tidsfaktorer i privatlivet*. Här har jag undersökt sambandet mellan tidspress och nattsömn respektive tid för fysisk aktivitet. Längden på hemarbets-tiden är en annan faktor som jag har prövat, liksom sambandet mellan tidspress och att köpa hushållstjänster. Dessutom har jag undersökt om en högre nivå av kultur- och föreningsengagemang har något samband med tidspress. Den sista gruppen är *konsumtions- och boendefaktorer*. Jag har undersökt om höga inkomster är förknippade med högre tidspress. Jag har också prövat om det är mer tidspressande att äga ett hus jämfört med att bo i lägenhet och hur det påverkar om man håller på med ett byggprojekt. En annan faktor som jag har prövat är om övrigt ägande, exempelvis fritidshus och båt, har något samband med tidspress. Jag har även undersökt om storstadsboende har något samband med tidspress.

För att kunna göra jämförelser av hur alla faktorer påverkar pappor respektive mammor har jag även gjort regressionsanalyser för respektive kön. I

¹⁷ I urvalet av vilka faktorer som jag har med har jag behövt göra vissa val. Det gäller när olika oberoende variabler sinsemellan har starka samband. Faktorn utbildning har till exempel starkt samband med flera olika arbetsfaktorer. För att undvika så kallad multikollinearitet har jag tvingats att välja. Jag har då främst låtit min frågeställning vara vägledande: vilka orsaker kan förklara att vissa föräldrar upplever mer tidspress än andra? Jag har då valt arbetsfaktorer eftersom jag antar att de har en direkt koppling till tidspress (jag ser ingen anledning till att utbildning i sig skulle generera tidspress). På detta sätt kommer jag närmare de mekanismer som kan generera tidspress.

¹⁸ Materialet möjliggör inte att undersöka om det finns samkönade par. Jag har strävat efter att uttrycka mig på så sätt att beskrivningen gäller både sam- och olikkönade par.

de regressionsanalyser som omfattar båda könen har jag även undersökt det direkta sambandet mellan kön och tidspress. Avslutningsvis har jag analyserat sambandet mellan ålder och tidspress. För kön och ålder men även för flera andra faktorer gäller att de är med i analysen både för att undersöka det direkta sambandet, men också för att hålla denna specifika faktor konstant och därigenom få mer renodlade resultat för övriga faktorer.

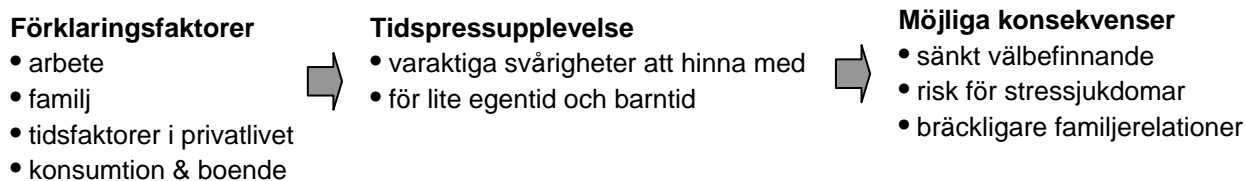
Hur respektive faktor är operationaliserad, till exempel hur frågeformuleringen lyder, beskrivs i samband med att resultatet redovisas.

Övergripande modell för tidspress

Den modell som jag har utgått ifrån illustreras i figur två nedan. Till vänster finns fyra grupper av förklaringsfaktorer. Förklaringsfaktorerna kan beskrivas som externa faktorer som belastar eller underlättar för individen. I verkligheten finns naturligtvis många fler typer av förklaringsfaktorer, bland annat psykologiskt inriktade faktorer, som också kan förklara variationer i tidspressupplevelse. I figuren återfinns endast de faktorer som jag har prövat i den här studien.

I mitten av figuren återfinns de aspekter av tidspress som min modell har fångat. Till höger i figuren finns exempel på möjliga individuella konsekvenser av tidspress (dessutom finns konsekvenser på organisations- och samhällsnivå). Roxburgh ser tidspress som en negativ dimension av välbefinnande och hon har även funnit ett visst samband mellan tidspress och depression (Roxburgh 2002; 2004). Stressforskningen har visat att tidspress är en av flera viktiga stressfaktorer. Antagandet om sambandet mellan tidspressupplevelse och bräckligare familjerelationer bygger på Dalys påstående om att stabila relationer mellan människor förutsätter tid tillsammans (Daly 1996).

I denna studie har jag inte möjlighet att pröva alla delar i denna övergripande modell. Det jag kan undersöka är sambandet mellan förklaringsfaktorer och tidspressupplevelser. Kopplingen mellan tidspressupplevelser och möjliga konsekvenser kan inte prövas med de data som denna studie bygger på. Hypoteser om möjliga konsekvenser skulle kunna undersökas i en annan studie.

Figur 2. Övergripande modell för tidspress.

3 - Vilka grupper är mest tidspressade?

I detta kapitel undersöker jag tidspressupplevelser och uppbunden tid för olika grupper.

Föräldrar

Föräldrar kan ses som den mest tidspressade gruppen i samhället. Till exempel visade en SIFO-undersökning att andelen personer som upplevde en normal vardag som mycket eller ganska stressig var mycket högre bland dem som hade barn under 14 år än bland dem som inte hade barn (67 % respektive 40 %) (TCO 2001). Nedan jämför jag tidspress för föräldrar och för personer utan barn. Jag gör också en jämförelse mellan könen.

Tabell 2. Tidspress uppdelat på kön och barn. Procent.

	Utan barn			Med barn		
	Kvinnor	Män	Totalt	Mödrar	Fäder	Totalt
Ja, ofta	31	31	31	48	46	47
Ja, ibland	29	29	29	30	31	30
Nej, sällan eller aldrig	40	40	40	22	23	23
Summa	100	100	100	100	100	100
Antal personer	952	871	1823	969	579	1548

Skillnaderna mellan personer utan barn och föräldrar med hemmavarande barn under 18 år är tydliga. En betydligt större andel av föräldrarna uppger att de *ofta* har svårt att hinna med allt som behöver göras jämfört med dem som inte har barn, skillnaden är 16 procent (47 % jämfört med 31 %). Samtidigt kan vi konstatera att en icke försumbar andel av alla föräldrar uppger att de sällan eller aldrig har problem med tidspress. Långt ifrån alla föräldrar brottas alltså med de problem som vi kallar för tidspress, vardagspussel och en dålig balans i vardagen.

Det finns en föreställning att kvinnor i genomsnitt skulle vara mer tidspressade än män. Men ovanstående resultat visar inga sådana könsskillnader. Det skiljer aldrig mer än två procentenheter mellan könen.

Ovanstående skillnader mellan personer med och utan barn avseende upplevd tidspress återfinns också i nedanstående beskrivning av antal timmar uppbunden tid¹⁹ under en arbetsdag²⁰.

Tabell 3. Tidsanvändning under en arbetsdag för personer mellan 20 och 64 år. Timmar.

	Utan barn		Med barn	
	Kvinnor	Män	Mödrar	Fäder
Förvärvsarbetstid (inkl måltid)	8,2	8,9	7,9	9,0
Hemarbetstid	1,8	1,2	2,1	1,3
Barntid	-	-	0,9	0,6
Restid	1,0	1,1	1,2	1,2
Uppbunden tid	11,0	11,2	12,1	12,1
Antal personer	566	616	563	449

Föräldrar har en timme längre uppbunden tid under en arbetsdag. Den tid som återstår för dem, 12 timmar, åtgår i huvudsak till sömn, måltider och hygien. Den fria tiden för till exempel sociala kontakter, TV-tittande, motion, läsning och föreningsengagemang är mycket begränsad.

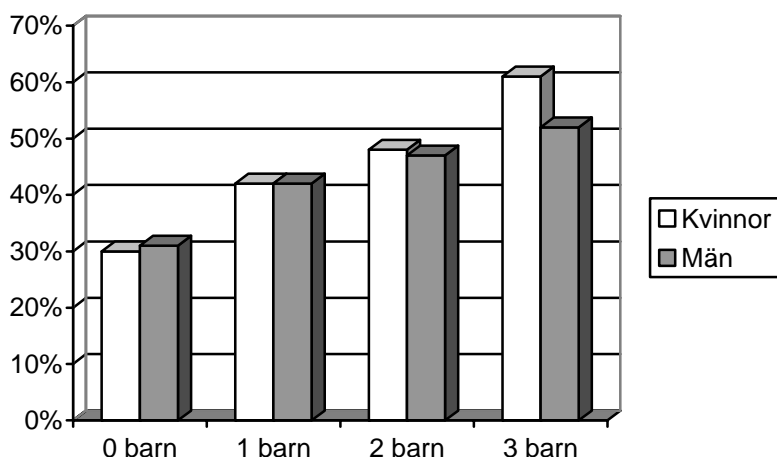
Om man tittar på totalmängden uppbunden tid under en vanlig arbetsdag är det inte heller någon skillnad mellan mammor och pappor. En annan studie har visat att kvinnor i genomsnitt hade sju timmar längre uppbunden tid per vecka på 70-talet, men att denna skillnad hade upphört i början på 90-talet (Ahrne & Roman 1997, sid 27). I min tabell syns dock kraftiga könsskillnader när det gäller vad män och kvinnor använder sin tid till. Här är de traditionella könsrollsmönstren tydliga: mammor ägnar mer tid åt hemarbete och barn medan män ägnar mer tid åt förvärvsarbete.

Antal barn

Jag ska gå djupare in i detta med föräldraskap och tidspress och se vilka skillnader som finns mellan föräldrar med olika antal barn. Tidspressade är alltså de som svarat att de ofta har svårt att hinna med allt som behöver göras.

¹⁹ Förvärvsarbetstid inkluderar måltid och extraarbete, hemarbetstid avser bl a matlagning, tvätt, städning och skötsel av hus, bil, trädgård. Barntid avser samtal och lek med barn, läsläsning och barns fritidsaktiviteter. Restid omfattar resor i samband med förvärvsarbete, hemarbete och barntid, resor i samband med övrig fritid ingår ej.

²⁰ Omfattar endast personer som har förvärvsarbetat minst fyra timmar under undersökningsdagen.

Figur 3. Andel tidspressade efter antal barn. Procent. Antal kvinnor 1937, antal män 1467.

Föräldraskap är alltså intimt förknippat med upplevelsen av tidspress. Bland dem som har barn är i genomsnitt 47 procent tidspressade medan motsvarande siffra är 31 procent för personer utan hemmavarande barn under 18 år. Andelen tidspressade ökar successivt ju fler barn man har. Den största skillnaden är mellan dem utan barn och dem med ett barn. Det finns inga tydliga skillnader i upplevd tidspress mellan pappor och mammor som har ett eller två barn. Mammor med tre barn är dock betydligt oftare tidspressade jämfört med pappor med tre barn, 61 procent jämfört med 52 procent.

Hur påverkar då antalet barn den uppbundna tiden under en arbetsdag?

Tabell 4. Uppbunden tid under en arbetsdag, uppdelat på antal barn. Timmar.

	Antal barn			
	0 barn	1 barn	2 barn	3 barn
Kvinnor	10,9	11,7	12,2	12,4
Män	11,2	12,0	12,1	12,5

Antal kvinnor 1147, antal män 1091.

Den uppbundna tiden ökar också successivt med antalet barn. Den tydliga skillnaden mellan trebarnsmammor och trebarnspappor avseende upplevd tidspress återfinns dock inte i antalet timmar uppbunden tid. Att trebarnsmammor är mer tidspressade än trebarnspappor trots att de inte har mer uppbunden tid under arbetsdagar kan bero på att de hemarbetar mer under lediga dagar. Men det kan också bero på att det huvudansvar för barn och hushållsarbete som mammor ofta har genererar en känsla av tidspress även om det i genomsnitt inte resulterar i mer uppbunden tid. Att könsskillnaderna när det gäller tidspress uppstår först när man har tre barn kan kanske bero på att belastningen då blir så omfattande att föräldrarna inte förmår att leva upp till sina eventuella ambitioner om jämställdhet utan istället hamnar i mer traditionella könsrollsmönster.

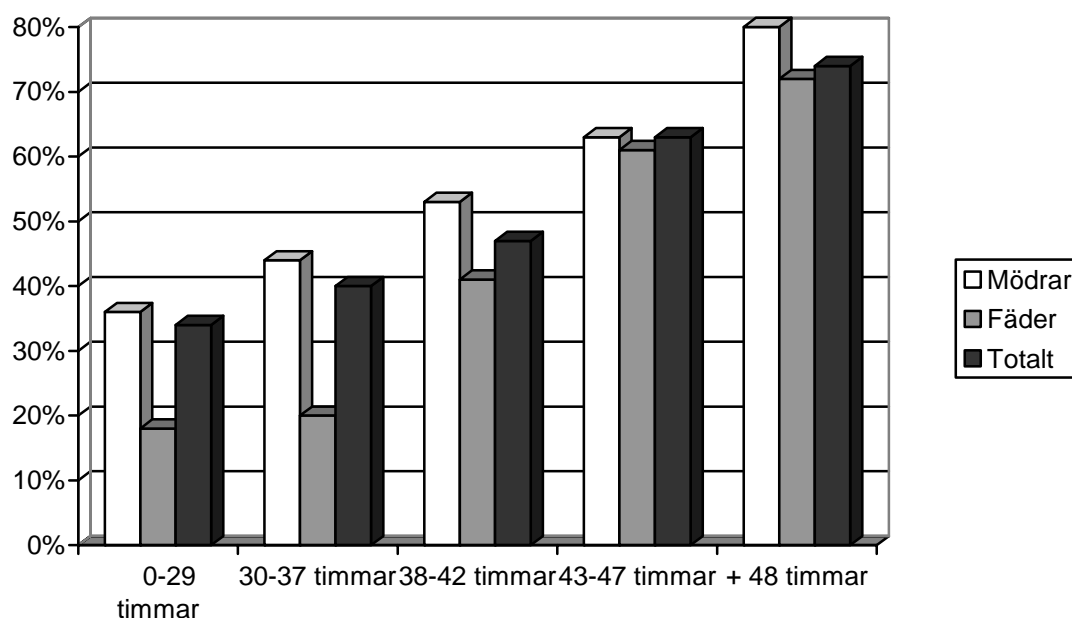
Det finns också en intressant könsskillnad när det gäller hur mycket uppbunden tid som ett ytterligare barn genererar. För båda könen ökar den upp-

bundna tiden med 0,8 timmar när de får sitt första barn. Men ett andra barn ökar den uppbundna tiden nästan enbart för mammorna (+ 0,5 timmar för mammor och + 0,1 timmar för pappor).

Jag har här visat att tidspress är betydligt vanligare bland personer med barn än bland de utan hemmavarande barn. I rapportens följande delar fokuseras just föräldrars situation. De flesta tidspressrelaterade faktorer påverkar dock personer utan barn på ett likartat sätt.

Föräldrar med lång arbetstid

Ett flertal studier har, som väntat, visat att människor med lång förvärvsarbetstid oftare är tidspressade (Roxburgh 2002; Hamermesh & Lee 2007). Mina siffror i tabellen nedan bekräftar sambanden mellan tidspress och arbetstidens längd för föräldrar.

Antal individer i tabellen är 1502. Uppgifterna är individernas svar på frågan "Hur många timmar förvärvsarbetar du vanligen per vecka?" Arbetstidskategorierna skiljer sig från de gängse i officiell statistik. Jag ville ha fler kategorier för att kunna undersöka skillnader jämfört med normalarbetstiden på ca 40 timmar (ett femtimmarsintervall på 38-42 timmar). Arbetstidskategorin 30-37 timmar är vald med hänsyn tagen till att heltidsarbetande föräldrar med barn under 8 år har rätt att förkorta sin arbetstid ner till 75 %, dvs 30 timmar.

Figur 4. Andel tidspressade föräldrar, uppdelat på genomsnittlig veckoarbetstid. Procent.

Ju längre arbetstid desto vanligare är tidspress. Bland föräldrar som arbetar 48 timmar eller mer upplever tre av fyra att de *ofta* har problem med att hinna med allt som behöver göras. Av alla föräldrar som arbetar heltid (här definierat som 38 timmar eller mer) är 53 procent av föräldrarna tidspressade.

Trots att tidspress i genomsnitt är lika vanligt bland mammor och pappor (som jag visade i föregående avsnitt) framkommer intressanta könsskillnader när man gör en uppdelning på arbetstid. Mammor upplever betydligt oftare tidspress jämfört med pappor med samma veckoarbetstid. En möjlig förklaring är att

kvinnor blir mer tidspressade av att kombinera arbete och barn än vad män blir. Skillnaden är tydligast när man jämför mammor och pappor som arbetar mindre än heltid. En tolkning är att mammor som arbetar mindre än heltid oftast tar huvudansvar för hem och barn, vilket inte gäller för pappor i samma situation.

Nedan undersöker jag en aspekt av detta genom att jämföra heltidsarbetande mammor med heltidsarbetande pappor, dvs föräldrar som förvärvsarbetar lika länge ²¹.

Tabell 5. Uppbunden tid under en arbetsdag för heltidsarbetande mödrar och fäder. Timmar.

	Mödrar	Fäder
Förvärvsarbets tid (inkl måltid)	8,5	8,5
Hemarbets tid	1,8	1,4
Barntid	0,8	0,6
Restid	1,1	1,2
Uppbunden tid	12,2	11,7
Antal personer	192	151

Trots att dessa mammor förvärvsarbetar lika mycket som papporna så lägger de ner en halvtimme mer på hemarbete och barn varje arbetsdag. Detta kan vara en delförklaring till varför en betydligt större andel av de mammor som arbetar 38-42 timmar var tidspressade jämfört med pappor med samma arbetstid (53 % jämfört med 41 %, se figur 4 på föregående sida).

²¹ Urvalet är de med en förvärvsarbets tid inklusive tid för måltid på 8,0 till 9,0. Här använder jag inte veckoarbetstidsfaktorn utan antal förvärvsarbets timmar under den dag då undersökningspersonen fyllt i tidsdagboken.

4 - Vilka faktorer skapar tidspress hos föräldrar?

I detta kapitel går jag från att beskriva olika gruppers situation till att fokusera på hur olika faktorer påverkar upplevelsen av tidspress. Jag har förutom antal barn och förvärvsarbetstidens längd funnit ett stort antal ytterligare faktorer som har samband med tidspress. Det finns med all säkerhet fler än de jag har studerat men möjligheterna att pröva ytterligare variabler begränsas av det datamaterial som används. Jag har valt att fokusera resultatbeskrivningen på just föräldrar eftersom forskningsprojektets syfte är att utveckla kunskap om möjligheterna att minska tidspressen hos barnfamiljer. Jag redovisar dock även samma regressionsmodell för alla mellan 20 och 64 år (omfattar både de som har barn och de som inte har det).

Resultaten i tabellen på nästa sida presenteras inte i första hand för att läsaren ska studera dem i detalj utan för att de är grunden för den efterkommande beskrivningen av alla faktorerna. Jag har använt mig av multipel regressionsanalys för att identifiera den isolerade effekten av enskilda faktorer. Regressionsanalysen visar vilket samband olika faktorer, var för sig, har med tidspress. Det mått jag använder är ett tidspressindex som omfattar en skala mellan noll och sex (beskrivs i avsnittet om mått på tidspress i kapitel två).

Det så kallade B-värdet i en multipel regressionsanalys visar hur mycket det förväntade värdet på tidsbristsindexet i genomsnitt förändras när värdet på respektive faktor förändras med en enhet. Förändringen gäller när alla andra faktorer i modellen hålls konstanta. Härigenom visas den renodlade effekten av en viss förändring. För faktorn *antal barn* är B-värdet 0,31 för föräldrar. Detta ska tolkas så att det förväntade värdet på tidspressindexet höjs med 0,31 på skalan 0 till 6 för varje ytterligare barn. När det gäller *arbetstid* och *yrke* är individerna indelade i olika kategorier och i dessa fall finns det en jämförelsekategori. Resultatet betyder att det förväntade värdet på tidspressindexet är 0,86 högre (B-värdet) för en förälder som arbetar 48 timmar eller mer jämfört med att arbeta 38-42 timmar som är jämförelsekategorin. Den tredje varianten av faktorer är de som bara har två alternativ. Att till exempel vara *ensamstående* ökar den förväntade nivån på tidspressindexet med 0,30.

Antalet stjärnor efter B-värdet visar hur statistiskt säkerställt resultatet är. Ju fler stjärnor desto högre signifikans (ett plustecken avser den lägsta signifikansnivån). B-värden utan stjärnor eller plustecken är inte statistiskt säkerställda.

I löptexten kommenterar jag i första hand de faktorer som har signifikanta samband med tidspress. I många fall använder jag uttryck som ”skapar”, ”ger” etc. för att på ett lättare språk beskriva signifikanta samband. När jag använder dessa uttryck innebär det dock också att jag gör en tolkning av i vilken riktning som orsakssambandet går. Ibland kan detta vara diskutabelt men i många fall är det självklart, till exempel att fler barn ger högre tidspress och inte att tidspress ger fler barn.

Tabell 6. Effekter på tidspressindex, OLS regression, ostandardiserade B-koefficienter.

	För- äldrar	Mödrar	Fäder	Alla 20 - 64 år	Kvinnor 20 - 64 år	Män 20 - 64 år
Arbetsfaktorer						
Förvärvsarbetstid:						
- 48 timmar eller mer	0,86***	0,48+	1,05***	0,95***	0,82***	1,01***
- 43 - 47 timmar	0,52**	0,49+	0,74**	0,58***	0,65***	0,56**
- 38 - 42 timmar	Jämförelsekategori					
- 30 - 37 timmar	-0,26*	-0,26*	-0,36	-0,27**	-0,22*	-0,47*
- 0 - 29 timmar	-0,59***	-0,46**	-1,16***	-0,71***	-0,59***	-0,95***
Övertidsarbetande partner (jmf med max 40 t)	0,38**	0,45***	-0,48	0,23**	0,22*	-0,09
Pendlingstid (effekt av + 1 timma per dag)	0,16*	0,12	0,26*	0,19***	0,18*	0,18*
Yrkeskategori (SSYK):						
- chefsarbete	0,51*	0,93*	0,26	0,54**	0,76*	0,43+
- arbete som kräver teoretisk specialistkompetens	0,55**	0,73**	0,36	0,53***	0,65***	0,47**
- arbete som kräver kortare högskoleutbildning	0,63***	0,64**	0,70**	0,40***	0,46**	0,39**
- kontors och kundservicearbete	0,25	0,40+	0,01	0,16	0,20	0,24
- byggnads- och jordbruksarbete	0,45*	0,77*	0,31	0,35**	0,84**	0,21
- service-, omsorgs- och försäljningsarbete	0,18	0,12	0,39	0,22+	0,25+	0,09
- chaufförer och städare	Jämförelsekategori					
Flexibla arbetstider (jämfört med fasta arbetstider)	0,33**	0,25*	0,42*	0,19**	0,20*	0,14
Familjefaktorer						
Antal barn (effekt av ett ytterligare barn)	0,31***	0,42***	0,10	0,32***	0,43***	0,14*
Barn i åldern 0 - 7 år (jämfört med barn 8 - 17 år)	0,22*	0,13	0,30+	0,04	-0,08	0,23
Ensamstående (jämfört med att vara gift/sambo)	0,30*	0,37*	-0,11	0,07	0,17	-0,16
Barnen boende hos sig varannan vecka	-0,32	-0,34	-0,10	-0,28	-0,33	-0,05
Ge anhörighjälp regelbundet	0,32**	0,32*	0,46*	0,31***	0,28**	0,34**
Tidsfaktorer i privatlivet						
Nattsömn (effekt av +1 timma per dag)	-0,02	-0,03	0,01	-0,08***	-0,07**	-0,07**
Fysiskt aktiv fritid (effekt av +1 timma per dag)	-0,11**	-0,07	-0,18**	-0,04	-0,03	-0,03
Hemarbetstid (effekt av +1 timma per dag)	0,03	0,02	0,05	0,02	0,02	0,01
Köpt städhjälp (jämfört med att ej ha det)	0,34	0,09	0,95*	0,38	0,37	0,43
Vara kultur/föreningsaktiv (jmf med motsatsen)	-0,10	0,02	-0,26+	0,06	0,06	0,05
Konsumtion & boende						
Disponibel hushållsinkomst/månad (+ 10 000 kr)	0,08+	0,15*	-0,07	0,06*	0,13**	-0,01
Husägande (jämfört med hyres- eller bostadsrätt)	0,32**	0,39**	0,19	0,31***	0,17+	0,49***
Ha pågående byggprojekt (jmf med att inte ha det)	0,40***	0,39**	0,41**	0,29***	0,32**	0,28*
Övrigt ägande (effekt av t ex fritidshus eller båt)	-0,02	-0,11+	0,06	0,06	0,01	0,10*
Bo i storstad (jmf med att ej bo i Sth/Gbg/Malmö)	0,04	0,05	0,00	0,05	0,02	0,09
Ålder & kön						
Ålder (effekt av ett års högre ålder)	-0,01	0,00	-0,01	-0,03***	-0,02***	-0,04***
Kön: kvinna (jämfört med att vara man)	0,36**			0,37***		
Konstant	1,90***	1,85**	3,39***	3,53***	3,58***	4,77***
Antal personer	1540	961	579	3452	1961	1491
Justerat r ²	0,17	0,16	0,20	0,22	0,21	0,24

+ = p < 0,1; * = p < 0,05; ** = p < 0,01; *** = p < 0,001.

Arbetslivsfaktorer

I denna första grupp av förklaringsfaktorer finns förutom arbetstid och pendlingstid också faktorer som har att göra med arbetets karaktär.

Längre förvärvsarbetstid ger högre tidspress

Resultaten från den bivariata analysen i föregående kapitel bekräftas i regressionsanalysen. Längre förvärvsarbetstid ökar nivån av tidspress. Jag har skapat fem olika arbetstidskategorier för att tydliggöra arbetstidens effekt på tidspress. Jämförelsekategori är en veckoarbetstid på 38-42 timmar exkl. måltid och pendling²². Som förväntat ökar tidspressen av långa arbetsveckor. En veckoarbetstid på 43-47 timmar ger en markant ökad tidspress för både mammor och pappor. Effekten av att arbeta 48 timmar eller mer är ännu starkare. Med andra ord, regelbunden övertid bidrar starkt till tidspress.

Att istället ha en förvärvsarbetstid på 30 – 37 timmar minskar tidspressen jämfört med att arbeta 38-42 timmar. Att arbeta 0 – 29 timmar ger en ännu större minskning av tidspressen. Dessa effekter är dock större för män. Min tolkning är att kvinnor med kortare förvärvsarbetstid oftare lever i förhållanden med mer traditionella könsrollsmönster och att detta gör att effekten av arbetstidsminskningen delvis äts upp av att de nästan ensam tar ansvar för hem och barn.

Tidspress är ju som tidigare beskrivits en av flera faktorer som kan bidra till stress. Resultaten ligger väl i linje med Mikael Nordenmarks slutsats att risken för stress ökar om ett ”starkt engagemang i förvärvsarbete kompletteras med ett starkt deltagande i familjen” (Nordenmark 2004, sid 161). Tidspress kan ses som en mellanliggande faktor mellan ett omfattande förvärvsarbete och stress.

Mödrar blir tidspressade av att ha en övertidsarbetande partner

Att beakta faktorer hos andra hushållsmedlemmar är motiverat av att personer i ett hushåll påverkar varandra på olika sätt, detta gäller speciellt för personer som har barn tillsammans. Min hypotes är att längre arbetstid för den ena partnern gör att denne tar mindre ansvar för barn och hushållsarbete, och att detta ökar tidspressen hos den andre partnern. Resultaten stödjer min hypotes, men enbart för mammor. För mammor betyder det alltså högre tidspress om de har partners som uppger att de brukar arbeta övertid (dvs 41 timmar eller mer²³).

Att pappors tidspress inte påverkas av hur mycket deras partners förvärvsarbetar kan tolkas som en effekt av att mammor tar nästan lika stort ansvar för hem och barn oavsett hur mycket de förvärvsarbetar. Detta ligger i

²² Uppgifterna bygger på undersökningsspersonernas svar på hur länge de arbetar under en normal vecka (svar angavs i exakta timmar). De kategorier som jag har skapat skiljer sig från den indelning som är vanlig i officiell statistik, där används ofta 0-19, 20-34 och 35 och uppåt. Mitt motiv för att använda andra kategorier är att jag ville utgå från den svenska normalarbetstiden på ca 40 timmar och sedan kunna spegla effekten av avvikelser från denna.

²³ Att jag har valt att dra gränsen mellan just 40 och 41 timmar beror inte på att detta är någon magisk gräns. Resultaten ska tolkas så att alla förändringar av förvärvsarbetstidens längd kan förväntas påverka partners tidspress.

linje med andra studier som visar att även om kvinnans förvärvsarbets­tid har en viss påverkan på fördelningen av hushålls­arbetet så innebär inte ens ett heltids­arbete att de traditionella köns­rollsmönstren förändras på något genomgripande sätt (Ahrne & Roman 1997, sid 37).

Längre pendlingstid skapar högre tidspress

Jag antog att längre pendlingstid, precis som längre förvärvs­arbete, skulle öka tids­pressen. I genomsnitt tar föräldrarnas pendling till och från jobbet totalt 40 minuter per arbetsdag. Regressions­analysen visar att längre pendlingstid ökar den förväntade nivån av tids­press²⁴.

Vissa yrken ger högre tidspress

Anledningen till att ha med yrkes­kategori i regressions­analysen är i första hand att få säkrare resultat för övriga faktorer genom att yrkes­faktorn hålls konstant. Effekterna för till exempel arbetstid blir nu säkrare eftersom de inte kan sägas bero på att de med långa arbetstider har vissa typer av yrken. Jag ska dock även kommentera något avseende vilka yrkes­kategorier²⁵ som medför störst risk att orsaka tids­press i privat­livet.

Högkvalificerade arbeten ger högre tidspress

Resultatet visar tydligt att tre yrkes­kategorier är mer tids­pressade än jämförelse­kategorin chaufförer/städare för både män och kvinnor mellan 20 och 64 år²⁶. Det handlar om chefs­arbeten, arbeten som kräver teoretisk specialist­kompetens och arbeten som kräver kortare högskoleut­bildning eller motsvarande. Jag kallar dessa tre yrken för högkvalificerade yrken, exempel är jurister, lärare och poliser.

Eftersom antal arbetstimmar är med i regressions­analysen är det inte konsekvenserna av långa arbets­dagar som är förklaringen till sambandet mellan hög-

²⁴ Vid sidan av den redovisade regressions­analysen har jag gjort en annan analys som visar att en timme längre pendlingstid ökar tids­pressen ungefär lika mycket som en timme längre förvärvs­arbets­tid.

²⁵ Jag har utgått från den gruppering av olika yrken som kallas Standard för svensk yrkes­klassificering (SSYK). Nedan listas åtta olika yrkes­grupper samt exempel på yrken som ingår i gruppen

- 1 - Chefs­arbete: chefer för både stora och små organisationer och enheter
- 2 - Arbete som kräver teoretisk specialist­kompetens; t ex lärare, civilingenjör, psykolog
- 3 - Arbete som kräver kortare högskoleut­bildning eller motsv.; t ex förskole­lärare, polis
- 4 - Kontors- och kundservice­arbete; t ex sekreterare, kassapersonal, brevbärare
- 5 - Service-, omsorgs- och försäljnings­arbete; t ex frisör och omsorgspersonal
- 6 - Hantverks­arbete inom byggverksamhet och tillverkning samt jordbruk; snickare, bagare
- 7 - Process- och maskinoperatörs­arbete, transport­arbete; t ex maskinist, chaufförer
- 8 - Arbete utan krav på särskild yrkes­ut­bildning; t ex städare, tidnings­distributör

De två sista kategorierna har slagits samman och utgör jämförelse­kategori i regressions­analysen. Orsaken till detta är att anställda inom dessa två kategorier i en bivariat analys visade sig ha lägst tids­press och därför fungerar väl som jämförelse­kategori empiriskt sett. Jag väljer att kalla denna jämförelse­kategori för chaufförer/städare eftersom dessa två yrken är de enskilt vanligaste i dessa kategorier.

²⁶ När jag tolkar regressions­analysen använder jag resultaten som gäller för alla mellan 20 och 64 år istället för de siffror som gäller enbart för föräldrar. Anledningen är att det då blir fler individer i varje yrkes­kategori vilket ger säkrare resultat.

kvalificerade arbeten och tidspress. Resultatet beror inte heller på att personer i högkvalificerade yrken eventuellt är mer tidspressade under arbetstid. Som tidigare nämnts är det tidspress i privatlivet som regressionsanalysen mäter.

Jag tolkar istället resultatet så att dessa arbeten är förknippade med högre prestationsförväntningar och att detta spiller över på privatlivet. Exakt hur detta påverkar privatlivet kan jag bara spekulera i. Kanske handlar det om att arbetets krav är så höga att det är svårt att vara riktigt ledig även när man inte arbetar; till exempel svårigheter att släppa jobbtankar när man är ledig, att man är mental trött efter arbetet, en känsla av att man borde arbeta mer för att hinna med lite till eller att man får jobbsamtal på mobilen under ledig tid.

Chefsarbeten är mer tidspressande för kvinnor

Av de högkvalificerade arbetena är chefsarbeten mest tidspressande (högst B-värde). Tidspresseffekten av chefsarbete blir betydligt starkare om man lägger till att chefer i regel arbetar betydligt fler timmar. Heltidsarbetande föräldrar²⁷ med chefsarbete förvärvsarbetar i genomsnitt 47 timmar jämfört med 43 timmar för heltidsarbetande föräldrar utan chefsarbeten (denna skillnad finns inte för övriga högkvalificerade arbeten).

Tidspresseffekten av chefsarbeten visar en mycket stark könsskillnad. Allra störst tidspresseffekt av chefsarbeten finns för kvinnor med barn. En tolkning är att kvinnliga chefer kanske mindre ofta har den avlastning det innebär att ha en partner som tar huvudansvaret för hem och barn. En annan möjlig förklaring har att göra med att den allmänna bilden av en chef är att det är en man. Detta kan innebära att kraven på kvinnliga chefer är större, dvs att de måste prestera mer för att "förtjäna" sin position.

Arbete med flexetid har samband med högre tidspress

Att kunna styra över sin arbetstid, så kallad flexetid, framställs ibland som en viktig faktor för att få vardagen att fungera smidigare och därmed minska tidspressen. Flexetid ses därmed som ett medel för att underlätta den tidsmässiga koordination som beskrivits tidigare i rapporten. Individens möjligheter att koordinera sitt eget tidsschema i förhållande till institutioners eller andra människors scheman, till exempel när barnen börjar skolan eller när bussen avgår bör rimligtvis öka med flexetid. Flexetid borde utifrån detta minska upplevelsen av tidspress. Forskningen på området ger dock inga entydiga resultat i denna riktning. En forskningsöversikt från det danska arbetsmiljöverket visar att det inte är bevisat att eget inflytande över arbetstidens placering minskar konflikterna mellan arbete och privatliv. Deras slutsats är att även om inflytande över arbetstidens placering i viss mån kan förväntas förbättra balansen mellan arbete och privatliv finns inget stöd för att flexetid till fullo skulle kunna kompensera för långa och oregelbundna arbetstider (Albertsen et al. 2007).

Mitt material möjliggör att pröva sambandet mellan tidspress och flexetid. Med flexetid avses här om man själv, med minst en halvtimme, kan påverka när

²⁷ Jag definierar heltid som en veckoarbetstid på 38 timmar eller mer.

man börjar och slutar att arbeta²⁸. Resultaten visar att arbeten med flextid är förknippade med *högre* tidspress. Resultaten visar alltså ett omvänt samband gentemot den allmänna föreställningen.

Eftersom arbetstid är med i regressionsanalysen beror resultatet inte på att personer med flextid eventuellt har längre arbetstid. Dessutom är yrkesgrupp med i regressionsanalysen vilket förstärker resultatet – det innebär till exempel att personer med flextid inom yrkesgruppen kontors- och kundservicearbete har högre tidspress än dem utan flextid inom samma yrkesgrupp.

Kan det verkligen vara så att flextid är negativt ur tidspresssynpunkt? Det är svårt att förstå orsaken till detta men en möjlighet är att flextiden bidrar till att skapa otydligare gränser mellan arbete och fritid och att detta ökar upplevelsen av tidspress. Med flextid har gränsen mellan arbete och fritid luckrats upp vilket kan göra att arbetet i större utsträckning spiller över i privatlivet. Kanske förstärker flextid också en arbetskultur som tillåter mobilsamtal under fritiden, att ta med sig arbete hem och annat som kan bidra till en känsla av tidspress i privatlivet.

Familjefaktorer

Jag går nu över till familjefaktor som naturligtvis är särskilt viktiga eftersom mitt fokus är just föräldrars situation.

Fler barn ger högre tidspress

Inte oväntat ger fler barn högre tidspress (avser hemmavarande barn under 18 år). Resultatet kan tolkas med hjälp av Southertons begrepp volym, allokering och koordinering. Volymen aktiviteter som behöver utföras ökar naturligtvis med fler barn, till exempel läxläsningshjälp och skjutsande till barnens fritidsaktiviteter. Allokeringsmekanismen kan också bidra eftersom med fler barn blir intensiteten högre under vissa ansträngande tidsperioder. Det kan till exempel handla om morgonen, innan barnen har kommit iväg till dagis/skola eller på eftermiddagen, då barn ska hämtas, mat ska inhandlas och tillagas innan hungerkänslorna blir alltför påträngande.

Koordineringsmekanismen kan också spela in. Med fler barn blir det fler fasta tider att passa vilket medför ökade koordinationssvårigheter, till exempel dagis/skolscheman, föräldramöten, tandläkarbesök eller organiserade fritidsaktiviteter. Med fler barn blir också risken för det som Southerton kallar för avbrutna flöden större; det kan till exempel handla om barn som vägrar att ta på sig ytterkläderna när man ska iväg på morgonen, eller att barn blir sjuka och en förälder plötsligt behöver stanna hemma från jobbet. Avbrutna flöden kan orsaka omedelbara förändringar när det gäller vad som kan presteras på arbetet, och det kan naturligtvis skapa en känsla av tidspress.

Det finns en mycket stark könsskillnad vad gäller den effekt som antal barn har på tidspressen. Effekten är mycket kraftig för mammor. För pappor är effekten svag och inte ens signifikant. Eftersom hemarbetstid är med som en variabel i

²⁸ SCB:s fråga om flextid var ”Har du fastställda tider för när du börjar och slutar arbetet eller kan du själv påverka tiderna med minst en halvtimme?”

regressionsanalysen förklarar inte kvinnors omfattande hushållsarbets tid denna könsskillnad. Hemarbete handlar dock inte bara om tid utan också om ansvar för att hemarbetet ska fungera. Ansvar för hemarbete är inte med i regressionsanalysen. Kanske kan könsskillnaden i tidspress av ytterligare ett barn delvis förklaras av att ansvaret för hemarbetet i de flesta familjer ligger hos kvinnan. Skillnaden mellan könen i tidspress-effekt är dock så stark att det troligen inte är en tillräcklig förklaring.

När jag tidigare skrev om rollkonflikter resonerade jag om att de förväntningar/normer som är förknippade med en viss roll både kan generera tidspress som en följd av faktisk tidsanvändning men också som en följd av att människor upplever att de "borde" agera på ett visst sätt. Kanske är det så att mammors förväntningar på sin föräldraroll är påverkade av deras egen uppväxt då deras mammor i många fall inte förvärvsarbetade alls eller bara lite. Kanske är kvinnor också i högre utsträckning influerade av tidskrävande föräldraskapsideal som bottnar i barnpsykologiska teorier, till exempel att barn behöver känna sig "sedda" och få mycket uppmärksamhet. Mödrars egen syn på sin roll påverkar naturligtvis också barnens förväntningar vilket kan leda till att barnens krav på mammor blir högre än på pappor. När mammor i praktiken inte lever upp till sina förväntningar kan det leda till dåligt samvete. Detta kan i sin tur vara en förklaring till att barn ger mammor mycket mer tidspress än vad de gör för pappor.

Yngre barn mer tidspress än äldre barn för pappor

En vanlig föreställning är att yngre barn ställer större tidsmässiga krav på föräldrarna än vad äldre barn gör. Resultaten visar också att för pappor är det mer tidspressande att ha barn mellan noll och sju år än vad det är att ha äldre barn. För mammor finns det dock ingen signifikant skillnad. Hur kan det komma sig att mammor inte blir mer tidspressade av att ha yngre barn? Det beror inte på att de kompenserar genom att ha kortare arbetstid eftersom denna faktor är med i regressionsanalysen.

Jag kan bara spekulera om vad skillnaden mellan könen kan bero på. En möjlighet är att den faktiska tid som mödrar lägger på barnen inte minskar när de blir äldre, men att så är fallet för fäder. En annan tolkning är att det har att göra med att koordineringssvårigheterna kan bli större när barnen blir äldre. Äldre barn har i större utsträckning individuella tidsscheman och familjen som helhet får fler fasta tider att passa. Detta gör också att det blir svårare att koordinera alla familjemedlemmars scheman i syfte att ha tid tillsammans. Kanske är det så att dessa koordineringssvårigheter påverkar mammorna mer än papporna. Mödrar har ju i de flesta familjer huvudansvaret för den tidsmässiga organiseringen.

Att vara ensamstående ger högre tidspress

Bland undersökningspersonerna lever 13 procent av föräldrarna som ensam vuxen i hushåll tillsammans med sina barn²⁹, resterande 87 procent av föräldrar-

²⁹ Avser personer som uppger att barn ingår i deras hushåll. För ensamföräldrar har 97 % svarat att de barn som ingår i deras hushåll bor där minst halva tiden.

na är samboende/gifta och bor med barnets andre förälder eller en ny partner³⁰. Inte oväntat visar resultaten att en situation som ensamstående förälder bidrar till en högre nivå av tidspress jämfört med att vara gift/samboende. Detta gäller dock enbart för mammor. En intressant aspekt är dock att ensamstående föräldrar som grupp i genomsnitt inte är mer tidspressade än gruppen gifta/samboende (dvs ett resultat av en bivariat analys). Två olika delförklaringar kan vara att ensamstående i genomsnitt har färre barn och att det blir allt vanligare att dela på ansvaret genom att ha barnen varannan vecka.

Att bara ha barnen varannan vecka minskar tidspressen

Det är idag relativt vanligt att barn har ett växelvis boende efter en separation mellan föräldrarna. År 2001 bodde 17 procent av barnen till separerade föräldrar växelvis lika lång tid hos mamman som hos pappan (SCB 2004, sid 12). Jag ville undersöka vilken effekt detta kunde ha på föräldrarnas tidspress. Materialet från SCB omfattar en fråga om huruvida undersökningens personens barn bor hos henne/honom hela tiden eller endast en del av tiden. Faktorn ”Barnen varannan vecka” i regressionsanalysen avser de som har det yngsta barnet boende hos sig halva tiden. Bland dessa finns inte bara ensamstående föräldrar utan också föräldrar som lever med en ny partner³¹.

Resultaten visar att om barnen bor hos föräldern varannan vecka så minskar tidspressen relativt kraftigt³². Eftersom barn bidrar till tidspress är det rimligt att det är mindre tidspressande att bo med barnen halva tiden. Dessa föräldrar behöver inte varje dag hantera både arbete och barn utan kan friare styra över sin tid. Grovt sett kan man säga att den ökade nivån av tidspress som det innebär att vara ensamstående förälder neutraliseras av att ha barnet varannan vecka.

Att ge anhörighjälp skapar högre tidspress

I både akademiska analyser och i det offentliga samtalet om balansen mellan arbete och privatliv finns en stark fokusering på den tidspress som det innebär att ta hand om minderåriga barn. Belastningen att själv ta hand om till exempel hjälpbehövande äldre föräldrar glöms ofta bort i dessa sammanhang. Det mått jag har använt för att belysa anhörighjälp är om man har uppgett att man under den senaste månaden har hjälpt någon person som inte tillhör ens eget hushåll mer än fyra gånger. Att regelbundet ge anhörighjälp ökar tidspressen enligt mina resultat. Personer som både har hemmavarande barn och som ger anhörighjälp regelbundet är en tidsmässigt mycket belastad grupp. 15 procent av mammorna och 14 procent av papporna uppgav att de hade hjälpt någon i ett annat hushåll minst fyra gånger de senaste fyra veckorna.

³⁰ I denna grupp finns också andra hushållsformer som t ex att barnet och föräldern bor hos barnet mor- eller farföräldrar, eller att de bor i kollektiv.

³¹ Här jämförs de föräldrar som bor med barnen hela tiden med de sex procent av undersökningens personer som uppgav att han/hon bor med yngsta barnet halva tiden (6 % avser andel av alla föräldrar, ovan nämnda siffra på 17 % avser andel av separerade föräldrar). De två procent som uppgav att de hade barnen mindre än halva tiden ingår i den första gruppen.

³² Resultatet är dock inte statistiskt säkerställt. För föräldrar är signifikansvärdet dock 0,107 (p-värde) vilket är nära en godtagbar signifikansnivå. Den låga signifikansen beror sannolikt på det låga antalet föräldrar i urvalet som har barnen boende hos sig varannan vecka.

Tidsfaktorer i privatlivet

Den här gruppen av faktorer speglar vilket samband som finns mellan tidspress och hur man faktiskt använder sin tid.

Sömn och fysiskt aktiv fritid är förknippat med lägre tidspress

Föräldrar har i genomsnitt angett att de sover sju timmar och 40 minuter under ett dygn då de förvärvsarbetar. Under samma dygn uppger de att de i genomsnitt använder 30 minuter till promenader, cykling och idrott. Man kan fråga sig om det är så att personer som sover och rör på sig relativt mycket därigenom är bättre rustade för att klara av en krävande vardag.

Regressionsanalysen visar ett visst samband mellan att ha mer tid för sömn och fysisk aktivitet och lägre tidspress³³. Det kan tolkas som ett resultat av att sömn och rörelse gör att man blir starkare. Men det finns också en annan möjlig tolkning. Det kan också vara så att människor med låg tidspress sover mer och rör mer på sig eftersom de upplever att de har relativt gott om tid. Oavsett i vilken riktning som orsakssambandet går kan man säga att en livsstil med tillräckligt med sömn och fysisk aktivitet är förknippad med lägre tidspress.

Kortare hemarbetstid har endast ett svagt samband med tidspress

I olika sammanhang finns en föreställning om att mycket hemarbete orsakar tidspress, till exempel i diskussionen om kvinnors dubbelarbete och om subventionering av hushållsnära tjänster. I genomsnitt ägnar sig föräldrar enligt SCB:s tidsanvändningsdata åt hemarbete i form av matlagning, städ, disk, tvätt, underhåll, reparationer, etc i drygt en och en halv timme under arbetsdagar. Medlen för att försöka förkorta hemarbetstiden är väldigt många i vårt samhälle. Nästan alla har tvättmaskin och dammsugare, och det finns en mängd annat som också syftar till att förkorta hemarbetstiden, till exempel diskmaskin och färdigmat.

Hypotesen om att längre hemarbetstid resulterar i högre tidspress får dock inget stöd i regressionsanalysen³⁴. Det är inte helt lätt att förstå detta oväntade resultat. En förklaring kan vara att det är det hemarbete som man skulle behöva göra men som man *inte* hinner med som bidrar till tidspress. Utifrån detta skulle mer hemarbetstid minska tidspressen eftersom det innebär att man har mer tid att utföra det som man själv och andra förväntar sig. Denna tolkning ligger i linje

³³ Signifikansen varierar dock i regressionsanalyserna för de olika grupperna. Sömn har ett signifikant samband med tidspress i den regressionsanalysen som omfattar alla mellan 20 och 64 år. I den analys som enbart omfattar föräldrar finns det dock inget signifikant samband. När det gäller sambandet mellan tidspress och fysiskt aktiv fritid är det signifikant i regressionsanalysen för föräldrar, men inte i analysen för alla mellan 20 och 64 år.

³⁴ Man skulle kunna tänka sig att skälet till detta är att det finns ett starkt samband mellan de två oberoende variablerna hemarbetstid och förvärvsarbetstid, men detta samband är bara 0,16 för pappor och 0,13 för mammor (pearsons r). Resultatet påverkas dock i viss mån av att sambandet mellan tidspress och hemarbetstid "späds" ut när variablerna barn och genus är med i analysen. För att undersöka det direkta sambandet mellan hemarbetstid och tidspress har jag tagit bort barnfaktorerna (både antal barn och barnens ålder) och kön i en särskild regressionsanalys. Jag redovisar inte hela tabellen men effekten för hemarbetstid är fortfarande lika låg (signifikansen är nu dock god). Effekten för t ex pendlingstid är fyra gånger starkare än för hemarbetstid.

med min syn på att tidspress kan ses som ett resultat av alltför höga förväntningar - nivån på både egna och andras förväntningar när det gäller hushållsarbete kan då bidra till tidspress. Mitt datamaterial möjliggör dock inte en undersökning av sambandet mellan tidspress och förväntningar avseende hemarbete.

En helt annan förklaring kan vara att hemarbete har en helt annan karaktär än exempelvis förvärvsarbete. Det som kan göra hemarbetet mindre tidspressande är till exempel att man i större utsträckning kan påverka tempo och arbetssätt.

Effekter av köp av hushållsnära tjänster

Datamaterialet från SCB visar att år 2001 uppgav 2,3 procent av föräldrarna att de den senaste månaden hade betalat för tjänster som städ, tvätt, barnpassning eller liknande. Siffran omfattar både "vita" och "svarta" tjänster, men däremot inte betalning till andra hushållsmedlemmar. Det finns olika former av subventioner för köp av hushållsnära tjänster i flera europeiska länder. Ett motiv för detta som ibland förs fram är att det minskar tidspressen.

Resultatet i regressionsanalysen visar dock ett omvänt samband mellan köp av hushållstjänster och tidspress. Min tolkning är att benägenheten att köpa hushållstjänster ökar om man upplever tidspress. De som är kraftigt tidspressade köper alltså oftare hushållsnära tjänster. Detta gäller dock enbart för pappor. Ökad tidspress hos mammorna ökar inte deras benägenhet att köpa hushållsnära tjänster.

Ska det här resultatet tolkas så att köp av hushållsnära tjänster inte på något sätt minskar tidspressen? Jag tycker inte att man ska dra denna slutsats. Det är fullt möjligt att köp av exempelvis städtjänster kan minska tidspressen men denna effekt överskuggas i så fall av att hög tidspress ökar benägenheten att köpa städtjänster. Jag tycker att det är rimligt att anta att köp av hushållsnära tjänster minskar tidspressen eftersom man slipper en del av ansvaret för hemarbetet. Men en helhetsbedömning kräver att man väger in hur den minskade tiden för hemarbete används istället. Om minskad hemarbetstid på sikt leder till mer förvärvsarbete kan totaleffekten bli negativ eftersom förvärvsarbetsstid har ett så starkt samband med tidspress. Under förutsättning att köp av hushållstjänster inte leder till längre förvärvsarbetsstid, utan att tiden används till exempelvis fritidsintressen eller till att vara med barnen, kan man dock förvänta sig att det leder till minskad tidspress.

Förenings- och kulturaktivitet bidrar inte till högre tidspress

Det finns en föreställning om att tidspressen i samhället hänger samman med att människor är alltför aktiva på sin fritid. Att vara aktiv på fritiden kan betyda många olika saker. Det jag undersöker här är om just ett aktivt kultur- och föreningsliv har något samband med tidspress. Nivån på förenings- och kulturaktiviteten kan fångas genom SCB:s frågor om personen ägnat sig åt dessa

aktiviteter den senaste månaden³⁵. Jag finner inget stöd för att en hög nivå av kultur- och föreningsaktivitet har något samband med tidspress. Det finns inte heller något samband när jag analyserar kultur- respektive föreningsaktivitet var för sig.

Min tolkning är att rollen som kulturkonsument eller föreningsaktiv ger så mycket energi och glädje att det kompenserar för den tidspressbelastning det innebär att vara engagerad i fler aktiviteter. I detta specifika fall finns alltså ett stöd för rollexpansionsteorin.

En kompletterade tolkning kan vara att resultatet beror på att det är relativt lätt att skära ner på förenings- och kulturaktivitet om man känner att det bidrar till oönskade nivåer av tidspress. Vissa typer av föreningsengagemang kan naturligtvis innebära långsiktiga åtaganden som är svåra att prioritera ner på kort sikt. Men detta är kanske inte så vanligt att det får genomslag i resultaten. En annan anledning till att det inte får genomslag i resultaten kan vara att förenings- och kulturaktivitet står för en så liten del av människors genomsnittliga tidsanvändning.

Det är också intressant att notera att för pappor finns det ett signifikant omvänt samband mellan förenings/kulturaktivitet och tidspress. Jag tolkar detta så att det främst är personer som känner en låg grad av tidspress som tar sig tid att engagera sig i förenings- och kulturliv. Mer förenings- och kulturaktiviteter blir alltså en konsekvens av att uppleva en låg grad av tidspress.

Konsumtions- och boendefaktorer

I rapportens inledande del beskrev jag Burenstam Linders teori om att ett ökat välstånd leder till ökad tidspress (1972). Jag undersöker detta genom att analysera sambandet mellan tidspress och inkomst respektive olika former av ägande.

Höga inkomster ger tidspress för mödrar

Den faktor jag använder här är disponibel hushållsinkomst (dvs bidrag och inkomster efter skatt från alla hushållsmedlemmar). Medianvärdet för barnfamiljernas disponibla inkomst var 2001 ca 26 000 kr i månaden³⁶. För att underlätta tolkningen har jag utformat denna kontinuerliga variabel så att B-värdet beskriver effekten av att ha 10 000 kr högre disponibel hushållsinkomst (till exempel skillnaden mellan att ha 30 000 kr och 20 000 kr i disponibel hushållsinkomst per månad).

Resultaten visar att högre disponibel hushållsinkomst har ett signifikant samband med högre tidspress. Kan då detta verkligen ses som ett argument för att högre hushållsinkomst ger högre tidspress? Orsaken till den högre tidspressen

³⁵ Här avses personer som svarat jakande på minst en av följande två frågor: Har du under den senaste månaden gått på teater, konsert, filmföreställning, bibliotek, konst- eller annan utställning eller något annat kulturevenemang?; Har du under de fyra senaste veckorna arbetat för någon/några av följande typer av organisationer eller grupper? (exempel som nämndes var idrotts- eller kulturförening, politiskt parti, religiöst samfund).

³⁶ Uppgiften gäller alla typer av barnfamiljer. 87 % av föräldrarna bodde tillsammans med en annan vuxen och 13 % bodde ensamma.

är inte att de med högre inkomster har längre arbetstid eftersom denna faktor är med i regressionsanalysen.

Det finns andra studier som visat ett samband mellan inkomst och tidspress. Ekonomerna Hamermesh & Lee har studerat tidspress utifrån fyra olika data-material från Australien, Korea, Tyskland och USA. Resultaten avseende inkomst är överraskande samstämmiga. Ökande inkomster ökar tidspressen även när man håller antal arbetade timmar konstant (Hamermesh & Lee 2007). En dansk studie visar också ett liknande samband mellan tidspress och hushållsinkomst (Bonke & Gerstoft 2005). Roxburgh får också samma resultat efter att hon kontrollerat för antalet arbetstimmar och för nivån på de arbetsmässiga kraven³⁷ (Roxburgh 2002). Det finns alltså mycket som stöder ett samband mellan högre inkomst och större tidspress.

Hur kan då detta samband tolkas? Bonke och Hamermesh & Lee är ekonomer och de tolkar sambandet i linje med Burenstam Linders ekonomiskt orienterade teori. Ökad inkomst gör att fritiden blir mer varuintensiv. En varuintensiv fritid gör att man behöver hushålla mer med tiden och att man får mindre tid att använda respektive ägodel. Dessutom skall ägodelarna köpas in, förvaras, underhållas, etc vilket också tar tid i anspråk.

En intressant aspekt när det gäller mina resultat är att sambandet mellan inkomst och tidspress enbart gäller mödrar. Den danska studien av Bonke & Gerstoft (2005) visade samma könsskillnad. Hur kan detta förklaras? En tolkning har sin grund i att kvinnor oftast har huvudansvaret för hem och inköp. Med högre hushållsinkomst ökar konsumtionsutrymmet och därmed belastningen på kvinnorna. I praktiken skulle detta till exempel kunna innebära att kvinnors arbete med att hålla barnens och den egna garderoben ”uppdaterad” blir mer tidskrävande eftersom möjligheterna till detta ökar. Detsamma kan gälla sådant som möbler, presenter, fritidsutrustning och leksaker.

Låga inkomstnivåer kan naturligtvis också vara förknippat med stora problem och ett omfattande missnöje, men detta yttrar sig knappast som tidspress.

Husägande och pågående byggprojekt ger högre tidspress

Jag går vidare med att pröva andra faktorer som har med konsumtion och boende att göra, nämligen husägande och byggprojekt. Cirka två tredjedelar av alla föräldrar bor i egna hus medan övriga bor i hyresrätt eller bostadsrätt. Inte oväntat visar resultaten att husägande ger en högre förväntad nivå av tidspress jämfört med hyresrätt/bostadsrätt³⁸. Husägarrollen medför ett ansvar för att sköta en mängd olika saker som till exempel reparationer, ommålning, kontakt

³⁷ I min studie så kontrollerar jag också i viss mån för de arbetsmässiga kraven genom faktorerna yrkesgrupp och flexitid. Att jag dessutom använder hushållets inkomst och inte individens inkomst talar också emot att förklaringen kan vara krävande arbete.

³⁸ Sambandet är dock bara starkt och signifikant för mammor, inte för pappor. Detta beror dock främst på att den tidspress som husägande orsakar för pappor fångas upp av faktorn pågående byggprojekt. När jag gör en regressionsanalys utan faktorn pågående byggprojekt får jag ett starkt och signifikant samband även för pappor (B-värde 0,31 för pappor och 0,43 för mammor). Min slutsats är att husägande bidrar till tidspress för både mammor och pappor.

med hantverkare, gräsklippning, byte av vitvaror, sköta uppvärmning och att ansvara för ekonomin. Dessutom är boende i hus ofta förknippat med större bostadsyta vilket ger större ytor att städa och en större mängd ägodelar att hållbara i hemmet.

Att vara engagerad i ett byggprojekt är en annan boenderelaterad faktor som enligt regressionsanalysen bidrar till tidspress. Denna faktor bygger på frågan om undersökningsspersonen själv för närvarande utför byggnadsarbete på eller i bostadshus eller fritidshus. Ett byggprojekt kräver inte bara mycket tid utan det innebär också ett åtagande om att slutföra arbetet. Denna tidspressfaktor är vanligt förekommande. 45 procent av de pappor som bor i hus uppger att de för närvarande håller på med ett byggprojekt – motsvarande siffra för mammor är 33 procent.

Övrigt ägande ger tidspress för män

I linje med att husägande leder till tidspress skulle man också kunna tänka sig att andra former av ägande har samma effekt. Materialet omfattar uppgifter om undersökningsspersonerna har fritidshus, båt, husvagn och motorcykel³⁹. Dessa faktorer blir dock inte signifikanta var för sig vilket kan bero på att det är en så pass liten andel som har respektive ägodel. Jag har därför konstruerat en variabel där jag har lagt ihop dessa faktorer.

För alla män mellan 20 och 64 år finns ett samband med god signifikans mellan ägande av dessa saker och tidspress (att sambandet inte är signifikant för enbart pappor kan bero på att antalet är för få). Varje ytterligare ägodel ökar alltså den förväntade nivån av tidspress. Min tolkning av att enbart män blir tidspressade av dessa former av ägande är att de i större utsträckning har ansvar för sådant som fordon och fritidshus.

Storstadsboende bidrar inte till tidspress

Ibland uppges storstaden vara en källa till tidspress, till exempel som följd av att det skulle råda ett generellt högre tempo i staden och att det stora utbudet av aktiviteter skulle vara tidspressande. Jag har prövat detta genom att jämföra de undersökningsspersoner som bor i Stockholm, Göteborg och Malmö med dem som bor i mindre städer och på landsbygden.

Det finns inga signifikanta samband mellan storstadsboende och tidspress. En enkel korstabell visar dock att 52 procent av de föräldrar som bor i storstäder är tidspressade medan motsvarande siffra för de på mindre orter bara är 45 procent. Regressionsanalysen visar att detta inte beror på att dessa människor bor i storstäder. Det kan istället förklaras av att föräldrar i storstäder är mer belastade av andra faktorer. De förvärvsarbetar till exempel i genomsnitt ca 3 timmar mer i veckan.

³⁹ Faktorn bygger på frågan om man själv äger eller på annat sätt har tillgång till dessa saker.

Ålder och kön

Anledningen till att ålder är med i regressionsanalysen är främst att få säkrare resultat för övriga faktorer genom att konstanthålla åldersfaktorn⁴⁰. När det gäller kön så har jag ju gjort separata regressionsanalyser för mammor respektive pappor. Resultaten visar att olika faktorer belastar mammor och pappor på olika sätt, till exempel bidrar barn till en betydligt större tidspressökning för mammor än för pappor. I den gemensamma regressionsanalysen för både mammor och pappor har jag lagt in kön som en faktor. Den visar att kön påverkar tidspress; att vara kvinna är en faktor som ökar nivån av tidspress jämfört med att vara man. Detta resultat skiljer sig från jämförelsen mellan gruppen mammor med gruppen pappor som redovisades i föregående kapitel. Resultaten är dock inte motstridiga; de kan formuleras så här.

1 – Tidspress är lika vanligt i gruppen mammor som i gruppen pappor

Den bivariata analysen i föregående kapitel visar att cirka 47 procent av båda könen uppger att de ofta har svårt att hinna med allt som behöver göras. Det finns inte några signifikanta skillnader mellan andelen tidspressade mammor respektive pappor.

2 – Om alla andra faktorer i analysen är lika är den förväntade tidspressen högre för mammor

Den multivariata regressionsanalysen visar att kön, närmare bestämt att vara kvinna, är en faktor som bidrar till tidspress. Detta har alltså inget att göra med att jämföra mammor respektive pappor som grupper. Här är det istället en faktor som analyseras, nämligen kön. Det innebär att under förutsättning att alla andra faktorer i analysen är lika (arbetar lika länge etc) är den förväntade tidspressen högre för mammor än för pappor. Under samma omständigheter (när det gäller de faktorer som är med i regressionsanalysen) upplever mammor högre tidspress än pappor. En förklaring kan vara att barn ger mer tidspress för mammor än för pappor.

Summering av regressionsanalysen

I rapportens förra kapitel konstaterade jag att föräldrar betydligt oftare är tidspressade jämfört med personer utan barn - 47 procent av föräldrarna uppgav att de ofta hade svårt att hinna med allt som behöver göras, motsvarande siffra för personer utan barn är 31 procent. Variationen bland föräldrar är dock stor och i det här kapitlet har jag försökt att besvara frågan om vilka orsaker, kopplade till arbets- och privatliv, som kan förklara varför vissa föräldrar upplever mer tidspress än andra.

Svaret är, tolkat med hjälp av rollteori, att inte bara rollen som förälder, utan även rollerna som yrkesarbetande, anhörighjälpare och husägare, bidrar till upplevelser av tidspress. För dessa roller kan man säga att rollbristteorin gäller, dvs ju

⁴⁰ För personer mellan 20 och 64 år finns det en relativt stark effekt som innebär att en högre ålder ger lägre tidspress. Det är alltså tidspressande att vara ung jämfört med att vara äldre. Effekten är starkare för män än för kvinnor.

fler roller en person har desto starkare rollkonflikter och högre tidspress kan man vänta sig.

Men resultaten visar också att den tidspressande belastning som respektive roll medför varierar kraftigt. Rollen som yrkesarbetande påverkas av en mängd olika faktorer som bland annat längden på själva arbetstiden och på pendlings-tiden. Ett högkvalificerat arbete bidrar till ytterligare tidspress. Arbeten med flex-tid är också förknippade med högre tidspress, inte med lägre som kunde förväntas.

Den tidspressande belastning som rollen som förälder innebär varierar kraf-tigt bl a beroende på hur många barn man har. Tidspresseffekten av ett barn är dock betydligt större hos kvinnor än hos män. Att ha yngre barn är mer tids-pressande än att ha äldre barn för pappor. Denna skillnad finns inte för mam-mor. En annan faktor som ökar belastningen på föräldrarollen är att vara ensamstående. Denna effekt neutraliseras dock av om man bara har barnen boende hos sig varannan vecka. Mina resultat visar också att mammor som har en partner med långa arbetstider får ökad tidspress av detta. Att regelbundet ge anhörighjälp till någon utanför ens eget hushåll bidrar också till tidspress.

Ett annat resultat är att mer tid till sömn och fysisk aktivitet är förknippat med lägre tidspress. Resultaten visar också att konsumtion och boende påverkar upplevelsen av tidspress. Den tidspressande belastning som rollen som husägare innebär förvärras om man själv utför byggprojekt. För män finns det dessutom ett signifikant samband mellan tidspress och andra ägodelar som till exempel fritidshus och båt. För kvinnor finns det å andra sidan ett signifikant samband mellan högre disponibel hushållsinkomst och tidspress.

Men det finns också flera faktorer där jag inte har funnit något samband med tidspress. Att bo i en storstad har inget samband med högre tidspress. Resultaten visar heller inget stöd för att kortare hemarbetstid, eller köp av hushållstjänster, skulle minska tidspressen. Att kultur- eller föreningsaktiviteter inte bidrar till tidspress kan förstås utifrån rollexpansionsteorin. Att vara engagerad i kulturlivet eller i en förening verkar alltså i genomsnitt ge mer energi än den belastning det kan innebära i tid.

Analysens begränsningar

De faktorer som jag beskrivit ovan är bara en del av allt det som förklarar varför vissa föräldrar upplever mer tidspress än andra. Jag har inte haft möjlighet att studera psykologiskt inriktade faktorer som kan vara centrala för att klara av den externa belastningen. Jag har till exempel inte kunnat undersöka betydelsen av planeringsförmåga och effektivitet för att klara av en hög belastning, dvs det som ofta kallas för *time management*. Marika Hansson har identifierat centrala kompetenser för att undvika att arbetet expanderar på bekostnad av familjelivet. Det räcker till exempel inte med att ha tydliga prioriteringar utan det krävs också att man i alla små beslut förmår att lyfta sig över den omedelbara situationen och relatera det egna handlandet till sina prioriteringar (Hansson 2004). En psykolo-gisk faktor som är relevant för tidspress är vad stressforskarna kallar för typ A-beteende som innebär att en person ständigt har ett högt tempo, upplever en stor

otålighet samt är tävlingsinriktad (Lundberg 2002, sid 279). Jag arbetar dock ej med psykologiska faktorer i denna analys.

Syftet med regressionsanalysen är istället att fånga externa faktorer som har med belastning och avlastning att göra. Utöver de faktorer som jag har med i analysen finns det dock andra externa faktorer som jag inte har kunnat belysa på grund av att information om detta saknas i datamaterialet. Ett exempel är vilken roll ett ökat stöd från andra, till exempel barnens mor- och farföräldrar, kan spela för att minska föräldrarnas tidspress. Ett annat exempel är hur tillfredsställd man är med barnens barnomsorg.

En annan begränsning är att det urval av variabler som jag har gjort dels grundar sig på mina föreställningar om vad som är relevant för att förstå tidspress, dels på vad tidigare studier har lyft fram. En annan forskare hade kanske kunnat hitta fler förklaringsfaktorer.

Det är också viktigt att påpeka att mina resultat är långt ifrån heltäckande. De faktorer som är med i regressionsanalysen förklarar bara en mindre del av variationen i tidspress. Men jag anser mig ändå ha fått grepp om något som är centralt för förståelsen av tidspress.

Vad beror den ökade tidspressen på?

Det finns en föreställning om att tidspressen har ökat under de senaste decennierna. Det finns ingen bra statistik som speglar detta men om man utgår från en hypotes om att det är sant så ska jag resonera om olika faktorer som kan förklara ökningen. Det datamaterial från SCB som jag har arbetat med speglar dock inte förändringar över tid. Jag använder mig här istället av annan statistik.

Familjefaktorer

Familjefaktorer som antal barn, barnens ålder och att ge anhörighjälp har inte förändrats på ett sätt som kan förklara tidspressökningen de senaste decennierna. Tvärtom så har både barn- och äldreomsorgen byggts ut vilket avlastar föräldrarna.

Det finns dock naturligtvis viktiga familjefaktorer som jag inte har med i analysen. En sådan är vad som händer när ensamstående föräldrar flyttar ihop med en ny partner som också har hemmavarande barn. Jag har inte haft möjlighet att analysera vad det innebär att leva i en ombildad familj när det gäller tidspress. Riksrevisionsverkets har dock undersökt hur balansen mellan arbete och privatliv upplevs i ombildade familjer. Resultaten visar dock inte på några tydliga skillnader jämfört med kärnfamiljer⁴¹ (RFV 2003, sid 53). En annan förändring kan vara att färre föräldrar kan få stöd från barnens mor- och farföräldrar på grund av att de bor på olika orter. Jag tror dock inte att detta kan förklara föräldrars omfattande upplevelser av tidspress, bland annat eftersom den kommunala barnomsorgen har byggts ut så kraftigt.

⁴¹ Något fler mammor i ombildade familjer upplevde problem med balansen mellan arbete och privatliv jämfört med mammor i kärnfamiljer (38 % jämfört med 34 %). Bland pappor var det dock tvärtom (27 % jämfört med 31 %).

Det är alltså inte mycket som talar för att dessa familjefaktorer skulle kunna ligga bakom en eventuell ökning av tidspress i samhället. Men, och det är ett stort men, jag har inga data som fångar hur normer kopplade till föräldrarollen har förändrats. Här tror jag att det skett stora förändringar de senaste decennierna. Mitt intryck är att barns behov och önskemål får större utrymme i dagens familjer vilket ställer större tidsmässiga krav på föräldrarna. Barns deltagande i organiserade fritidsaktiviteter är ett exempel på detta. Den mer aktiva fadersroll som vinner mark idag ställer också större tidsmässiga krav på pappor.

Konsumtions- och boendefaktorer

När det gäller konsumtions- och boendefaktorer har det skett stora förändringar. Disponibel hushållsinkomst och ägande av olika saker har ökat dramatiskt de senaste decennierna. Bara de sista tio åren har medianvärdet för den disponibla inkomsten för samboende/gifta föräldrar ökat med 31 procent (1995 - 2005, fasta priser)⁴². Motsvarande siffra för ensamstående mammor är 22 procent.

Detta har naturligtvis gjort att konsumtionsfaktorerna bidrar mer till föräldrars tidspress idag jämfört med för några decennier sedan. Många satsar mycket av pengarna på att olika former av projekt kopplade till hemmet. Nästan 40 procent av föräldrarna uppgav att de för närvarande höll på med ett byggprojekt och det är något som bidrar till tidspress. Även andra former av ägande och varukonsumtion har ökat vilket ökar den tidsmässiga belastningen på föräldrarna.

Arbetslivsfaktorer

Även om det har skett en drastisk ökning av konsumtionen och ägandet de senaste decennierna finns det anledning att tro att arbetslivsfaktorerna har spelat en ännu större roll för att öka föräldrars tidspress. Regressionsanalysens B-värden för arbetslivsfaktorerna är genomgående högre än för konsumtionsfaktorerna. Inga andra faktorer i regressionsanalysen kommer i närheten av så starka effekter på tidspress som antalet arbetstimmar.⁴³ Att både arbeta heltid (38 timmar eller mer) och ha hemmavarande barn utgör således en mycket ansträngd livssituation – 53 procent av denna grupp är tidspressade.

Föräldrars förvärvsarbets tid har ökat de senaste decennierna som en följd av att mammors genomsnittliga förvärvsarbets tid har förlängts utan att det har kompenseras av kortare arbetstid bland pappor. Under 70- och 80-talen blev det allt vanligare att småbarnsmammor förvärvsarbetade, ofta på deltid. Utvecklingen under 90-talet innebar att heltidsarbete för båda föräldrarna blev mycket vanligt. Bland par med barn under sex år har andelen där båda arbetar heltid ökat från 20 till 27 procent mellan 1993 och 2001. Ökningen är ännu kraftigare för familjer med barn 6-12 år, från 33 till 49 procent (SCB 2004, sid 62).

⁴² Siffran är hämtad från www.scb.se (070710) i databasen Hushållens ekonomi (HEK). Tabellen heter: Disponibel inkomst för hushåll efter hushållstyp. Medianvärden i tusentals kronor i 2005 års priser.

⁴³ Effekten av att arbeta 48 timmar i veckan eller mer, jämfört med under 30 timmar, är sammanlagt 0,94 för mammor (B-värde på + 0,48 till - 0,46) och hela 2,21 för pappor (1,05 till -1,16).

Jag har gjort en del egna bearbetningar av arbetstidsstatistik från Statistiska centralbyrån för att få fram hur den sammanlagda förvärvsarbetstiden för en man och en kvinna har förändrats de senaste 30 åren⁴⁴. Ofta redovisas bara förvärvsarbetstiden för sysselsatta. Men för att spegla familjers tidsmässiga situation så behöver man också beakta att det tidigare var vanligare att kvinnor inte förvärvsarbetade alls (nedanstående beräkningar omfattar inte arbetslösa och studerande). Siffrorna nedan innebär att antalet kvinnor som enbart arbetade i det egna hushållet minskade med över 85 procent från 1976 till 2004.

Tabell 7. Genomsnittlig förvärvsarbetstid för personer i åldern 25-44 år.

	1976	1986	1996	2004
Kvinnor				
Förvärvsarbetstid för sysselsatta (medelarbetstid)	30,8	32,4	33,3	33,4
Antal sysselsatta (förvärvsarbetande)	799900	1042700	920800	946700
Antal som arbetar i eget hushåll	227200	69700	45900	30700
Genomsnittlig förvärvsarbetstid (för förvärvs- och hemarbetande gemensamt)	24,0	30,4	31,7	32,3
Män				
Förvärvsarbetstid för sysselsatta (medelarbetstid)	41,6	41,5	41,0	39,6
Antal sysselsatta (förvärvsarbetande)	1081700	1154000	1018600	1051600
Antal som enbart arbetar i eget hushåll	1800	2600	1200	1100
Genomsnittlig förvärvsarbetstid (för förvärvs- och hemarbetande gemensamt)	41,6	41,4	40,9	39,6
Sammanlagd förvärvsarbetstid för en man och en kvinna	65,6	71,8	72,6	71,9

Källa: Egna bearbetningar av SCB:s Arbetskraftsundersökningar (AKU)

Tabellen visar att den genomsnittliga förvärvsarbetstiden för kvinnor i åldern 25-44 har ökat från 24 till drygt 32 under de senaste trettio åren, dvs en ökning med drygt åtta timmar⁴⁵. Under motsvarande tid har mäns genomsnittliga förvärvsarbetstid sjunkit med två timmar. Den sammanlagda förvärvsarbetstiden för en man och en kvinna har alltså ökat med cirka timmar per vecka mellan åren 1976 och 2004.

Ovanstående siffror gäller både för de som har barn och de som inte har barn i åldern 25 till 44 år. Hur har utvecklingen sett ut för just föräldrar? Arbetskraftsstatistiken från Statistiska centralbyrån redovisas i vissa fall specifikt för föräldrar med barn under sju år. Mina beräkningar visar att den sammanlagda arbetstiden för denna grupp har förlängts med cirka tio timmar de senaste trettio åren. Att arbetstidsförlängningen blir mer omfattande för just småbarnsföräldrar beror främst på att andelen hemarbetande 1976 var 50 procent högre bland mödrar med barn under sju år jämfört med bland kvinnor i genomsnitt⁴⁶. En

⁴⁴ Sifferunderlagen är hämtade från Arbetskraftsundersökningarna (AKU) i statistikdatabasen på www.scb.se (hämtade 070716).

⁴⁵ Detta är uträknat genom att beakta att de som enbart arbetar i eget hushåll har noll timmars förvärvsarbetstid. För t ex 1976 kommer jag fram till 24,0 timmar på följande sätt: $(30,8 \times 799\,900) / (799\,900 + 227\,200)$.

⁴⁶ Andelen hemarbetande var 50 % högre bland kvinnor med barn under 7 år jämfört med alla kvinnor mellan 25 och 44. Detta gör att den genomsnittliga förvärvsarbetstiden för småbarnsmammorna blir 20,6 timmar 1976 (jämfört med 24,0 som är genomsnittet i tabellen ovan).

sammanlagd arbetstidsförlängning på cirka tio timmar utgör en högst påtaglig grund för en ökad tidspress bland småbarnsföräldrar.

Utöver arbetstid visar faktorerna yrkesgrupp och flexitid på att typen av arbete spelar en stor roll för tidspressen. Högkvalificerade yrken och även yrken med flexitid tenderar att spilla över på privatlivet och leda till tidspress. Det är mycket som tyder på att kraven i arbetslivet har ökat för alla yrkesgrupper de senaste decennierna. Det har också blivit vanligare under de senaste decennierna att mammor har högkvalificerade yrken.

Det är utifrån min analys rimligt att anta att den ökade sammanlagda förvärvsarbetstiden och konsumtionsnivån har bidragit till en stegring av den tidsmässiga belastningen på föräldrar de senaste decennierna. Att mödrar skulle lämna arbetslivet och att konsumtionsnivån skulle sänkas drastiskt är dock knappast attraktiva vägar till minskad tidspress för de flesta. I nästa kapitel ska jag istället resonera om förändringar som kan minska tidspressen utan att det sker på bekostnad av jämställdheten.

Om man tar hänsyn till att det även 2004 är fler hemarbetande bland småbarnsmammor än bland övriga betyder det sammantaget ytterligare cirka tre timmars skillnad mellan 1976 och 2004. Dessutom var kort deltid vanligare bland småbarnsmammor 1976 jämfört med 2004. 1976 var medelarbetstiden för förvärvsarbetade mödrar med barn under 7 år 3,8 timmar kortare än genomsnittet för alla kvinnor mellan 25 och 44 år. 2004 hade denna skillnad minskat till 2,7. Detta bidrar med ytterligare ökning på 1,1 timme mellan 1976 och 2004. Den sammanlagda skillnaden är cirka 10,5 timmar (6,4+3,0+1,1).

5 – Förändringar för minskad tidspress

Trots att Sverige har bra villkor för föräldrar, till exempel genom en väl utbyggd barnomsorg av hög kvalitet, är många föräldrar långt ifrån tillfreds med sin tidsmässiga situation. Uttrycket att ”överleva barnens barndom” har använts för att beskriva dagens föräldraskap (Bäck-Wiklund & Bergsten 1997, sid 195). Det finns inte bara många föräldrar som uttrycker missnöje med tidspress utan dessa problem lyfts också ofta fram av exempelvis politiker och fackliga företrädare. Det finns ett stort intresse för kunskap om möjligheterna att minska dessa problem. Syftet med det forskningsprojekt som denna rapport ingår i är just att öka kunskapen om vad som kan minska tidspressen hos föräldrar. Detta är ett relativt outforskat område.

En typ av information som finns är dock föräldrars föreställningar om hur deras tidspress skulle kunna minska. En undersökning som har berört detta har utförts av Riksförsäkringsverket (RFV 2003). RFV:s uppgifter gäller balans i livet men det finns stora paralleller mellan begreppen balans och tidspress. I tabellen nedan återfinns föräldrars svar på frågan om vad som skulle kunna leda till bättre balans mellan arbete, studier, tid med barn, hushållsarbete och egen fritid.

Tabell 8. Föräldrar som lever i kärnfamilj om vad skulle kunna leda till bättre balans. Procent.

	Mödrar	Fäder
Minskad arbetstid eller mer flexibilitet	51	62
Partners minskade arbetstid eller flexibilitet	15	5
Mer hjälp av partner/andra föräldern/anhöriga	8	4
Bättre ekonomi	14	16
Mer tid till arbete/annat	9	14

Antal personer⁴⁷: 2200

Källa: RFV:s undersökning Tid och pengar. (RFV 2003, sid 53)

Föräldrarna i denna undersökning pekar framförallt på att minskad arbetstid eller mer flexibilitet skulle kunna förbättra balansen (detta är dock ett mycket brett svarsalternativ). Att det är mindre vanligt bland mammor kan bero på att de i större utsträckning redan har anpassat sin arbetstid efter familjens behov. Med utgångspunkt från detta är det också rimligt att mammor oftare än pappor uppger att de behöver andras hjälp för att förbättra sin balans, till exempel genom minskad arbetstid hos partner eller mer hjälp från andra⁴⁸.

⁴⁷ Antalet personer på 2200 bygger på RFV:s uppgift om att 79,8 % av 4000 föräldrar svarade och av dessa redovisar jag ovan de 72 % som levde i kärnfamiljer. Summan av de olika svarsalternativen blir inte riktigt 100 %. RFV kommenterar inte detta men jag antar att det är några procent som inte har svarat på just denna fråga.

⁴⁸ För att förenkla framställningen så har jag här enbart valt att återge siffrorna för föräldrar som lever i kärnfamilj. Ensamstående föräldrar uppger oftare än föräldrar i kärnfamilj att bättre ekonomi och mer hjälp av partner/andra föräldern/anhöriga skulle kunna leda till en bättre balans, och mindre ofta att minskad arbetstid eller mer flexibilitet skulle kunna leda till en bättre balans.

I det här kapitlet ska jag utifrån mitt material resonera om olika möjliga förändringar som skulle kunna minska föräldrars tidspress utan att det påverkar jämställdheten negativt. Förändringarna är formulerade på basis av resultaten från regressionsanalysen men det finns flera svårigheter förknippade med detta. De data som jag har bygger på utfall som hänger samman med olika förhållanden i olika människors livssituation. Dessa förhållanden är inte heller alltid ett resultat av medvetna strategier.

Ett annat problem är att en enskild förändring ofta får oavsedda konsekvenser. Om till exempel en mamma förkortar sin arbetstid i syfte att minska tidspressen finns det en risk att föräldrarna faller in i mer traditionella könsrollsmönster med ökat hemarbetsansvar och sämre etablering på arbetsmarknaden för kvinnan.

Ytterligare en svårighet med att formulera möjliga förändringar på basis av alla faktorerna i regressionsresultaten är att vissa förändringar skulle leda till ett samhälle som de flesta inte vill ha. Det gäller till exempel om man utifrån faktorn anhörighjälp föreslog att man skulle kunna minska sin tidspress genom att sluta hjälpa sina anhöriga. Dessa resultat kan istället användas som argument för samhällsvillkor som underlättar människors vardag. När det gäller anhörighjälp visar resultatet att en väl utbyggd äldreomsorg av hög kvalitet inte bara är viktig för de äldre själva utan även för deras vuxna barn.

Det är alltså svårt att på basis av regressionsresultaten formulera möjliga förändringar men jag ska ändå resonera om vad jag menar skulle kunna minska tidspressen hos föräldrar. Jag vill poängtera att detta inte är några generella råd om hur man blir lyckligare. För det första är det förändringar som enbart syftar till att undvika tidspress och det finns naturligtvis många andra dimensioner av välbefinnande som inte alls berörs i den här rapporten. För det andra är dessa förändringar bara relevanta för människor som upplever att tidspress är ett negativt inslag i deras liv. För människor som inte upplever att tidspress är ett problem för dem själva eller deras barn är dessa förändringar irrelevanta.

Jag kommer att använda Albert O. Hirschmans begrepp *exit*, *voice* och *loyalty* som han utvecklade för att illustrera hur en missnöjd kund eller en missnöjd medlem i en organisation kan agera. Att sluta vara kund eller lämna organisationen kallar Hirschman för *exit*. Den andra strategin, *voice*, innebär att man försöker förändra det man är missnöjd med. *Loyalty* handlar om att fortsätta som kund eller medlem trots att man är missnöjd (Hirschman 1970).

Jag använder främst dessa begrepp när det gäller rollerna som förälder och yrkesarbetande. Med strategin *exit* menar jag att man lämnar en viss roll antingen för att byta till en annan mindre krävande roll eller för att helt avstå från en viss typ av roll. Att byta roll kan till exempel ske genom att lämna en chefsroll för ett mindre tidspressande arbete. Med strategin *voice* menar jag att försöka förändra sin situation till exempel genom att inte ställa upp på de rollförväntningar som man upplever. Man kan förhandla med sin arbetsgivare om sina arbetstider eller vägra ställa upp på vissa av de förväntningar som är förknippade med föräldra-

Siffrorna för föräldrar som lever i ombildade familjer skiljer sig inte nämnvärt från föräldrar som lever i en kärnfamilj.

rollen. *Loyalty* är ett förhållningssätt där man är lojal mot de förväntningar som är förknippade med en viss roll. Om man upplever allvarlig tidspress och är lojal i förhållande till alla sina roller kan det innebära att man i praktiken accepterar att leva med en hög nivå av tidspress. Man kan också vara lojal i förhållande till en viss roll och tillämpa *exit* eller *voice* i någon annan av sina roller.

Vid sidan av Hirschmans tre mer övergripande förhållningssätt har andra pekat på mer praktiskt inriktade strategier och råd. I sin avhandling *I skärningspunkten mellan arbetsliv och föräldraskap* (1999) ger till exempel sociologen Arja Tyrkkö en överblick över individuella strategier för att kombinera arbete och familj. De privatlivsorienterade anpassningsstrategierna handlar om att dela hemarbetet med partner, köpa hushållstjänster, använda sina sociala nätverk och att begränsa antalet barn. När det gäller de arbetslivsorienterade anpassningsstrategierna delar hon in dem i tre typer baserade på handlingens omfattning:

- *praktisk handling* handlar om att ha telefonkontakt med barn under arbetstid, komma sent/gå tidigt eller att ta med sig barn till jobbet,
- *mindre inskränkningar i arbetet* handlar om att avstå från tjänsteresor, overtidsarbete, vidareutbildning och nya arbetsuppgifter,
- *förändring av arbetssituationen* handlar om att ändra arbetstidens förläggning, förkorta arbetstiden, byta arbete eller att avstå från arbete helt.

Dessa strategier beskriver hur föräldrar (i praktiken främst mammor) agerar för att så bra som möjligt kombinera arbete och familj. De är dock inte explicit definierade som strategier mot tidspress. Det finns dock en mängd så kallade självhjälpböcker som mer direkt är inriktade på tid och tidspress. Den analys av fyra svenska och två amerikanska självhjälpböcker som gjorts inom ramen för detta forskningsprojekt ger en överblick över vilka råd som ges (Larsson & Sanne 2005)⁴⁹. Analysen resulterade i följande sex kategorier av råd (som dock ej är specifikt riktade till just föräldrar):

- effektivisera (både hemarbete och förvärvsarbete)
- köp hushållstjänster
- tillfredsställ dina grundläggande behov (sömn, avslappning, motion, goda matvanor)
- sätt gränser mot andra (både i privatlivet och på jobbet)
- sätt gränser gentemot dina egna tidskrävande ambitioner (avseende perfektion, yrkesmässig framgång och materiella önskemål)
- använd effektiva förändringsmetoder (reflektera över hur man vill leva sitt liv, sök stöd hos andra).

⁴⁹ De svenska böckerna var:

Bengtsson, A. (1999). *Ett liv utan stress - både i arbetet och privat*. Frufällan, Förlaget www.anki.net.

Larmén, M. (1996). *Kvinnors vägar ut ur stressen*. Stockholm, Rabén Prisma.

Perski, A., Ed. (2001). *Stress och sjukdom*. Västervik, Gabor & Co.

De amerikanska böckerna var:

Andrews, C. (1997). *Circle of Simplicity*. New York, HarperCollins Publishers.

Drake, J. D. (2001). *En lägre växel. Råd om du vill arbeta mindre och njuta mer*. Stockholm, Svenska Förlaget liv och ledarskap. Den artikel som analyserar böckerna heter "Self help books on avoiding time shortage" och kan laddas hem från www.familjeliv-utan-tidbrist.nu

I min diskussion nedan kommer jag att relatera till både till Tyrkkös strategier och till råden i självhjälpsböckerna. Vissa av råden i självhjälpsböckerna är dock psykologiskt inriktade och kan därför inte kommenteras på basis av resultaten i den här studien; till exempel rådet att använda effektiva förändringsmetoder. Jag gör en uppdelning mellan förändringar som främst är kopplade till privatlivet respektive till arbetslivet.

Förändringar i privatlivet för minskad tidspress

Både Tyrkkö och självhjälpsböckerna lyfter fram vikten av en *rättvis fördelning av hemarbetet*. Detta är naturligtvis en fördel ur jämställdhetssynpunkt men det är tveksamt om det skulle resultera i sänkt tidspress. Om det skulle ha någon effekt alls så skulle det snarare vara att omfördela tidspressen så att den minskar för mammor och ökar för pappor. Förändringen är också tveksam eftersom den totala mängden uppbunden tid under en arbetsdag i genomsnitt är lika lång för pappor som för mammor (se tabell 3, sid 34). Mammors hemarbetstid är längre än pappors men pappor har å andra sidan längre förvärvsarbete. För föräldrapar där båda arbetar heltid kan dock en jämnare fördelning av hemarbetet och barnansvaret vara rimlig eftersom den totala mängden uppbunden tid under en arbetsdag i genomsnitt är drygt en halvtimme längre för mammor än för pappor⁵⁰.

En annan typ av råd i självhjälpsböckerna är att *effektivisera hemarbetet*. Mina analyser visar dock att tidsåtgången för hemarbete inte har något samband med tidspress vilket alltså innebär att jag inte finner något stöd för att det här rådet skulle fungera. Mitt resultat gäller dock tidsåtgång för hemarbetet och tar inte hänsyn till ansvaret för att hemarbetet ska bli gjort. Det är möjligt att det kan minska tidspressen om man effektiviserar hemarbetet och därmed i större utsträckning hinner med allt som behöver göras. Jag har dock ej kunnat pröva detta.

När det gäller rådet att *köpa hushållstjänster* visar regressionsanalysen inte heller något stöd för att det skulle minska tidspressen. Om den tid som inte längre läggs på hushållsarbete istället används till exempelvis vila, fritidsintressen eller till att vara med barnen finner jag det dock rimligt att det leder till minskad tidspress. En förutsättning för denna positiva tidspresseffekt är dock att förvärvsarbetstiden inte blir längre eftersom en lång arbetstid ökar tidspressen kraftigt.

Tyrkkö lyfter även fram strategin att *använda sina sociala nätverk* för att få avlastning. På samma sätt som när det gäller köp av hushållstjänster finns anledning att tro att det kan minska tidspressen om avlastningen inte leder till mer förvärvsarbete.

⁵⁰ Med en fullständigt jämlik fördelning skulle dessa mammor dock kunna uppnå en minskning av sin uppbundna tid med drygt en kvart (från 12,6 timmar till 12,3 timmar). Dessa siffror avser heltidsarbetande mammor respektive pappor i genomsnitt, oavsett om de har en partner och oavsett hur länge deras eventuella partner arbetar. Jag använder här dessa siffror som om de gällde för två specifika individer som var gifta/samboende.

Tyrkkö pekar även på strategin att *begränsa antalet barn*. Regressionsanalysen ger ett kraftigt stöd för att denna strategi kan begränsa tidspressen. Att vi i vårt samhälle skulle ha färre barn som ett sätt att minska tidspressen blir dock absurt. Detta utesluter dock inte att föräldrar tillämpar denna strategi. Det finns säkert föräldrar som nöjer sig med färre barn för att undvika en alltför hög tidspress. De låga födelsetalen i många europeiska länder sägs ofta bero på svårigheter med att kombinera arbete och familj.

Det finns alltså olika typer av tveksamheter förknippade med samtliga ovanstående förändringar för minskad tidspress, vilket dock inte betyder att de inte kan fungera i många enskilda fall. Nedan ska jag utforska tre möjliga förändringar lite mer i detalj. Motivet för att göra detta är att det finns ett relativt bra stöd i min statistiska analys för att de verkligen kan minska tidspressen.

Tillräckligt med sömn och fysisk aktivitet

En kategori av råd i självhjälpsböckerna är att tillfredsställa sina grundläggande behov. Regressionsanalysen visar att tillräckligt med sömn och fysisk aktivitet är förknippat med lägre tidspress. Det kan alltså vara så att mer tid till sömn och fysisk aktivitet som promenader, cykling och idrott kan minska tidspressen.

Det är rimligt att anta att möjligheterna till dessa aktiviteter påverkas av arbetstidens längd. Lång arbetstid ger med nödvändighet mindre tid till annat eftersom dygnet bara har 24 timmar. Jag ska därför analysera sambanden mellan arbetstid och dessa typer av tidsanvändning. Jag inkluderar också barntid eftersom jag i denna rapport riktar särskild uppmärksamhet mot föräldrars situation. En fördjupad analys av sambanden mellan arbetstid och tidsanvändning i privatlivet är också relevant mot bakgrund av att mödrars genomsnittliga arbetstid har ökat med mycket kraftigt de senaste decennierna, och att var fjärde pappa till barn i skolåldern förvärvsarbetar 48 timmar eller mer (se figur 5, sid 67). Siffrorna nedan visar hur mycket tid som undersökningspersonerna har använt till nattsömn, till fysiskt aktiv fritid och till att vara med barnen. Uppgifterna är uppdelad i tre olika tre olika arbetstidskategorier: 6, 8 eller 10 timmar⁵¹.

Tabell 9. Samband mellan arbetstid och tidsanvändning i privatlivet. Timmar.

		Arbetsdag		
		Ca 6 timmar	Ca 8 timmar	Ca 10 timmar
Nattsömn	Mödrar	7,4	7,4	6,7
	Fäder	7,5	7,1	6,8
Fysiskt aktiv tid	Mödrar	0,3	0,2	0,2
	Fäder	0,6	0,4	0,1
Barntid	Mödrar	0,9	0,9	0,8
	Fäder	0,7	0,6	0,4

⁵¹ Ca 6 arbetstimmar avser de som förvärvsarbetar mellan 5,0 och 6,9 timmar under den kartlagda vardagen (tid för måltider ingår ej). Ca 8 timmar avser de som förvärvsarbetat 7,0 till 8,9 timmar. Ca 10 timmar avser de som förvärvsarbetat 9,0 till 10,9 timmar.

Resultaten är mycket tydliga när det gäller arbetstid. Föräldrar med lång arbetstid sover mindre. De föräldrar som förvärvsarbetat cirka 10 timmar sover drygt 40 minuter mindre än de som förvärvsarbetat cirka sex timmar.

Avseende fysiskt aktiv fritid är tid som används för idrott, promenader och cykling. Resultaten visar att pappor som yrkesarbetar mycket använder betydligt mindre tid till fysisk aktivitet jämfört med pappor som arbetar mindre. Pappor som arbetat 6-8 timmar tar, till skillnad från de som arbetat 10 timmar, sig tid till att till exempel cykla till jobbet, sporta eller ta en kvällspromenad. Motsvarande resultat gäller inte för mammor⁵², de ägnar lite tid till fysisk aktivitet oavsett arbetsdagens längd.

Barntid avser den tid som föräldrarna har uppgett att de har använt till samtal och lek med barnen, till läsläsning och till barns fritidsaktiviteter. Mammor har nästan lika mycket barntid oavsett hur mycket de förvärvsarbetat under dagen. För pappor finns däremot ett starkt samband mellan förvärvsarbetstid och barntid. Pappor som förvärvsarbetar mycket tycks skära ner på barntiden. Den fokuserade barntiden för pappor som arbetar 10 timmar är drygt 20 minuter.

Könsskillnaderna blir här väldigt tydliga. För föräldrar som arbetat sex timmar skiljer sig barntiden inte speciellt mycket åt mellan könen. Men för föräldrar som arbetat ca 10 timmar har mammor dubbelt så mycket barntid som pappor. Pappor med långa arbetsdagar har ofta partners som förvärvsarbetar mindre och som tar hand om barnen. Mammor som arbetar mycket har däremot sällan denna avlastning utan får ta hand om barnen även om de haft en lång arbetsdag. En kompletterande tolkning är att kvinnor ser sin föräldraroll som mindre påverkbar. De känner ett stort ansvar för att ge barnen tid oavsett hur mycket de förvärvsarbetar. De tycks i större utsträckning än män resonera så att barnen inte ska behöva lida för att de förvärvsarbetar mycket. Resultaten kan ha att göra med att mammor i större utsträckning än pappor ser det som sin uppgift att ge barnen uppmärksamhet och stimulans.

Medvetna handlingar eller oavsiktliga konsekvenser?

Ska dessa förändringar ses som medvetna handlingar eller oavsiktliga konsekvenser? I vissa fall kan det säkert handla om medvetna handlingar. Bakom den mindre tiden till fysisk aktivitet kan till exempel finnas medvetna val som grundar sig på överväganden av de olika alternativens konsekvenser – att träna en vardagskväll kanske gör att det blir så körtigt att man inte tycker att det är värt det. Det kan vara ett logiskt sätt att kortsiktigt hantera en tidspressad situation. Samtidigt visar min regressionsanalys att mer tid för sömn och fysisk aktivitet är förknippat med lägre tidspress. Det indikerar att om man regelbundet prioriterar bort dessa typer av aktiviteter riskerar det att öka tidspressen.

Ibland kan det dock istället handla om oavsiktliga konsekvenser. Till exempel att tiden för sömn minskar för att man har så mycket annat att klara av att det helt enkelt inte blir så mycket tid över till sömn. Gränserna mellan medvetna

⁵² Resultatet för pappor har god signifikans. För mammor är resultatet mellan arbetstidskategorierna inte signifikant, däremot har sambandet mellan fysisk aktivitet och förvärvsarbetstid som helhet signifikans även för Mammor.

handlingar och oavsiktliga konsekvenser är inte heller absoluta utan i många fall kan det finnas inslag av båda.

En helt annan fråga är vad den förändrade tidsanvändningen får för konsekvenser. För lite sömn och fysisk aktivitet är väl kända riskfaktorer för en försämrad hälsa. Att analysera detta i förhållande till samhällsliga kostnader för sjukvård, sjukskrivning och produktionsbortfall ligger dock utanför ramen för denna studie.

Tidsmässig uppdelning av barnansvar

Det finns en annan förändring i privatlivet där jag på basis av regressionsresultaten ser en viss potential för minskad tidspress hos föräldrar - nämligen att tidsmässigt dela upp barnansvaret så att man får gott om egentid, exempelvis tid för att till exempel träffa vänner, motionera eller ägna sig åt fritidsintressen. Tanken om att föräldrarna (om det finns två) gör en tydligare tidsmässig uppdelning av barnansvaret innebär i praktiken att var och en av föräldrarna tar hand om barnen en större del av tiden. En rapport från SCB visar tecken på att detta blir vanligare (SCB 2004, sid 24). Där jämförde man tidsanvändningen 1991 och 2001 och fann att föräldrars tid med barnen hade minskat men förvånansvärt nog hade inte barnens tid med föräldrar minskat. SCB:s tolkning var att det hade blivit vanligare att barnen var tillsammans med en av föräldrarna åt gången. Det kan till exempel ta formen att föräldrarna delar upp dagen så att den ene tar hand om barnen på morgonen och den andre på eftermiddagen/kvällen. Denna tidsmässiga organisering underlättas om man har flexitid och används ofta för att båda ska kunna arbeta heltid utan att barnen ska ha längre dagar på förskola/fritids än vad föräldrarna önskar.

En tidsmässig uppdelning av barnansvaret skulle kunna drivas längre och det skulle kunna leda till minskad tidspress om det görs utan att tiden används till ökat förvärvsarbete. En grupp som kan sägas ha genomfört detta till fullo är de separerade föräldrar som har barnen boende hos sig varannan vecka. Regressionsanalysen visar att detta sänker tidspressen jämfört med att bo med partner och barn hela tiden. Både för gifta/samboende och separerade föräldrar som har barnen varannan vecka gäller att det finns två föräldrar som tar hand om barnen, men de separerade föräldrarna har en gjort en total tidsmässig uppdelning av barnansvaret. Min slutsats är att en tydligare tidsmässig uppdelning av barnansvaret bör kunna minska tidspressen även bland samboende/gifta föräldrar (förutsatt att det görs utan att förvärvsarbetstiden ökar).

Det finns många tänkbara varianter av hur detta skulle kunna utformas i praktiken. Ett konkret exempel vore att varje förälder är helt fri från ansvar för barn och hemarbete en hel vardag i veckan. Under dessa dagar skulle den ene föräldern sköta allt: morgonbestyr, lämnande på skola/förskola, hämtningar, matlagning, läggning, städning, etc. Detta skulle betyda att var och en av föräldrarna fick en dag som präglades av barntid (jobbet anpassas efter barnen i möjligaste mån), respektive en dag som helt och hållet kan ägnas åt arbete och egentid. Denna typ av förändringar kan dock kräva en förmåga att frångå traditionella könsrollsmönster, eftersom män tvingas att anpassa sitt arbetsliv efter barnens behov under en del av veckan – samtidigt som kvinnor delvis

tingas att släppa inflytande över hur barn och hem ska skötas om. Det som blir lidande med denna typ av tidsmässig organisering av vardagen är tid då hela familjen är tillsammans. En sådan här ordning skulle emellertid kunna bidra till ökad jämställdhet eftersom det skulle leda till en jämnare fördelning av barnansvar, hemarbete och egentid.

En tidsmässig uppdelning av barnansvaret kan ses som en voice-strategi i förhållande till föräldrarollen. Det innebär att man ifrågasätter det ideal som innebär att båda föräldrarna ska vara med sina barn så mycket som möjligt av den tid då de inte förvärvsarbetar. Det kan också innebära en förändring i förhållande till barnen. Om det vissa dagar bara finns en förälder hemma kan det innebära förändrade lägningsrutiner eller begränsningar i till exempel skjutsande till fritidsaktiviteter. En uppdelning av barnansvaret kan också vara en voice-strategi i förhållande till förvärvsarbetsrollen, speciellt för pappor. De dagar då man har barnansvaret behöver man begränsa arbetstiden genom att, om möjligt, arrangera för förkortad arbetsdag och att inte acceptera oplanerad övertid.

Tjänster framför ägande och varukonsumtion

I Riksförsäkringsverkets tidigare beskrivna undersökning uppgav cirka 15 procent av föräldrarna att bättre ekonomi skulle kunna öka deras balans i livet. Mina regressionsresultat pekar tvärtom på att bättre ekonomi leder till mer ägande och varukonsumtion och därigenom till högre tidspress. Min slutsats av regressionsanalysen är att om man i större utsträckning köper tjänster istället för att ägna sig åt ägande och varukonsumtion finns en potential för minskad tidspress. Detta ligger i linje med självhjälpsböckernas råd om att sätta gränser gentemot materiella önskemål.

Det finns fyra faktorer i regressionsanalysen som stödjer att ägande och varukonsumtion bidrar till tidspress. Att bo i hus är mer tidspressande än att bo i lägenhet och att ha ett pågående byggprojekt är också tidspressande. Detta gäller för båda könen men för de övriga två faktorerna finns tydliga könsskillnader. När det gäller faktorn övrigt ägande (bl a fritidshus/båt) är det enbart tidspressande för män. En högre hushållsinkomst har däremot främst ett signifikant samband med tidspress för kvinnor. Min tolkning av detta är att ägande och varukonsumtion är tidspressande för både män och kvinnor men att detta syns på olika sätt på grund av traditionella könsrollsmönster. Män blir tidspressade av att ha många ägodelar av typen fritidshus och båt eftersom det ofta är de som ansvarar för sådant. Kvinnors konsumtionsrelaterade tidspress syns istället genom faktorn hushållsinkomst som jag tolkar som ett resultat av det huvudansvar för vardagliga inköp som kvinnor har i många hushåll, till exempel av kläder, presenter och saker till hemmet.

Kopplingen till tidspress är att ägande och varukonsumtion ställer anspråk på vår tid. Ägande av till exempel hus och fordon tar tid i anspråk för skötsel, reparation och pappersarbete med försäkringar och räkningar. Utöver denna direkta tidsåtgång kan ägandet också vara betungande om det finns saker som behöver fixas, men som man inte orkat ta tag i. Men det är inte bara ägande av stora saker som tar tid utan även annan varukonsumtion. Att köpa kläder till sig själv och barnen liksom att ordna presenter till släkt och barnens kompisar är

exempel på varukonsumtion som tar mycket tid i anspråk. Det kan också ge tidspress att inte ha tid att använda det man äger. Det oanvända musikinstrumentet, friluftsutrustningen eller de olästa böckerna kan öka känslan av att tiden inte räcker till.

Eftersom ägande och varukonsumtion bidrar till tidspress bör en minskning av detsamma sänka tidspressen. Detta leder till mindre utgifter vilket ökar möjligheterna att förkorta sin arbetstid. Härigenom kan en dubbel tidspresslindring uppnås. Men de minskade utgifterna för ägande och varukonsumtion kan också användas till sparande, gåvor eller till tjänstekonsumtion. Jag väljer här att resonera om effekter av om man väljer tjänstekonsumtion framför ägande och varukonsumtion. Motivet för detta är att vissa typer av tjänster i vissa fall kan minska tidspressen. Huvudpoängen är dock att mindre ägande och varukonsumtion minskar tidspressen.

Man kan förstås invända att tjänstekonsumtion också tar tid, till exempel att gå på bio eller äta på restaurang. Jag antar dock att detta i normalfallet inte bidrar till tidspress eftersom det görs som ett relativt fritt val och att det har tydligt överblickbara tidsmässiga konsekvenser. Man går helt enkelt inte på restaurang om man inte känner att man har tid till det just den dagen. Här finns en stor skillnad mot ägande som har både långsiktiga och svåröverblickbara tidsmässiga konsekvenser. Denna tidsanvändning äger rum i framtiden och det är svårt att uppskatta hur mycket tid ägandet kommer att ta i anspråk. Medan tjänster är något högst tillfälligt innebär införskaffande av något att man blir ägare till det för en längre tid. Ägande omfattar en rad dimensioner som inte finns för tjänster: inköp, underhåll, reparation, förvaring, försäkring och till sist avyttring. Ett av mina regressionsresultat stödjer tanken att tjänstekonsumtion inte bidrar till tidspress; det faktum att en hög nivå av kultur- och föreningsaktivitet inte skapar tidspress.

Jag ser två olika typer av tillämpningar av förändringen att välja tjänster framför ägande och varukonsumtion. En typ är när man byter ägande mot köp av motsvarande tjänst. Att bo i lägenhet kan ses som en tjänst i jämförelse med att bo i eget hus där man behöver sköta om mycket själv. Om man bor i hus kan en flytt till lägenhet vara en förändring som ger en förväntat lägre nivå av tidspress. Andra möjligheter är att hyra till exempel fritidshus, bil, båt, husvagn eller fritidsutrustning istället för att äga själv.

Den andra typen är när man väljer att lägga pengar på en viss typ av tjänster, vilket minskar utrymmet för helt andra typer av ägande och varukonsumtion, till exempel teaterbiljetter och restaurangbesök istället för hemelektronik och kläder. En möjlighet att minska tidspressen är också att undvika egna byggprojekt genom att anlita hantverkare eller att låta bli att förändra bostaden.

Att välja tjänster framför ägande och varukonsumtion kan vara en exitstrategi i förhållande till äganderollen om man till exempel säljer hus eller båt. Men det kan också handla om en voice-strategi genom att ifrågasätta en del ideal som är förknippade med en viss ägarroll, exempelvis ideal om att själv reparera huset istället för att anlita hantverkare.

Begränsningar för samhällspåverkan

Efter föräldraledigheten kämpar många med att kombinera föräldraskap med det moderna livets krav. Detta resulterar ofta i rollkonflikter och tidspress. Om samhället inte underlättar för föräldrarna kommer de att fortsätta att ha en mycket hög nivå av tidspress och det finns en uppenbar risk att föräldrar skär ner på tid med barnen och på tid som är viktig för hälsan som sömn och fysisk aktivitet trots att detta kan vara dysfunktionellt både individuellt och samhälleligt.

En del ser tidspress som ett privat problem som individerna själva får lösa. En annan uppfattning är att det är motbjudande när samhället försöker att påverka områden som uppfattas som privata (jmf diskussionen om individualiserad föräldraförsäkring). Även om man ser föräldrars tidspress som ett problem som har samhällelig relevans finns det stora begränsningar för till exempel politiker vad gäller möjligheterna att åstadkomma förändringar – inflytandet när det gäller ovan nämnda privatlivsinriktade förändringar är inte speciellt stort.

Hur människor lever sina privatliv är dock långt ifrån statiskt. Den ständiga rörelse som sker hänger samman med kulturella förändringar som ger nya attityder och normer. Det finns många aktörer som har en medveten eller omedveten inverkan på denna förändring. Media spelar en central roll bland annat genom vilka fenomen som fokuseras. Det finns också en trend mot ökade inslag av självhjälpsråd både i tidningar och TV. I den mån media fokuserar på privatlivsinriktade förändringar för minskad tidspress kan det medföra förändringar för många föräldrar.

Förändringar i arbetslivet för minskad tidspress

Mina analyser tyder på att det finns en större potential för att minska tidspress genom förändringar i arbetslivet än i privatlivet. Arbetsgivare, politiker, etc har också mycket större möjligheter att bidra till förbättringar när det gäller arbetslivets villkor än privatlivets.

Självhjälplitteraturen ger råden att sätta gränser på jobbet och även gentemot sina egna ambitioner om yrkesmässig framgång (Larsson & Sanne 2005). Att individuellt genomföra denna typ av förändringar kallas i USA för *downshifting*. I Sverige används ibland uttrycket att *växla ner*. En amerikansk studie visade att 19 procent hade växlat ner i bemärkelsen att de under de senaste fem åren frivilligt hade genomfört en långsiktig förändring som hade minskat inkomsterna (Schor 1998, siffran avser inte bara föräldrar).

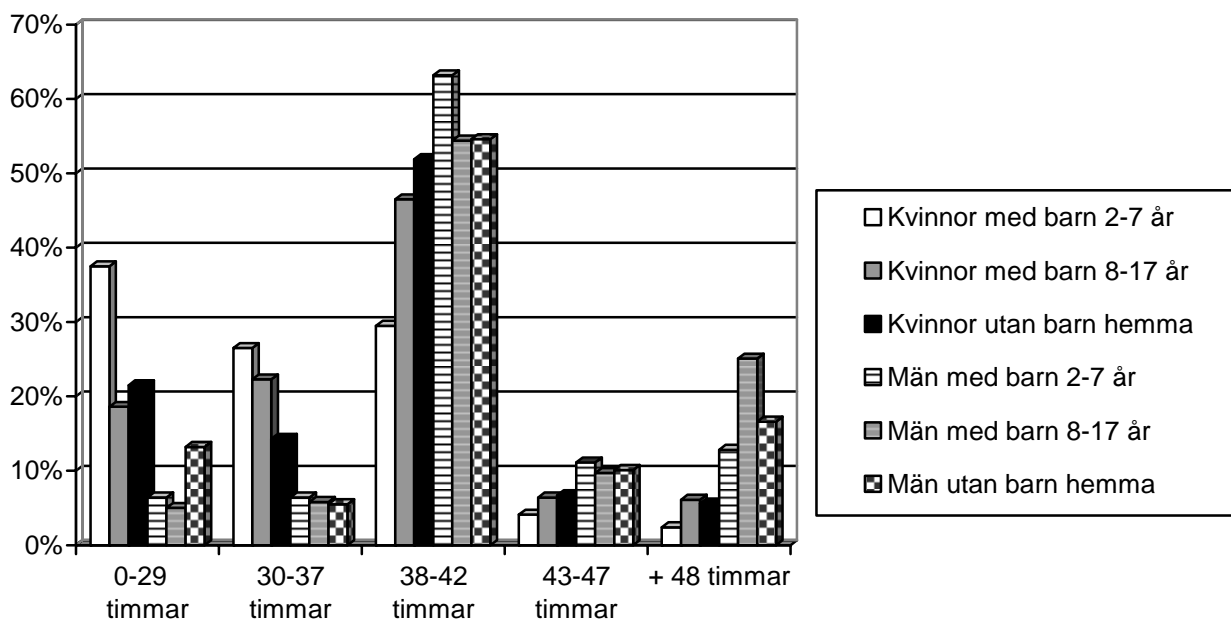
En av de strategier som Tyrkkö (1999) nämner är att byta till ett arbete som gör det lättare att kombinera arbete och familj. Men att byta arbete är naturligtvis en mycket radikal förändring för att minska tidspressen. Mina analyser ger dock ett bra stöd för att det verkligen kan minska tidspressen. Den visar att det kan ge lägre tidspress om man byter till ett arbete som ger kortare pendlingstid⁵³. Att sluta ett chefsjobb eller annat högkvalificerat arbete skulle rent teoretiskt minska tidspressen men det är sannolikt ett alltför radikalt steg för de flesta. Dessa

⁵³ Andra mindre radikala sätt att minska pendlingstiden som kan fungera för en del är att arbeta hemifrån vissa dagar, att arbeta färre men längre arbetsdagar, att välja snabbare transportmedel eller att förlägga arbetstid till den tid då man åker kollektivt.

resultat kan istället ses som ett argument för att skapa rimligare villkor för chefsjobb och högkvalificerade yrken. Detta skulle inte bara kunna minska tidspressen utan troligtvis även öka andelen kvinnor i dessa typer av arbeten, eftersom man kan misstänka att kvinnor i högre utsträckning än män undviker dessa arbeten på grund av risk för ökad tidspress som riskerar att gå ut över barnen. Detta kan vid sidan av diskriminering, etc. vara ett skäl till det så kallade glastaket som innebär att kvinnor i Sverige sällan har höga positioner.

Tyrkkö (1999) lyfter också fram förkortad arbetstid och att avstå från övertidsarbete/tjänsteresor som möjliga anpassningar av arbetslivet i syfte att bättre kunna kombinera arbete och familj. Dessa strategier, och även många av självhjälpsböckernas råd, handlar i slutändan om att förvärvsarbeta färre timmar. Min regressionsanalys visar att detta är ett mycket effektivt sätt att minska tidspressen – med färre arbetstimmar sjunker den förväntade nivån för tidspress avsevärt. Ofta ses deltidsarbete som ett problem i vårt samhälle men ur ett tidspressperspektiv är det dock snarare föräldrars heltidsarbete och övertidsarbete som är problemet.

Som en utgångspunkt för mina resonemang om kortare arbetstid redovisar jag i figur 5 på nästa sida hur många timmar föräldrar uppger att de vanligen förvärvsarbetar per vecka. Figuren visar förvärvsarbetstiden för föräldrar med yngre respektive äldre barn, samt för personer utan hemmavarande barn. För att få mer jämförbara siffror mellan dem med respektive utan barn är urvalet här personer i åldern 25 till och med 55 år.

Antal individer i tabellen är 2383 (den grupp med minst antal individer är män med barn 2-7 år, här återfinns 234 personer). Uppgifterna är individernas svar på frågan "Hur många timmar förvärvsarbetar du vanligen per vecka?"

Figur 5. Genomsnittlig veckoarbetstid för personer i åldern 25 till 55 år. Procent.

De traditionella könsrollsmönstren syns tydligt - män tenderar att ha lång och kvinnor kort förvärvsarbetstid. Det är ungefär dubbelt så vanligt att pappor

arbetar 43-47 timmar som att mammor gör det. Andelen som arbetar 48 timmar eller mer är cirka fem gånger högre bland pappor än bland mammor. Förvärvsarbete på 48 timmar eller mer plus pendlings- och måltider innebär ofta att småbarnsföräldrar är borta från hemmet nästan hela barnens vakna tid. Detta kan beskrivas som en temporär *exit*, det vill säga att man lämnar en aktiv föräldraroll under arbetsveckan.

Den grupp där så lång arbetstid är vanligast är pappor med barn i åldern 8-17 år. I denna grupp arbetar var fjärde man 48 timmar eller mer. Detta är betydligt fler än bland män utan hemmavarande barn. Vad kan detta bero på? En möjlig förklaring är att de materiella behoven och anspråken bland äldre barn och deras föräldrar är så omfattande att det leder till att pappor låter rollen som familjeförsörjare ta allt större plats i deras liv.

Av småbarnsmammorna är det hela 38 procent som inte arbetar alls eller under 30 timmar. Siffran är så pass hög trots att den inte omfattar dem som är föräldralediga med barn under två år⁵⁴. Siffrorna ovan visar att en mycket stor andel av mammorna har anpassat sin arbetstid efter familjens behov. Andelen småbarnsmammor som arbetar 0-29 timmar och 30-37 timmar blir så hög som 64 procent. Motsvarande för kvinnor utan barn är 36 procent. Detta kan tolkas som att ungefär 28 procent av småbarnsmammorna har förkortat sin arbetstid till mindre än heltid som en följd av att de har barn (64 % minus 36 %). För pappor går det över huvud taget inte att spåra någon sådan anpassning av arbetstiden.

Att arbeta 0-29 timmar kan ses som en form av *exit*-strategi i förhållande till förvärvsarbetsrollen. I vissa fall lämnar föräldrar förvärvsarbetsrollen helt och hållet under småbarnsåren, i andra fall söker de ett annat arbete som möjliggör en mycket kort förvärvsarbets- och arbetstid. Ofta innebär detta ett mindre kvalificerat arbete än vad personen annars skulle kunna få. En så pass kraftig nedprioritering av arbetslivet minskar bland annat möjligheterna till ekonomisk självständighet och till en trygg position på arbetsmarknaden. En så kraftig reduktion av arbetstiden riskerar också att cementera traditionella könsrollsmönster vilket inte är förenligt med min avsikt som är att diskutera förändringar som kan minska tidspressen utan att försämra jämställdheten. Jag resonerar nedan istället om två andra varianter av kortare arbetstid: minskad övertid respektive en något förkortad veckoarbetstid på 30-37 timmar istället för 40 timmar.

Minskad övertid

Mina analyser visar att föräldrar som arbetar 38 till 42 timmar i genomsnitt upplever en lägre nivå av tidspress jämfört med de föräldrar som arbetar 43-47 timmar och en ännu lägre nivå jämfört med dem som arbetar 48 timmar eller mer. Den visar också att kvinnors tidspress minskar om deras partners inte arbetar övertid. Därför tycks minskad övertid vara ett effektivt sätt att minska tidspressen.

⁵⁴ Motivet för att utelämna föräldrar med barn under två år är att de i stor utsträckning är föräldralediga. Mitt fokus i den här studien är istället föräldrars tidsmässiga situation efter föräldraledigheten.

Är det också en strategi som tillämpas av föräldrar idag? Figur 5 ovan kan tolkas som att just småbarnsföräldrar ofta lyckas att undvika arbetsveckor på 48 timmar eller mer. Det är bara hälften så många småbarnsföräldrar som har så långa arbetsveckor jämfört med föräldrar till äldre barn. När det gäller arbetsveckor på 43-47 timmar går det dock inte att utläsa någon motsvarande skillnad. Att arbeta 43 – 47 timmar är lika vanligt bland föräldrar som bland personer utan barn.

Nästa fråga är hur stort intresset för att minska övertiden är hos föräldrar. För att analysera detta använder jag mig av en fråga i SCB:s material som handlar om arbetstidsönskemål. Efter en fråga om den vanliga veckoarbetstiden ställdes frågan: ”Din vanliga arbetstid om XX timmar, är det den arbetstid som passar dig bäst eller skulle kortare eller längre arbetstid passa bättre? Vi tänker oss då att lönen minskar eller ökar i motsvarande mån.” Bland föräldrar med en veckoarbetstid på 43 – 47 timmar uppger 37 procent att en kortare arbetstid skulle passa dem bättre. Bland dem som arbetar 48 timmar eller mer är det 48 procent som vill förkorta sin arbetstid.

Att minska övertiden är en voice-strategi eftersom den ofta innebär att man behöver säga nej till förväntningar som medför att man ska ta extra arbetspass, jobba över på kvällen, ta med arbete hem över helgen eller åka på tjänsteresor. För en del typer av arbeten kan voice-strategin också innebära att man behöver ta upp en diskussion om de höga prestationsförväntningar som kan ligga bakom behovet av övertid. För vissa är kanske en ambition om minskad övertid inte svår att förverkliga men för andra kan voice-strategin kräva ett högljutt tonläge och hot om exit.

Att långa arbetsveckor är mindre vanligt för föräldrar till små barn jämfört med föräldrar till äldre barn visar att det finns ett visst individuellt handlingsutrymme för att minska övertiden. Resultaten visar dock att ambitionen om minskad övertid är svår att förverkliga. Nästan hälften av de föräldrar som arbetar 48 timmar eller mer har en önskan om att förkorta sin arbetstid men de har inte lyckats med detta. Det finns alltså starka strukturer som begränsar individens handlingsutrymme.

På en del arbetsplatser finns arbetsvillkor som innebär tidspress och övertid för nästan alla anställda. Det kan handla om för hög arbetsbelastning och en arbetsplatskultur där 50-timmarsveckor är normen. Dessa strukturer är knappast lätta att påverka men de är ändå inte oföränderliga. Anställda kan till exempel agera informellt genom att samtala om problemen och om hur man skulle kunna agera gemensamt för att förbättra situationen. Det kan handla om att hjälpas åt att prioritera bort arbetsuppgifter och om att förändra en arbetsplatskultur där övertid ses som ett tecken på engagemang för arbetet. Självklart spelar chefernas agerande en avgörande roll i de här frågorna. Det är inte bara de som organiserar arbetet och därigenom definierar arbetsbelastningen utan deras eget agerande är också normgivande. Om de inte förväntar sig att de anställda ska arbeta övertid och om de själva begränsar sitt eget övertidsarbete kan förändringar uppnås.

Hur påverkar minskad övertid jämställdheten? Eftersom det är mycket vanligare att pappor arbetar övertid skulle en generell minskning av övertiden främst påverka pappor. Utan övertid kan pappor ta ett större ansvar för hem och barn

vilket också ger mammor ökade möjligheter till både förvärvsarbete och egentid. En personalpolicy som syftar till att minska övertiden kan alltså ses som en jämställdhetsåtgärd.

Något förkortad veckoarbetstid

Mina analyser visar att förvärvsarbete på 30-37 timmar per vecka medför en markant lägre nivå av tidspress jämfört med arbetsveckor på 38-42 timmar. En sådan ”något förkortad veckoarbetstid” – här definierad som 30-37 timmar - framstår som ett effektivt sätt att minska tidspressen.

Effekten av detta är ungefär dubbelt så stark för män som för kvinnor. Detta beror sannolikt på att mammor som arbetar 30-37 timmar tar ett större ansvar för hem och barn än vad pappor med samma arbetstid gör; de traditionella könsrollsmönstren åter alltså upp en del av tidspresslindringen. Att enbart mamman skaffar sig en något förkortad arbetstid har alltså vissa risker. Detta gäller dock inte för pappor och sannolikt inte heller om båda föräldrarna går ner i arbetstid.

En del av dem som arbetar 30-37 timmar utnyttjar den lag som ger alla föräldrar med barn under åtta år rätt att sänka arbetstiden ner till 75 procent, medan andra har deltidstjänster. För att utröna hur vanligt det är att frivilligt välja denna arbetstid behöver jag utesluta dem som skulle vilja arbeta mer, dvs vad man brukar kalla ofrivillig deltid. Tabellen nedan visar hur många som arbetar 30-37 timmar och hur många som är nöjda med arbetstiden eller som skulle vilja arbeta ännu mindre (med hänsyn tagen till att lönen då minskar ytterligare).

Tabell 10. Faktisk arbetstid och arbetstidsönskemål för arbetstid på 30-37 timmar. Procent. Antal svarande inom parentes.

		Andel som arbetar 30-37 timmar	Andel av dem som arbetar 30- 37 timmar som är nöjda med det eller som vill arbeta mindre
Totalt	Med barn 2-17 år	17,3	90,8 (238 st)
Mödrar	Med barn 2-7 år	26,5	96,7 (90 st)
	Med barn 8-17 år	22,3	84,3 (108 st)
Fäder	Med barn 2-7 år	6,4	100 (15 st)
	Med barn 8-17 år	5,8	100 (15 st)

Det är bara cirka sex procent av alla pappor som arbetar 30-37 timmar vilket kan förklaras av att män traditionellt inte anpassar sin arbetstid efter familjens behov. Alla dessa gör detta frivilligt - inte en enda har uppgett att de skulle vilja arbeta längre. Av alla kvinnor med barn i åldern 2-7 år arbetar 26,5 procent mellan 30 och 37 timmar. Nästan alla dessa mammor är nöjda med arbetstiden eller vill arbeta ännu mindre. Om man drar bort den lilla andel som skulle vilja arbeta mer (dvs ofrivillig deltid) blir resultatet att 25 procent av alla småbarnsmammor frivilligt förvärvsarbetar 30-37 timmar - motsvarande siffra för kvinnor med lite äldre barn är 18 procent⁵⁵.

⁵⁵ Att påstå att detta är frivilligt kan dock problematiseras. Människors svar på frågor om arbetstidsönskemål skall inte ses som helt fria utan istället som uppfattningar som delvis är

Även bland heltidsarbetande föräldrar är intresset för en något förkortad arbetsvecka stort. Tabell 11 visar hur stor andel av föräldrarna med en arbetstid på 38 till 42 timmar som har uppgett att en kortare arbetstid, med motsvarande lönesänkning, skulle passa dem bättre.

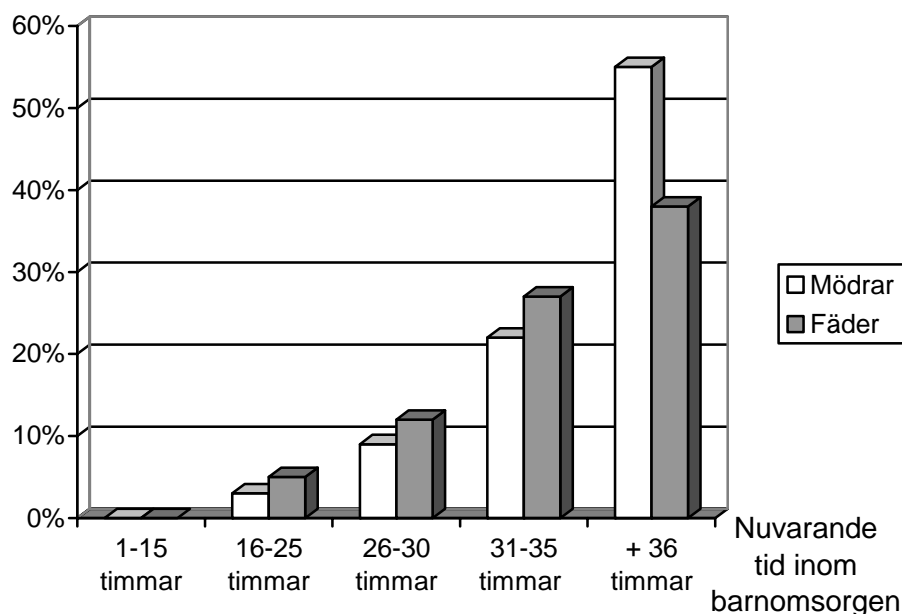
Tabell 11. Önskemål om kortare arbetstid, med hänsyn tagen till lönesänkning, bland föräldrar som arbetar 38 - 42 timmar Procent.

		Andel av dem som arbetar 38-42 timmar som vill för- korta sin arbetstid	Antal personer som svarat på frågan
Totalt	Med barn 2-17 år	24	515
Mödrar	Med barn 2-7 år	40	88
	Med barn 8-17 år	24	208
Fäder	Med barn 2-7 år	15	101
	Med barn 8-17 år	21	118

24 procent av alla föräldrar som arbetar 38-42 timmar skulle vilja förkorta sin arbetstid trots att lönen då skulle sänkas (samma siffra gäller faktiskt för alla personer mellan 20 och 64 år). Den högsta siffran, 40 procent, gäller för heltidsarbetande småbarnsmammor. 64 procent av småbarnsmammorna arbetar dessutom redan under 38 timmar i veckan (se figur 5, sid 67). Siffrorna innebär sammantaget att ungefär tre av fyra småbarnsmammor antingen redan arbetar mindre än heltid eller skulle vilja göra det.

En delförklaring till att så många vill ha förkortad arbetstid är sannolikt önskemålet att barnen inte ska vara på förskolan alltför länge. Riksförsäkringsverket har undersökt föräldrars önskemål om hur länge barnen ska vara på förskolan.

influerade av livssituationen och av samhällsstrukturer som till exempel normer. En del av dessa kvinnor kanske uppger att de inte vill arbeta mer eftersom de lever i en ojämslidd relation där de tar lejonparten av ansvaret för hem och barn. Detta bör beaktas när man tolkar ovanstående siffror.

Källa: RVF:s undersökning Tid och Pengar (RFV 2003)

Figur 6. Andel som skulle vilja att barnen hade kortare tid i barnomsorgen. Procent.

55 procent av de mammor vars barn är på förskolan 36 timmar i veckan eller mer skulle vilja att barnen var där färre timmar (38 % av papporna). De flesta mammor vill alltså att barnen ska vara på dagis max 35 timmar i veckan. Arbetsveckor på runt 40 timmar betyder ofta att man är hemifrån cirka 50 timmar när man medräknar pendlings- och måltider. Trots eventuellt stöd från mor- och farföräldrar och trots att en del föräldrar har möjlighet att saxa så att den ene lämnar lite senare och den andre hämtar lite tidigare, kan det vara svårt att förverkliga önskemålet om max 35-timmarsveckor för barnen på förskolan. För ensamstående och för de föräldrar som inte har flexitid är möjligheterna ännu sämre. Om barnen ska vara maximalt 35 timmar på förskolan behöver ofta en förälder arbeta 30-timmarsveckor eftersom ytterligare några timmar går åt till pendling och måltider. Ett alternativ är att båda föräldrarna arbetar cirka 35 timmar.

En förkortad arbetsvecka kan ses som en voice-strategi eftersom det handlar om att driva igenom förändringar i sin förvärvsarbetsroll. Heltidsanställda föräldrar med barn under åtta år och en kan utnyttja sin lagliga rätt att arbeta mindre. Men det kräver att man gör upp med både andras och egna förväntningar om att arbeta lika mycket som de flesta andra även under småbarnsåren. Den lägre lönen som följer kan också innebära att man behöver förändra sina konsumtionsvanor. För föräldrar med äldre barn och för personer utan fasta anställningar kan en förkortad arbetsvecka vara svårare att förverkliga. I vissa fall kan det kräva att man försöker att få ett annat jobb som möjliggör en kortare arbetsvecka. Om man byter arbete kan man tala om en exit-strategi.

Vad skulle det innebära för jämställdheten om fler föräldrar skulle välja en något förkortad veckoarbetstid? Idag är det främst mammor som gör så. Om detta skulle bli ännu vanligare skulle det ge än mer ojämställda könsrollsmönster.

Om däremot både mamman och pappan, eller enbart pappan, sänker sin arbetstid kan det leda till mer jämställda könsroller. Att arbeta mindre än heltid är dock knappast förenligt med den traditionella mansrollen som den huvudsaklige familjeförsörjaren. Förkortad arbetsvecka är troligtvis inte heller socialt accepterat på många mansdominerade arbetsplatser. Sociologiprofessorerna Göran Ahrne och Christine Roman skriver i Kvinnomaktutredningen ”Att män heltidsarbetar hör till de mer beständiga normerna i Sverige under efterkrigstiden” (Ahrne & Roman 1997, sid 25). För att fler pappor ska kunna minska sin arbetstid krävs därför samhällsförändringar.

Samhällsförändringar för ett mer familjevänligt arbetsliv

Att individuellt göra förändringar för att minska tidspressen handlar mer om att försöka kringgå arbetslivets normer än att förändra dem. Individer som lyckas kan dock fungera som förebilder för föräldrar som vill förkorta sin arbetstid och därigenom i viss mån förändra normerna. På samma sätt som att den förste mannen på en arbetsplats som tar en lång föräldraledighet gör det lättare för andra att följa efter så underlättar det för andra när en man skaffar sig en förkortad arbetsvecka.

Förbättringar för stora grupper möjliggörs dock främst av ett medvetet agerande hos arbetsgivare, fackföreningar och politiker. Jag koncentrerar mig här på att resonera om samhällsförändringar som skulle kunna öka människors frihet att under småbarnsfasen anpassa arbetstidens längd. Att det är så många som 40 procent av de heltidsarbetande småbarnsmammorna och 15 procent av småbarnspapporna (se tabell 11, sid 71) som inte lyckas att förkorta sin arbetsvecka trots att de vill och att de accepterar lönesänkningen visar att det finns starkt begränsande strukturer. Den del av familjepolitiken som ger småbarnsföräldrar rätt att förkorta sin arbetstid är uppenbarligen inte ett tillräckligt stöd för att förverkliga arbetstidsönskemålen hos den här gruppen. Detta innebär att det krävs samhällsförändringar om föräldrars möjligheter att själva välja arbetstidens längd ska förbättras. När det gäller arbetslivsinriktade förändringar finns det, jämfört med förändringar i privatlivet, större möjligheter för samhället att underlätta för detta.

En möjlighet är naturligtvis förändringar som gäller alla och inte bara de som har barn, det vill säga en allmän arbetstidsförkortning. Fördelen är bland annat att föräldrars beteende då inte behöver vara annorlunda än hos de på arbetsplatsen som inte har barn. Om man skapar speciella villkor för föräldrar riskerar man att de diskrimineras på arbetsmarknaden. Alternativet med speciella villkor för föräldrar kan ha fördelen att det kan vara lättare att förverkliga på kort sikt. De samhällsekonomiska konsekvenserna av en arbetstidsförkortning enbart för småbarnsföräldrar är till exempel mycket mindre än en arbetstidsförkortning för alla. Jag väljer här att utveckla några tankar om hur speciella villkor för föräldrar skulle kunna se ut.

Speciella villkor för föräldrar kan kallas för ett *föräldraspår* på arbetsmarknaden; ett sätt att delta i arbetslivet som förbättrar möjligheterna att kombinera arbete och familj. Tanken om ett föräldraspår är inspirerad av det som har kallats för ett *mommy-track* på arbetsmarknaden (Hill et al. 2004). Mitt

intryck är att det finns ett mammaspår i kvinnodominerade yrken som bland annat innebär att förkortad arbetsvecka är accepterat. Om detta skulle utvidgas till ett föräldraspår på hela arbetsmarknaden skulle möjligheterna att undvika tidspress öka betydligt för föräldrar. Ett föräldraspår inom även mansdominerade och könsblandade yrken skulle underlätta för dem som vill prioritera arbetet lite lägre under småbarnsåren.

Psykologiprofessorn Philip Hwang har undersökt svenska företags attityder till att underlätta för män att kombinera arbete och familjeliv. Endast 6 av 200 företag var uttalat positiva till att män tar ett aktivt ansvar för hem och barn. Två tredjedelar av företagen var antingen neutrala eller enbart positiva om det gagnade företaget. Dessa företag menade att familjelivet inte borde inkräkta på arbetet. För en anställd som var extra viktig för företaget kunde de dock tänka sig ovanliga lösningar som en lång pappaledighet och förkortad veckoarbetstid. Nästan en tredjedel av företagen utövade passivt motstånd. Om män i dessa företag prioriterar familjen så att det påverkar arbetet kan det få konsekvenser för vilka arbetsuppgifter man tilldelas och för karriärutvecklingen. De flesta män motarbetas dock inte i sin ambition att kombinera familj och arbete, men de uppmuntras inte heller till det. Hwang påpekar att kanske är det så att både pappor och mammor skyller på mannens arbetsplats för att de inte själva har lyckats uppnå en jämnare fördelning av förvärvs- och hemarbete (Hwang 2003).

Mot bakgrund av Hwangs studie är det uppenbart att ett föräldraspår på arbetsmarknaden kräver stora förändringar både vad gäller attityder och handlande. Det behövs en acceptans för att föräldrar har ett ansvar för sina barn och därför inte alltid kan eller vill agera på samma sätt som anställda utan barn. Här finns ett stort utrymme för organisationer som vill driva en familjevänlig personalpolitik. Ett konkret arbets sätt kan vara att aktivt erbjuda föräldrar förkortad arbetsvecka (med sänkt lön) och att se till att arbetsuppgifterna begränsas i motsvarande mån⁵⁶. Här finns också en uppgift för fackligt arbete. TCO driver sedan några år projektet "livspusslet" för att förändra arbetslivet i mer familjevänlig riktning (www.tco.se). Inom ramen för ett sådant arbete skulle fackföreningar kunna engagera sig för ett föräldraspår på arbetsmarknaden både genom opinionsbildning och lokalt fackligt arbete.

Den uppenbara vägen till planerade samhällsförändringar är naturligtvis politiken. En möjlighet är att förbättra villkoren för småbarnsföräldrar som vill utnyttja sin lagliga rätt att reducera sin arbetsvecka. Jag tror att en viss ekonomisk kompensation för lönebortfallet skulle innebära en stor förändring. Det skulle kunna handla om en viss kompensation för föräldrar till barn i förskoleåldern som sänker sin arbetstid med exempelvis 5 timmar per vecka. Med någon form av jämställdhetsbonus skulle teoretiskt en jämställdhetseffekt som liknar den som

⁵⁶ Det finns också många andra möjliga åtgärder för organisationer som vill ha en familjevänlig personalpolicy. Arbetsgivare skulle till exempel kunna erbjuda möjligheten till förkortad veckoarbetstid även till föräldrar vars barn är äldre barn än sju år och de skulle kunna erbjuda möjligheten att gå ner mer i tid, t ex till 60 procent. På samma sätt som många organisationer idag ger anställda viss kompensation av inkomstbortfallet under föräldraledigheten skulle arbetsgivare kunna erbjuda viss kompensation för till de småbarnsföräldrar som förkortar sin arbetstid.

pappamånaderna ger kunna uppnås⁵⁷. Detta skulle underlätta för dem som upplever att de annars inte har råd men det skulle framförallt ge en kraftfull signal om att detta är ett socialt accepterat beteende.

Det finns också ett relativt stort opinionsmässigt stöd för förslaget att båda föräldrarna förkortar arbetstiden för att få vardagen att fungera bättre. I en opinionsundersökning beställd av TCO ställdes frågan om vilken metod som är bäst för att föräldrars så kallade livspussel skall gå ihop. 30 procent tyckte att det var att båda föräldrarna skulle gå ner i arbetstid, medan bara 13 procent menade att en av föräldrarna skulle göra det. 29 procent ansåg att en generell arbetstidsförkortning var det bästa. Olika former av arbetstidsförkortning var sammantaget den överlägset mest populära metoden (flera svarsalternativ var möjliga samtidigt). 22 procent tyckte att subvention av hushållstjänster var den bästa metoden (TCO 2005). Det finns också ett visst stöd för att särbehandla småbarnsföräldrar när det gäller arbetstidens längd. En enkätundersökning hos medlemmarna i fackförbundet Kommunal visade att 43 procent tyckte att vissa grupper skulle prioriteras vid en arbetstidsförkortning – och småbarnsföräldrar var den grupp som flest tyckte skulle prioriteras (Kommunal 2006).

2001 förstärktes småbarnsföräldrars inflytande över hur arbetstiden ska förläggas när arbetstiden förkortas⁵⁸. Man kan också tänka sig ytterligare lagförändringar för att underlätta för föräldrar i arbetslivet. Rätten till förkortad arbetstid skulle kunna gälla direkt vid en nyanställning och inte först efter sex månader som idag. Det skulle också vara angeläget att stärka rättigheterna för föräldrar med korttidsanställningar och även att motverka diskriminering av de föräldrar som förkortar sin arbetstid. Rätten till förkortad arbetsvecka skulle dessutom kunna omfatta även föräldrar till barn över sju år vilket skulle ge dem ökade möjligheter att stödja sina barn under skolåldern. 2005 kom en statlig offentlig utredning om att ge även personer utan barn rätt att gå ner i arbetstid (SOU 2005:106). Utredningen har dock inte resulterat i några förändringar.

Holland är intressant när det gäller förkortad arbetsvecka. Istället för fokus på pappamånaderna som i Sverige innefattar holländarnas moderna papparoll en mer långsiktig anpassning av arbetslivet. En studie i Amsterdam visar att andelen barn som växer upp med en deltidsarbetande pappa ökar. I Holland finns det ett relativt utbredd ideal om delat föräldraskap som innebär att båda föräldrarna arbetar 75 procent (Wetzels, kommande).

Den amerikanske sociologen Arlie Hochschild skriver i sin bok *Time bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work* (1997) om behovet av en ny

⁵⁷ I en artikel på DN Debatt 060821 föreslog jag tillsammans med 10 andra forskare en frivillig arbetstidsförkortning med 5 timmar per vecka för småbarnsföräldrar. Ersättningen om bara den ena föräldern utnyttjar detta föreslogs till 30 % av inkomstbortfallet. Förslaget omfattade också en jämställdhetsbonus som innebar att om båda föräldrarna (om det finns två) utnyttjade detta så skulle ersättningen vara hela 90 % till den förälder som tjänade mest. Artikeln kan laddas ner från www.familjeliv-utan-tidsbrist.nu

⁵⁸ Den nya lagen innebär att om arbetsgivaren och arbetstagaren inte kan komma överens om hur ledigheten ska tas ut vid förkortad arbetstid, skall arbetsgivaren förlägga ledigheten i enlighet med arbetstagarens önskemål, om en sådan förläggning inte medför påtaglig störning i arbetsgivarens verksamhet. (SFS 2001:143 och SFS 2001:144, prop. 2000/01:44 bet. 2000/01:SfU 10).

social rörelse, *a time movement*, som inte bara drivs av anställda och progressiva företag utan också fackföreningar, barnrättsaktivister och feminister⁵⁹. Hon uppmanar feminister att fokusera på villkoren i arbetslivet.

In the early stages of the women's movement many feminists, myself included, pushed for a restructuring of work life to allow for shorter-hour, flexible jobs and a restructuring of home life so that men would get in on the action. But over the years, this part of the women's movement seems to have surrendered the initiative to feminists more concerned with helping women break through the corporate glass ceiling into long-hour careers. A time movement would have to bring us all back to the question of how women can become men's equals in a more child-oriented and civic-minded society. (Hochschild 1997, sid 250)

Mitt intryck är att även den svenska kvinnorörelsen och genusdebatten har fokuserat mer på en ökad andel kvinnor i ledande befattningar och på heltidsarbete för alla än på mer familjevänliga villkor i arbetslivet. Ett exempel är att kvinnorörelsen har tonat ner det gamla kravet på 6-timmars arbetsdag för alla. Att arbeta för ett föräldraspår på hela arbetsmarknaden skulle innebära att på nytt inrikta sig på att förändra arbetslivets villkor, men nu på ett sätt som mer betonar individens frihet och som enbart är inriktat på föräldrar.

Det ligger också nära till hands att mansrörelsen tar sig an frågan om villkoren i arbetslivet, inte minst eftersom män är de stora förlorarna när det gäller att ha tid och nära relationer med sina barn. Mitt intryck är att man kan skönja en förändring av pappors förvärvsarbete. SCB fann en minskning av småbarnspappors genomsnittliga arbetstid mellan år 1991 och 2001 (SCB 2003, sid 26). Andelen män som arbetar deltid har också ökat under samma period (ibid., sid 21). Dessa tecken på minskande arbetstid hos pappor kan tillsammans med ett stadigt ökande uttag av pappaledighet ses som tecken på att mäns förvärvsarbetsroll är under förändring. Riksförsäkringsverkets undersökning visar också att pappor oftare än mammor önskar mer tid med barn och familj. RFV:s studie visade dessutom att drygt sex av tio pappor anser att minskad arbetstid eller mer flexibilitet skulle kunna förbättra deras upplevelse av balans i livet (RFV 2003). Kanske pågår en kulturell förändring som ger en öppnare förvärvsarbetsroll för pappor med mindre tidspress och mer tid med barnen även efter pappaledighetens slut?

Dessa reflektioner ligger i linje med Kerry Dalys påpekande om att de två idealen om ökad jämställdhet och ökad kontroll över tiden har en möjlighet att stödja varandra. När människor ifrågasätter det för-givet-tagna kommer inte bara den könsbaserade ordningen i dagen utan också de villkor som ligger till grund för en tidspressande arbetssituation (Daly 1996).

Min slutsats är att det finns en stor potential för minskad tidspress bland föräldrar både genom individuella och samhälleliga förändringar - och att dessa förändringar samtidigt skulle kunna förbättra jämställdheten mellan könen.

⁵⁹ Det finns organisationer i USA som kan beskrivas som en del av en tidsrörelse: *Take Back Your Time* (www.timeday.org) och *New American Dream* (www.newdream.org).

Referenser

- Adam, B. (2004). *Time*. Cambridge, Polity Press.
- Ahrne, G. & C. Roman (1997). *Hemmet, barn och makten. Förhandlingar om arbete och pengar familjen. SOU 1997:139*. Stockholm.
- Albertsen, K., T. Søndergaard Kristensen, et al. (2007). "Lange og skæve arbejdstider - Kan øget indflydelse på arbejdstidens placering forbedre arbejds-privatlivsbalancen?" *Tidsskrift for Arbejdsliv* 9(1): 61-80.
- Allvin, M. (2006). *Gränslöst arbete: socialpsykologiska perspektiv på det nya arbetslivet*. Malmö, Liber.
- Andrews, C. (1997). *Circle of Simplicity*. New York, HarperCollins Publishers.
- Asplund, J. (1983). *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm, Liber Förlag.
- Barnett, R. & G. Baruch (1985). "Women's Involvement in Multiple Roles and Psychological Distress." *Journal of Personality and Social Psychology* 48(1): 135-145.
- Bengtsson, A. (1999). *Ett liv utan stress - både i arbetet och privat*. Frufällan, Förlaget www.anki.net.
- Bonke, J. & F. Gerstoft (2005). *Stress, Time Use and Gender*, The Danish National Institute of Social Research.
- Broberg, A., P. Granqvist, et al. (2006). *Anknytningsteori. Betydelsen av nära relationer*. Stockholm, Natur och Kultur.
- Burenstam Linder, S. (1972). *Den rastlösa välfärdsmänniskan*. Stockholm, Wahlström och Widstrand.
- Bäck-Wiklund, M. & B. Bergsten (1997). *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm, Natur och kultur.
- Coverman, S. (1989). "Role Overload, Role Conflict, and Stress: Addressing Consequences of Multiple Role Demands." *Social Forces* 67(4): 965-982.
- Daly, K. J. (1996). *Families & Time. Keeping Pace in a Hurried Culture*. Thousand Oaks, Sage.
- de Vaus, D. (2002). *Surveys in social research*. London, Routledge.
- Djurfeldt, G., R. Larsson, et al. (2003). *Statistisk verktygslåda - samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder*. Lund, Studentlitteratur.
- Drake, J. D. (2001). *En lägre växel. Råd om du vill arbeta mindre och njuta mer*. Stockholm, Svenska Förlaget liv och ledarskap.
- Ellegård, K. & E. Wihlborg, Eds. (2001). *Fånga vardagen. Ett tvärvetenskapligt perspektiv*. Lund, Studentlitteratur.
- Hamermesh, D. S. & J. Lee (2007). "Stressed Out on Four Continents. Time Crunch or Yuppie Kvetch?" *The review of Economics and Statistics* 89(2): 374-383.
- Hansson, M. (2004). *Det flexibla arbetets villkor - om självförvaltandets kompetens*. Stockholm, Arbetslivsinstitutet: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Hill, J., V. Mårtinson, et al. (2004). "New-Concept Part-Time employment as a Work-Family Adaptive Strategy for Women Professionals with small children." *Family relations* 53(3): 282-292.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty. Responses to Decline in Firm, Organizations and States*, Harvard University Press.
- Hochschild, A. R. (1997). *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York, Metropolitan Books.
- Hwang, P. (2003). "Få företag främjar män att ta pappaledigt". *Är arbetslivet familjevänligt?* B. Gustavsson. Stockholm, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap: 60-68.
- Härenstam, A. (2000). *Hur kan könsskillnader i arbets- och livsvillkor förstås?* Stockholm, Arbetslivsinstitutet.
- Kommunal (2006). *Hela tiden - en helhetsyn på arbetstidsfrågan*, www.kommunal.se.
- Kristjánsson, B. (2001). *Barndomen och den sociala moderniseringen. Om att växa upp i Norden på tröskeln till ett nytt millennium*. Stockholm, HLS förlag.
- Larmén, M. (1996). *Kvinnors vägar ut ur stressen*. Stockholm, Rabén Prisma.

- Larsson, J. (2004). *Vad är Tidsbrist? En forskningsöversikt och en modell för studier av barnfamiljers tidsmässiga välfärd*, www.familjeliv-utan-tidsbrist.nu.
- Larsson, J. & C. Sanne (2005). "Self help books on avoiding time shortage." *Time & Society* 14(2/3): 213-230.
- Luhmann, N. (1968). "Die Knappheit der Zeit und die Vordringlichkeit des Befristeten." *Verwaltung* 1(13): 1-30.
- Lundberg, U. (2002). "Samspelet individ, samhälle, livsstil och biologi". *Stress. Molekylerna - individen - organisationen - samhället*. R. Ekman and B. Arnetz. Stockholm, Liber: 275-288.
- NE (2003). *Nationalencyklopedins ordbok*, Internetresurs: www.nationalencyklopedin.se.
- Nordenmark, M. (2004). *Arbetsliv, familjeliv och kön*. Umeå, Boréa förlag.
- Nowotny, H. (1994). *Time: the modern and postmodern experience*. Cambridge, Polity Press.
- Perski, A., Ed. (2001). *Stress och sjukdom*. Västervik, Gabor & Co.
- Pfau-Effinger, B. (2006). "Cultures of childhood and the relationship of care and employment in European welfare states". *Children, Changing Families and Welfare States*. J. Lewis, Edward Elgar Publishing Ltd.: 137-153.
- RFV (2003). *Riksförsäkringsboken 2003*, www.rfv.se.
- Roxburgh, S. (2002). "Racing Through Life. The Distribution of Time Pressures by Roles and Role Resources Among Full-Time Workers." *Journal of Family and Economic Issues* 23: 121-145.
- Roxburgh, S. (2004). "There just aren't enough hours in the day: the mental health consequences of time pressure." *Journal of Health and Social Behaviour* 45(2): 115-131.
- Sanne, C. (1995). *Arbetets tid. Om arbetstidsreformer och konsumtion i välfärdsstaten*. Stockholm, Carlsson bokförlag.
- SCB (1992). *I tid och otid. En undersökning om kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/1991*. Stockholm, SCB.
- SCB (2003). *Tid för vardagsliv. Kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/91 och 2000/01*. Stockholm, SCB.
- SCB (2004). *Barnens tid med föräldrarna*, www.scb.se.
- Schor, J. (1991). *The Overworked American. The Unexpected Decline of Leisure*. New York, Basic Books.
- Schor, J. (1998). *The Overspent American. Why we Want what we don't Need*. New York, Basic Books.
- SOU 2000:91 *Hälsa på lika villkor*. Stockholm.
- SOU 2002:5 *Handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet*. Stockholm.
- SOU 2005:106 *Partiell ledighet. Betänkande av Utredningen avseende rätt till tjänstledighet för att gå ner i arbetstid*. Stockholm.
- Southerton, D. (2003). "Squeezing time. Allocating practices, coordinating networks and scheduling society." *Time & Society* 12(No. 1): 5-25.
- Southerton, D. & M. Tomlinson (2003). *No. 60. Pressed for time - the differential aspects of a 'time squeeze'*, Download: <http://les1.man.ac.uk/usercgi/cric/publications.asp>.
- TCO (2001). "Det missgynnade föräldraskapet. Sverige allt mer barnvänligt." *TCO granskar nr. 11/01*.
- TCO (2005). "Uppdrag livspussel." *TCO granskar nr. 17/05*.
- Thompson, E. P. (1967). "Time, work and industrial capitalism." *Past and present* 38: 56-97.
- Tyrkkö, A. (1999). *I skärningspunkten mellan arbetsliv och föräldraskap. En studie om livsformer i 1990-talets Sverige*. Stockholm, Arbetslivsinstitutet.
- Urry, J. (1996). "Sociology of time and space". *The Blackwell Companion to Social Theory*. B. S. Turner. Oxford, Blackwell: 369-395.
- Warberg, F. & J. Larsson (2005). *Rik på riktigt. En värdefull vardag är möjlig*. Stockholm, Natur och Kultur.
- Weber, M. (1934/1978). *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Lund, Argos.
- Wetzels, C. (kommande). "First born in Amsterdam: the changing mother-child setting". *Comparative Studies on Changing Childhoods*. A. Leira and C. Saraceno, Elsevier.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Sociologiska institutionen

Forskningsrapporter utgivna i institutionens forskningsrapportserie

1. Dahlström, E: *Funktionalistisk samhällsanalys. En kritisk granskning.* 1964
2. de Laval, G & Sjöstrand, P: *En manual för planering av sociologiska undersökningar.* 1964
3. Olsson, S: *Efterfrågans betydelse för yrkesverksambeten hos gifta kvinnor. Ett försök till analys.* 1964
4. Dahlström, E: *Påverkan, utbyte och makt. En kritisk analys av några modeller och teorier om makt och interaktion.* 1965
5. Dahlström, E, Olsson, S, Rundblad, B & Sjöstrand, P: *Studier av arbetsbyte-processen.* 1966
6. Berner Öste, M: *Om termer, begrepp och definitioner.* 1966
7. Dahlström, E & Trone, K: *Livscykel och civilstånd.* 1966
8. Osei-Kofi, E: *The Family and Social Change in Ghana.* 1967
9. Hodann, I & Torbjörnsson, B: *En fjällsamerby; samt Dahlström, E: Våra samer.* 1968
10. Jungen, B: *Utstötta. En intervjuundersökning bland missbrukare av centralstimulerande medel.* 1969
11. Saarkoppel, H & Selander, P: *Att bygga för kontakt – en myt?* 1969
12. Teeland, L: *The Relevance of the Concept of Reference Groups to the Sociology of Knowledge.* 1971
13. de Laval, G & Rundblad, B: *A Swedish Social and Science Data Archive.* 1971
14. Nilsson, G: *Om bingoismen. Professor Tregs föredrag "Inför resan till SAAP".* 1971
15. Cato, J-C, Nelhans, B & Svensson, I-B: *Allmänprevention – ett laboratorieexperiment.* 1971
16. Asplund, J: *En mycket fri tolkning av några teser i Georg Lukàcs "Historia och klassmedvetande".* 1971
17. Asplund, J: *Om attitydbegreppets teoretiska status.* 1971
18. Bringhed, L-E & Rodhner, A: *Arbetsvårdens ideologi och funktion – en kritisk granskning av en vårdsektors utveckling och utformning.* 1971
19. Östnäs, A: *Bostadsplanering och kvinnornas politiska representation.* 1971
20. Andersson, S: *En fenomenologisk läsning av Georg H Mead. Eller varför verkligheten är verklig och inte ett skådespel.* 1971
21. Carlander, I: *Incest, situation, förbud, beteende.* 1972
22. Jonsson, A & Månson, P: *Försvarsvilja som attityd och kulturfenomen.* 1972
23. Karlsson, K-A & Nilsson, B: *Om lingvistisk relativitet.* 1972
24. Dahlström, E: *Den samiska minoriteten i Sverige.* 1972
25. Andersson, S: *Jag och Du. En studie i intersubjektivitetens socialpsykologi.* 1972
26. Hedberg, L-P: *Kommunikation och social verklighet.* 1972
27. Allwood, J: *The Concepts of Holism and Reductionism in Sociological Theory.* 1973
28. Muga, D: *The Ortega Hypothesis Reconsidered.* 1973
29. Berg, L-E: *Om imitation.* 1973
30. Nelhans, B: *KHAT. A Stimulation Drug in Eastern Africa and the Arabian Peninsula.* 1974
31. Muga, D: *Some Conceptual Dimensions of the Recruitment Process to Collective Habitation among Western Youth.* 1974
32. Andersson, S: *Om konst och vetenskap.* 1974
33. Andersson, S: *Orgasmens sociologi.* 1974
34. Dahlström, E: *Den pågående kulturrevolutionära klasskampen i Kina.* 1975
35. Orban, P: *Reklamen i ett sociologiskt perspektiv.* 1975
36. Mannheimer, E: *Idémateriel kring ungdom och sexualitet.* 1975

37. Muga, D: *Limbu Incorporation into Village Community. A Study in the Sanscritization and Westernization Processes*. 1976
38. Dahlström, E: *Sambällsvetare och praktiker*. 1976
39. Bucht, J, Hammarström, O & Nording, L: *Företag som tagits över av anställda*. 1976
40. Dahlström, E: *Efficiency, Satisfaction and Democracy in Work. Ideas of Industrial Relations in Post-war Sweden*. 1976
41. Bayramoglu, I: *Akademikerna och industrin*. 1977
42. Hofmaier, B & Karlsson, J: *Anläggare. En studie i permanent tillfällighet*. 1977
43. Soidre-Brink, T, Hjärne, L & Lennartsson, H: *Ökat hyresgästinflytande – en försöksverksamhet. Delrapport I. Bostadsområden och startskedet*. 1977
44. Soidre-Brink, T, Hjärne, L & Lennartsson, H: *Ökat hyresgästinflytande – en försöksverksamhet. Delrapport II. Verksamhet under det första året*. 1977
45. Nelhans, B (red): *Assyrier – vilka är de?* 1977
46. Soidre-Brink, T, Hjärne, L & Lennartsson, H: *Ökat hyresgästinflytande – en försöksverksamhet. Delrapport III. Kvartersrådet och hyresgästerna*. 1977
47. Bergfors, I & Hultberg, M: *Speglingar i Aniara. En sociologisk studie om människan i samhället*. 1977
48. Sondell, U: *Den pornografiska filmen som symptom på ett samhällstillstånd*. 1977
49. Lindskoug, K: *Rationalisering och karisma – Max Webers historiesyn*. 1977
50. Jonsson, D: *God vetenskap och förnuftiga människor. Om vetenskaplig, intellektuell och mänsklig utveckling*. 1978
51. Gromark, S & Starke, H: *Att ge rum för gemenskap. Samfällighet eller socialt tomrum. En studie kring den lokala gemenskapens villkor i stadslandskapet*. 1978
52. Rundkvist, P: *Myten om Orfeus*. 1979
53. Hjärne, L, Lennartsson, H & Soidre-Brink, T: *Ökat hyresgästinflytande – en försöksverksamhet. Delrapport IV. Olika synpunkter på verksamheten efter tre år*. 1979
54. Dahlström, E: *Sambällsforskning, samhälle och politik*. 1979
55. Dahlström, E: *Sambällsvetare och praktik*. 1979
56. Johansson, E: *Sektorieell kunskapsutveckling*. 1979
57. Dahlström, E: *Forskning och politik på arbetslivets område. Delrapport 5 från projektet "Praktiker och samhällsvetare"*. 1979
58. Friberg, M: *Industrisamhällets sociala sårbarhet. Några systemprinciper och deras tillämpningar*. 1979
59. Halén, A & Wettergren, A-L: *Vårdnadsutredningar. Bakgrund och förfaringssätt*. 1979
60. Hart, M & Westholm, E: *Utvärdering av åtgärder mot ungdomsarbetslösheten i Göteborg. Delrapport 5: Intervjuer med arbetsökande ungdomar*. 1979
61. Dahlström, E: *Division of Labour, Class Stratification and Cognitive Development*. 1979
62. Hart, M: *Utvärdering av åtgärder mot ungdomsarbetslösheten i Göteborg. Delrapport 6: Hur hjälper förmedlingen ungdomar?* 1980
63. Hart, M: *Utvärdering av åtgärder mot ungdomsarbetslösheten i Göteborg. Delrapport 10. Beredskapsarbete i arbetslivet*. 1980
64. Paulson, S & Sjöstrand, P: *Utvärdering av åtgärder mot ungdomsarbetslösheten i Göteborg. Delrapport 9. Kurser för arbetslösa ungdomar*. 1980
65. Schale, C, Sjöstrand, P & Tomkinsson, M: *Kub och ungdomsarbetslösheten. Utvärdering av 200-försöket*. 1981
66. Björnberg, U: *En sextiotalsförort mot åttiotalet. En studie av linsformer och samhällsliv mot bakgrund av regionala förändringar på arbetsmarknaden och i bosättningsmönster*. 1980
67. Johansson, E: *UHLÄ:s verksamhet. Del 1. FoU – Organisationen och dess närmiljö. Delrapport 6 från projektet "Praktiker och samhällsvetare"*. 1981
68. Svensson, L: *Skolans funktion och åtgärderna mot ungdomsarbetslösheten. Delrapport 8 i Garanti-projektet*. 1982
69. Nilsson, B: *Samtalsanalys. En introduktion. Delrapport 1 från projektet "Äldres samtalsvanor"*. 1982
70. Dahlström, E & Liljeström, R: *Working-class Women and Human Reproduction*. 1982
71. Hörte, S-Å: *Kontakter mellan arbetsgivare och fackliga organisationer på det lokala planet. Förhandlings- och informationsverksamhet vid arbetsställen*. 1982
72. Hart, H: *Medbestämmandets utveckling. Förändringar av lokalt medbestämmande 1978-1980*. 1982

73. Dahlström, E: *Bestämmande i arbetet. Några idékritiska funderingar kring arbetslivets demokratisering.* 1983
74. Hart, H: *Former för medbestämmande.* 1984
75. Törnqvist, E: *Kampen om tiden. Om deltidbarn i barnomsorgen.* 1984
76. Dahlström, E: *Grönländsk samhällsförändring. En studie av nordisk kolonialism och dess överskridande.* 1983
77. Halén, A & Wettergren, A-L: *Vårdnadsutredares, domares och ombuds syn på sitt arbete med twistiga vårdnadsärenden. Delrapport 1 från projektet "Vårdnadsutredningar: kartläggning och försöksverksamhet".* 1984
78. Johansson, E: *UHLÄ:s FoU-verksamhet. Del 2 A.* 1984
79. Blomsterberg, M & Paulson, S: *Ungdomslagen i nio kommuner.* 1984
80. Teeland, L: *Hagas första nybyggda kvarter. De boende och deras uppfattningar om Kv Artilleristen i Göteborg.* 1984
81. Dahlström, E: *Tre problematiserande teman rörande dagens svenska sociologi. Några idékritiska funderingar.* 1985
82. Hansson, M: *Rationalitet och samhällelig rationalisering. Rationaliseringsbegreppet hos Weber och Habermas.* 1985
83. Fürst, G: *Från försök till vedertagen ordning. Om kvinnors integration i traditionellt manligt arbete.* 1986
84. Blomsterberg, M (red.): *Ungdomsarbetslöshet – teoretiska perspektiv och praktiska erfarenheter. Konferensrapport.* 1986
85. Grundén, K: *Teoretisk bakgrund för en alternativ systemutvecklingsmodell med tonvikt på sociala faktorer.* 1986
86. Björkemarken, M, Carle, J & Sjöstrand, P: *Uppföljning av ungdomslagen.* 1986
87. Björnberg, U, Svensson I & Brännberg G: *Socialvårdens kunskaper och erfarenheter för samhällsplanering. Rapport från en förstudie.* 1986
88. Bäck-Wiklund, M: *From Ethnomethodology to Cognitive Sociology.* 1986
89. Brante, T: *Magister Giddens och samhällsvetenskapen.* 1986
90. Bengtsson, J: *Edmund Husserls filosofi – en introducerande översikt över hans fenomenologi och dess inflytande.* 1987
91. Bengtsson, J: *Maurice Merleau-Pontys filosofi. Några grunddrag.* 1987
92. Kuusela, K: *Kultur i Kortedala.* 1987
93. Svensson, B (red.): *Kvinnliga forskare föreläser om kön, makt och arbetsdelning.* 1987
94. Kuusela, K: *Etnisk bostadssegregation i Göteborg.* 1988
95. Teeland, L: *Components of Gentrification in Sweden.* 1988
96. Carle, J & Therborn, G (red.): *Det godas vägar och avvägar. Välfärdsstaten och den sociala styrningens problematik.* 1989
97. Blomsterberg, M, Fürst, G & Göransson, A: *Att bryta mark för brytare – Om jämställdhetsfrågor i gymnasieskolans reformering.* 1990
98. Fürst, G: *Uppföljning av BRYT-TEKNIK. Ett projekt för att öka rekryteringen av kvinnor till mansdominerande tekniska arbeten vid fem statliga myndigheter.* 1990
99. Fürst, G: *En ny gymnasieskola för flickor och pojkar. Jämställdhetsperspektiv på den nya gymnasieskolans linjestruktur.* 1990
100. Dahlström, E: *Sociology and Society in Sweden. Notes on Swedish Sociology during the First Post-war Decades.* 1991
101. Björkemarken, M: *Utvärdering av Socialbidragsprojektet.* 1991
102. Björkemarken, M: *Utvärdering av SYLVÅ-projektet.* 1991
103. Orban, P: *Duv-projektet. Ett försök att förändra en arbetsorganisation i demokratisk riktning med hjälp av studiecirkelmodellen.* 1991
104. Orban, P: *Långvårdsklinik II. En organisationsanalys.* 1991
105. Blomsterberg, M & Therborn, G (red.): *Vad styr Sverige? Samhällsvetenskapliga lärdomar av 100 års utveckling.* 1991
106. Orban, P: *Decentralisering för vem och vad? Delrapport 1.* 1992
107. Peterson, A: *Women as Collective Political Actors – A Case Study of the Swedish Women's Peace Movement, 1898-1990.* 1992
108. Göransson, A G & Mossberg A-B: *Halva klassen flickor. En modell för att stödja flickors integration på gymnasieskolans fyraåriga tekniska linjer.* 1992

109. Göransson, A G: *Könsorganisering och könskvotering – två strategier för integrering av flickor och kvinnor i tekniska utbildnings- och arbetsvärldar*. 1992
110. Carle, J & Peterson, A (red.): *Social Movements and Social Change*. 1992
111. Kuusela, K: *Integration i invandrartäta bostadsområden? Sammanläggningsdel*. 1993
112. Jonsson, C: *Ung i Åmål – om landsortsungdomars väg mot vuxenlivet i ett livsformsperspektiv*. 1994
113. Dahlström, E: *Contemporary Swedish Sociology. A Personal View*. 1995
114. Nilsson, A: *Att vara men inte synas. Om mäns homosexuella livsrum i Göteborg decennierna kring andra världskriget*. 1995
115. Dahlström, E: *Social Theory and Evaluative Reasoning – a Meta-theoretical Testament*. 1995
116. Einarsdóttir, T: *Könets mångfald. Om kön som en strategisk analysvariabel*. 1995
117. Hoerning, E M: *Life Course and Biographical Research: Conceptual Approaches and Methods & Between the Lines*. 1996
118. Fridlitzius, S & Peterson, A (red.): *Stranger or Guest? Racism and Nationalism in Contemporary Europe*. 1996
119. Carle, J: *Aktion eller opinion? En studie av Ungdomens Miljöröksdag*. 1996
120. Lindgren, S-Å: *Politikerna och ekobrotten. En diskursanalys*. (En delrapport från forskningsprojektet "Ekonomisk brottslighet – ett samhällsproblem med förhinder") 1997
121. Hansen, L: *Jobbcentrum. Ett projekt för arbetslösa ungdomar med socialbidrag*. 1997
122. Svensson, L G: *Professionalism och politisk decentralisering. En sociologisk studie av skolan och socialtjänsten i en kommunalreform*. 1998
123. Lavery, G & Nelhans B (red.): *Ethnic Contact and Ethnic Conflict*. 1998
124. Rundblad, B: *Talcott Parsons. Personliga minnen från möten under åren 1948-1972*. 2000
125. *Jubileumsföreläsningar. Sociologiska institutionens 40-årsjubileum i oktober 1999*. 2000
126. Svensson, L G: *Professionella villkor och värderingar. En sociologisk studie av akademiker i 1990-talets Sverige*. 2002
127. Svensson, L G: *Professionella arbetsorganisationer. Arbetsvillkor och kompetensutveckling i universitets- och IT-sektorn*. 2002
128. Gustafson, P: *Arbetslöshetsförsäkringen och de arbetslösa. Resultat från en attitydundersökning*. 2003
129. Svensson, L.G & J Evetts (eds): *Conceptual and Comparative Studies of Continental and Anglo-American Professions*. 2003
130. Furåker B (red.): *Arbetsvillkor och arbetstillfredsställelse. En studie om Västra Götalandregionens primärvård*. 2003
131. Steen, Anne-Lie: *Mäns våld mot kvinnor - ett diskursivt slagfält. Reflektioner kring kunskapsläget*. 2003
132. Blomsterberg, M & Soidre, T (red): *Reflektioner. Perspektiv i forskning om arbetsliv och arbetsmarknad*. 2003.
133. Kollind, A-K & Peterson, A (Eds.): *Thoughts on Family, Gender, Generation and Class*. 2003.
134. Blomsterberg, Marianne: *Att förstå och bli förstadd. Om etnisk och kulturell mångfald i primärvårdsarbete*. 2004.
135. Gustafson, Per: *Resor i arbetet. En kartläggning av svenskarnas tjänsteresor 1995-2001*. 2005.
136. Peterson, Abby: *Att minnas saknad och dela sorg. Brandkatastrofen i Göteborg i ett kollektivt minnesperspektiv*. 2006. (Endast elektronisk utgivning)
137. Falk, Lillemor: *1900-talets barnavård. En studie i två kommuner av lagstadgade professioner hos förtroendevalda i barnavården från början av 1900-talet samt av socialarbetarkårens utveckling under 1900-talets andra hälft*. 2006.
138. Berglund, Tomas och Lennartsson, Hilda: *Vardagslivets korrespondenser. Om arbete, boende och konsten att veta*. 2007
139. Larsson, Jörgen: *Om föräldrars tidspress – orsaker och förändringsmöjligheter. En analys baserad på Statistiska centralbyråns tidsdata*. 2007